

Tekirdağ Namık Kemal University
Faculty of Economics and Administrative Sciences
International Symposium on
International Relations
Tekirdağ / TÜRKİYE

May 29-30, 2023
Tekirdağ, TÜRKİYE

PROCEEDINGS

EDITORS

Prof. Dr. Rasim YILMAZ

Asst. Prof. Dr. Ceyhun ÇİÇEKÇİ

Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative
Sciences International Symposium on International Relations - Tekirdağ /
TÜRKİYE

May 29-30, 2023
Tekirdağ, TÜRKİYE

PROCEEDINGS

Editors

Prof. Dr. Rasim YILMAZ
Asst. Prof. Dr. Ceyhun
ÇİÇEKÇİ

Cataloging-In-Publication Data

Proceedings of Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and
Administrative Sciences International Symposium on International Relations-
Tekirdağ / TÜRKİYE, May 29-30, 2023 / Ed. Rasim YILMAZ, Ceyhun ÇİÇEKÇİ.

E-ISBN: 978-625-00-1426-4

First Printed: September-2023

FOREWORD

The symposium aims to bring together scholars and researchers from different countries from the International Relations discipline, to create a platform that will enable them to present their studies, and to share their knowledge and collaborate nationally and internationally.

We are delighted and honored to host the Tekirdağ Namık Kemal University Faculty of Economics and Administrative Sciences III. International Symposium on International Relations - Tekirdağ / TÜRKİYE. Presented papers have been selected from submitted papers by the referees. Sincere thanks to those all who have submitted papers.

We hope that through exchange of the presented researches and experiences, the Symposium will enhance communication and dissemination of knowledge among scientists and researchers from the International Relations.

The Organization Committee

May 29-30, 2023

SEMPOZYUM KURULLARI / SYMPOSIUM COMMITTEES

Sempozyum Onursal Başkanı / Honorary President

Prof. Dr. Mümin ŞAHİN, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Rektörü

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı / Presidents

Prof. Dr. Rasim YILMAZ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi İİBF Dekan V.

Sempozyum Düzenleme Kurulu / Organizing Committee

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun ÇİÇEKÇİ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Arş. Gör. Harun KARAGÖL, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Sempozyum Bilim Kurulu / Scientific Committee

Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Benedetta BERTI, Vrije Universiteit Brussels, Belçika

Prof. Dr. Soner KARAGÜL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mark MEIROWITZ, State University of New York, ABD

Prof. Dr. Muhidin MULALIC, International University of Sarajevo, Bosna Hersek

Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Amin SAIKAL, University of Western Australia, Avustralya

Prof. Dr. Sibel TURAN, Trakya Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Sead TURCALO, University of Sarajevo, Bosna Hersek

Doç. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Zuhale Mert UZUNER, Marmara Üniversitesi, Türkiye

Dr. Vali GOLMOHAMMADİ, Tarbiat Modares University, İran

Dr. Harun KARCIC, University of Sarajevo, Bosna Hersek

Dr. Gallia LINDENSTRAUSS, Tel Aviv University, İsrail

Dr. Ljupcho STOJKOVSKI, Ss. Cyril and Methodus University in Skopje, Kuzey Makedonya

KATILIMCILAR / PARTICIPANTS

Abdüssamet PULAT, Sakarya Üniversitesi
Ali BALCI, Sakarya Üniversitesi
Berkan ÖZGÜR, Sakarya Üniversitesi
Burak ÇAKIRCA, Bursa Teknik Üniversitesi
Burcu ERMEYDAN, Marmara Üniversitesi
Burcu ÖZDEMİR-SARIGİL, Bilkent Üniversitesi
Cansu GÜLEÇ, MEF Üniversitesi
Çağrı KOŞAK, Marmara Üniversitesi
Damla Nur ÖZDEMİR, Düzce Üniversitesi
Didem BUHARİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Emine ÇELİK, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Emirhan KAYA, Trakya Üniversitesi
Emre ÇITAK, Hitit Üniversitesi
Emre KALAY, Trakya Üniversitesi
Engin ÇELEBİ, Çukurova Üniversitesi
Esin KIVRAK KÖROĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Furkan Halit YOLCU, Sakarya Üniversitesi
Gözde KILIÇ TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Hacı Mehmet BOYRAZ, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Haldun YALÇINKAYA, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi
Hasan FİDAN, Marmara Üniversitesi
Hüseyin BAĞCI, Ortadoğu Teknik Üniversitesi
İlhan ARAS, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İshak TURAN, Yalova Üniversitesi
Kübra ÇOBAN HASTUNÇ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU, Anadolu Üniversitesi
Mehmet RAKİPOĞLU, Jusoor for Strategic Studies and Dimensions for Strategic Studies
Muhammet Fatih ÖZKAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Mustafa Özcan ŞEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Oktay HEKİMLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Onur GÜREL Bursa Uludağ Üniversitesi
Osama ESSAGHAİR, Dimensions for Strategic Studies
Sami Orçun ERSAY, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Seda Gözde TOKATLI, Ege Üniversitesi
Şaban ÇELİKOĞLU, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Talha İsmail DUMAN, Sakarya Üniversitesi
Tamer KAŞIKÇI, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Tarık OĞUZLU, İstanbul Aydın Üniversitesi
Vasfiye İrem YALÇIN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yunus KARAAĞAÇ, İstanbul Arel Üniversitesi
Yusuf Bahadır KESKİN, Amasya Üniversitesi
Yücel BAŞTAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

SEMPOZYUM PROGRAMI / SYMPOSIUM PROGRAMME

Açılış Oturumu, 29 Mayıs 2023, Saat 10:15-11:15

"Uluslararası İlişkiler Disiplininde Güncel Tartışmalar"

Oturum Başkanı: *Dr. Öğr. Üyesi Ceyhan ÇİÇEKÇİ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi*

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Didem BUHARİ, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Haldun YALÇINKAYA, TOBB Ekonomi ve Ticaret Üniversitesi

Oturum I, 29 Mayıs 2023, Saat 11:30-12:30

"Ortadoğu Bölgesine Yönelik Kavramsal ve Kuramsal Analizler"

Oturum Başkanı: *Dr. Öğr. Üyesi Tamer KAŞIKÇI, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*

"Hegemonyanın Yeniden Düzenlenmesi: ABD'nin Ortadoğu'dan Çekilme Politikasına Yönelik Bir Analiz"

Dr. Öğr. Üyesi Tamer KAŞIKÇI, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

"Ortadoğu'da Bölgesel Güvenliğin Geleceği Açısından İran-Suudi Arabistan Normalleşmesi"

Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Bahadır KESKİN, Amasya Üniversitesi

"İngiliz Okulu'nun Ortadoğu'ya Bakışı: Küçük Rejimler, Dış Müdahaleler ve Devlet-dışı Aktörler"

Araş. Gör. Dr. Emirhan KAYA, Trakya Üniversitesi

"Mısır Ekonomisinin Militarizasyonu ve ABD"

Doktora Öğrencisi, Hasan FİDAN, Marmara Üniversitesi

"Uluslararası Konjonktürün Demokratikleşmeye Etkisi: Tunus"

Doktora Öğrencisi, Çağrı KOŞAK, Marmara Üniversitesi

Oturum II, 29 Mayıs 2023, Saat 12:45-13:45

"Asya-Pasifik Bölgesinde İnsan Hakları, Çatışma ve Ticaret"

Oturum Başkanı: *Dr. Öğr. Üyesi İshak TURAN, Yalova Üniversitesi*

"Kuşak ve Yol İnisiyatifi: Orta Koridor Bağlamında Türkiye'nin Doğu'daki Hudut Kapılarının Potansiyeli"

Dr. Öğr. Üyesi İshak TURAN, Yalova Üniversitesi

Prof. Dr. Şaban ÇELİKOĞLU, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

"Uluslararası Hukuk Açısından Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi Politikası"

Doç. Dr. İlhan ARAS, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

"Avrupa Ülkelerinin Tayvan Meselesine Yönelik Politikaları:

Almanya, Fransa ve İngiltere Özelinde Mukayeseli Bir Analiz"

Dr. Hacı Mehmet BOYRAZ, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

Oturum III, 29 Mayıs 2023, Saat 14:00-15:00

"Uluslararası Siyasette Avrupa Birliği"

Oturum Başkanı: Öğr. Gör. Dr. Burcu ÖZDEMİR-SARIGİL, Bilkent Üniversitesi

"Avrupa Geleceğine İlişkin Yeni Bir Tartışma: Avrupa'nın Stratejik Özerkliği"

Dr. Öğr. Üyesi Oktay HEKİMLER, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

"Hızlandırılmış Avrupalılaşıma: Rus Tehdidi ve Bir Güvenlik Örgütü Olarak Avrupa Birliği"

Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY, Trakya Üniversitesi

"Balkanlardaki Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabulucu Olarak Avrupa Birliği ve Etkililik Koşulları:
Kosova ve Sırbistan Örneği Analizi"

Öğr. Gör. Dr. Burcu ÖZDEMİR-SARIGİL, Bilkent Üniversitesi

Oturum IV, 29 Mayıs 2023, Saat 15:15-16:15

"Büyük Güçlerin Rekabeti, Liberal Uluslararası Düzen ve Uluslararası Sistemin Geleceği"

Oturum Başkanı: Doç. Dr. Emre ÇITAK, Hitit Üniversitesi

"Yeni "Soğuk Savaş'ın" Isınan Yüzü: Arktik Bölgesinde NATO ve Rusya Çekişmesinin Değerlendirilmesi"

Doç. Dr. Emre ÇITAK, Hitit Üniversitesi

"Uluslararası Sistem Nereye Gidiyor? Yeni Bir Hegemon Mümkün mü?"

Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇAKIRCA, Bursa Teknik Üniversitesi

"ABD-Çin Rekabeti ve Liberal Uluslararası Düzenin Geleceği"

Dr. Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU, Anadolu Üniversitesi

"Çok Kutuplu Dünya Düzeni İçerisinde Artan Güç Yarışı: Teorik Değerlendirme"

Dr. Seda Gözde TOKATLI, Ege Üniversitesi

"Hegemonya Mücadelesi Bağlamında Güney Kafkasya'da ABD-Rusya Rekabeti"

Doktora Adayı Museyib SHİRALİYEV, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Oturum V, 29 Mayıs 2023, Saat 16:30-17:30

Ortadoğu Enstitüsü Özel Oturumu

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya Üniversitesi

"Buteflika Dönemi Dış Politikasının Sivil-Asker İlişkilerindeki Etkisi (1999-2004)"

Araş. Gör. Dr. Berkan ÖZGÜR, Sakarya Üniversitesi

"Türkiye Kimi Neden Ziyaret Ediyor? 1990 Sonrası Türk Liderlerin Yurt Dışı Ziyaretlerini Açıklamak"

Araş. Gör. Dr. Abdüssamet PULAT, Sakarya Üniversitesi

"Bir Savaşın İki Farklı Anlatısı: El-Cezire ve El-Arabiyya'nın Yemen İç Savaşı'nı Aktarımında Körfez Krizi'nin Etkisi"

Arş. Gör. Talha İsmail DUMAN, Sakarya Üniversitesi

Arş. Gör. Furkan Halit YOLCU, Sakarya Üniversitesi

Oturum VI, 30 Mayıs 2023, Saat 10:15-11:15

"Rusya'nın Ukrayna'yı İşgali: Savaş, Hukuk, Diplomasi ve Güvenlik"

Oturum Başkanı: *Dr. Yunus KARAAĞAÇ, İstanbul Arel Üniversitesi*

"Rusya-Ukrayna Savaşının Küresel Güvenliğe Etkileri: Savaşın Bir Yıllık Sürecinin Değerlendirmesi"

Araş. Gör. Dr. Yunus Emre KARACA, Bingöl Üniversitesi

"Yeni Nesil Savaş Tartışmalarının Güncel Yansıması Olarak Rusya-Ukrayna Savaşı"

Dr. Yunus KARAAĞAÇ, İstanbul Arel Üniversitesi

"Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Dijital Diplomasiyi Anlamak"

Araş. Gör. Kübra ÇOBAN HASTUNÇ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi

"Russia's Private Military Company (PMC) Strategy and the Activities of Wagner Group in the Battle of Bakhmut"

Araş. Gör. Damla Nur ÖZDEMİR, Düzce Üniversitesi

"Savaşın Göreceliliği: Rusya'nın Ukrayna İşgali"

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zeynep ERBAŞ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

"Çatışma Çözümü Perspektifinden 2022 Rusya-Ukrayna Çatışması'nın Analizi"

Mustafa Özcan ŞEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Oturum VII, 30 Mayıs 2023, Saat 11:30-12:30

"Uluslararası İlişkilerde Göç, Kimlik ve Güvenlik"

Oturum Başkanı: *Doç. Dr. Engin ÇELEBİ, Çukurova Üniversitesi*

"Migration And Public Security As A Public Relations Issue"

Doç. Dr. Engin ÇELEBİ, Çukurova Üniversitesi

"Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı ve Irkçılık:

Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi"

Vasfiye İrem YALÇIN, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esin KIVRAK KÖROĞLU, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

"PKK / YPG'nin Kadını Araçsallaştırması: Jineoloji Bağlamında Batı'nın PKK'yı Meşrulaştırma Çabaları"

Dr. Emine ÇELİK, Necmettin Erbakan Üniversitesi

"Milliyetçi Muhafazakâr Kimliğin Lozan Antlaşması Perspektifi: Mesafeli Tutum ve Pejoratif Algı"

Araş. Gör. Sami Orçun ERSAY, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Oturum VIII, 30 Mayıs 2023, Saat 13:00-14:00

"Türk Dış Politikası Tartışmaları"

Oturum Başkanı: *Dr. Öğr. Üyesi. Muhammet Fatih ÖZKAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*

"Yükseköğretim Seviyesinde Çin-Türkiye İlişkileri: Akademik İpek Yolu'nun Türkiye Yansımaları"

Dr. Öğr. Üyesi Burcu ERMEYDAN, Marmara Üniversitesi

"Siyasi ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nden Petrol Sevkiyatı"

Dr. Öğr. Üyesi. Muhammet Fatih ÖZKAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

"Aktör Ağ Teorisi Çerçevesinden Türkiye-Rusya İlişkilerinde Akkuyu Nükleer Santrali'nin Değerlendirilmesi"

Araş. Gör. Dr. Yücel BAŞTAN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

“Türkiye’s Humanitarian Diplomacy Efforts During Pandemic Era: Scope and Challenges”

Araş. Gör. Dr. Cansu GÜLEÇ, MEF Üniversitesi

“Bill Clinton Döneminde Uygulanan Güvenlik Politikalarının Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi”

Onur GÜREL, Bursa Uludağ Üniversitesi

“Dış Politikada Karar Alma Modelleri: Savunma Sanayi Ürünleri İhracatı Üzerinden ABD ve Türkiye’nin Karar Alma Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi”

Gözde KILIÇ, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Oturum IX, 30 Mayıs 2023, Saat 14:15-15:15

Jusoor for Strategic Studies and Dimensions for Strategic Studies Special Session:

"Revolution, Change and Regional Politics"

Moderator: *Dr. Mehmet RAKİPOĞLU, Coordinator of Academic Studies at Jusoor for Strategic Studies and Dimensions for Strategic Studies*

"Türkiye and the Revolution: The Dilemma of Democracy and RealPolitik"

Dr. Mehmet RAKİPOĞLU, Coordinator of Academic Studies at Jusoor for Strategic Studies and Dimensions for Strategic Studies

"Tunisia and the Revolution: The Struggle for Democracy"

Osama ESSAGHAİR, Researcher at Dimensions for Strategic Studies

"Anatomy of the Syrian Revolution: Is Change Still Possible?"

Mohammed SARMİNİ, President and Founder of Jusoor for Strategic Studies

Teşekkür ve Kapanış Konuşması, 30 Mayıs 2023, Saat 15:15

Dr. Öğr. Üyesi Ceyhun ÇİÇEKÇİ, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Önsöz.....	3
Sempozyum Kurulları.....	4
Katılımcılar.....	5
Sempozyum Programı.....	6
Hegemonyanın Yeniden Düzenlenmesi: ABD'nin Ortadoğu'dan Çekilme Politikasına Yönelik Bir Analiz.....	12
Ortadoğu'da Bölgesel Güvenliğin Geleceği Açısından İran-Suudi Arabistan Normalleşmesi.....	13
İngiliz Okulu'nun Ortadoğu'ya Bakışı: Küçük Rejimler, Dış Müdahaleler ve Devlet-dışı Aktörler.....	18
Mısır Ekonomisinin Militarizasyonu ve ABD.....	27
Uluslararası Konjonktürün Demokratikleşmeye Etkisi: Tunus.....	28
Kuşak ve Yol İnisiyatifi: Orta Koridor Bağlamında Türkiye'nin Doğusundaki Hudut Kapılarının Potansiyeli.....	29
Uluslararası Hukuk Açısından Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi Politikası.....	30
Avrupa Ülkelerinin Tayvan Meselesine Yönelik Politikaları: Almanya, Fransa ve İngiltere Özelinde Mukayeseli Bir Analiz.....	31
Avrupa Geleceğine İlişkin Yeni Bir Tartışma: Avrupa'nın Stratejik Özerkliği.....	32
Hızlandırılmış Avrupalılaşıma: Rus Tehdidi ve Bir Güvenlik Örgütü Olarak Avrupa Birliği.....	33
Balkanlardaki Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabulucu Olarak Avrupa Birliği ve Etkililik Koşulları: Kosova ve Sırbistan Örneği Analizi.....	34
Yeni "Soğuk Savaş'ın" Isınan Yüzü: Arktik Bölgesinde NATO ve Rusya Çekişmesinin Değerlendirilmesi.....	35
Uluslararası Sistem Nereye Gidiyor? Yeni Bir Hegemon Mümkün mü?.....	36
ABD-Çin Rekabeti ve Liberal Uluslararası Düzenin Geleceği.....	37
Çok Kutuplu Dünya Düzeni İçerisinde Artan Güç Yarışı: Teorik Değerlendirme.....	38
Buteflika Dönemi Dış Politikasının Sivil-Asker İlişkilerindeki Etkisi (1999-2004).....	44
Türkiye Kimi Neden Ziyaret Ediyor? 1990 Sonrası Türk Liderlerin Yurt Dışı Ziyaretlerini Açıklamak.....	45
Bir Savaşın İki Farklı Anlatısı: El-Cezire ve El-Arabiyya'nın Yemen İç Savaşı'nı Aktarımında Körfez Krizi'nin Etkisi.....	46
Yeni Nesil Savaş Tartışmalarının Güncel Yansıması Olarak Rusya-Ukrayna Savaşı.....	52

Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Dijital Diplomasiyi Anlamak.....	53
Russia's Private Military Company (PMC) Strategy and the Activities of Wagner Group in the Battle of Bakhmut.....	54
Çatışma Çözümü Perspektifinden 2022 Rusya-Ukrayna Çatışması'nın Analizi.....	55
Migration And Public Security As A Public Relations Issue.....	56
Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi.....	57
PKK / YPG'nin Kadını Araçsallaştırması: Jineoloji Bağlamında Batı'nın PKK'yı Meşrulaştırma Çabaları.....	58
Milliyetçi Muhafazakâr Kimliğin Lozan Antlaşması Perspektifi: Mesafeli Tutum ve Pejoratif Algı.....	59
Yükseköğretim Seviyesinde Çin-Türkiye İlişkileri: Akademik İpek Yolu'nun Türkiye Yansımaları.....	60
Siyasi ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nden Petrol Sevkiyatı.....	68
Aktör Ağ Teorisi Çerçevesinden Türkiye-Rusya İlişkilerinde Akkuyu Nükleer Santrali'nin Değerlendirilmesi.....	69
Türkiye's Humanitarian Diplomacy Efforts During Pandemic Era: Scope and Challenges.....	70
Bill Clinton Döneminde Uygulanan Güvenlik Politikalarının Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi.....	76
Dış Politikada Karar Alma Modelleri: Savunma Sanayi Ürünleri İhracatı Üzerinden ABD ve Türkiye'nin Karar Alma Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi.....	77

Hegemonyanın Yeniden Düzenlenmesi: ABD'nin Ortadoğu'dan Çekilme Politikasına Yönelik Bir Analiz

Dr. Öğr. Üyesi Tamer Kaşıkçı¹

¹Eskisehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, tkasikci@ogu.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0003-2299-8863.

Özet: Irak işgalinin ardından 2007 yılında, Bush yönetiminin ABD askerlerinin Irak'tan çekileceğini açıklamasıyla birlikte başlayan ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığını azaltma politikası, uluslararası ilişkiler literatüründe de yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar genel olarak ABD'nin bölgedeki varlığını sonlandırdığını savunmaktadırlar. Bu çalışmalar söz konusu politika değişikliğini farklı analiz düzeylerine odaklanarak farklı sebeplerle açıklamaktadır. Bireysel düzeyde açıklama yapan çalışmalar ABD başkanlarının liderlik özelliklerine (Bush'a nazaran Obama'nın barışsever bir karaktere sahip olması), toplum/devlet düzeyinde analiz yapan çalışmalar, ABD halkının toplumsal özelliklerine (savaş karşıtlığının giderek artması), ve ABD'nin ekonomik ve askeri çıkarlarının değişimine, sistem düzeyinde açıklama yapan çalışmalar ise özellikle Çin'in yükselişi ile birlikte Asya-Pasifik bölgesine ve özel olarak Çin'e yoğunlaşması nedeniyle ABD'nin bölgeden askerlerini çekme eğiliminde olduğunu ileri sürmektedir. Materyalizm odaklı realist hegemonya tanımından hareket eden söz konusu çalışmalar, ABD'nin bölgedeki varlığını "asker sayısı"na indirgemekte ve hegemonyanın düşünsel boyutunu göz ardı etmektedir. Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgedeki hegemonyasını askeri varlığı gibi maddi unsurlara dayandırma politikası izleyen ABD son yıllarda bu anlayıştan vazgeçerek, düşünsel unsurlara yönelmiştir. Bu kapsamda, ABD'nin "asker sayısını" azaltma politikasının hegemonyanın gerilemesinden ziyade, ABD'nin bölgede geliştirdiği farklı alanlardaki hegemonik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi politikası olduğu iddiasının savunulacağı çalışmada, inşacı bir hegemonya kavramı çerçevesinde, Ortadoğu bölgesindeki hegemonik ilişkilerin farklı alanlardaki değişimleri analiz edilecektir. Çalışmada bu değişimin bir örneği olarak ABD'nin son dönemde geliştirdiği ve desteklediği İsrail ile normalleşme politikası analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD Dış Politikası, Ortadoğu, hegemonya, geri çekilme, İsrail ile normalleşme

Ortadoğu'da Bölgesel Güvenliğin Geleceği Açısından İran-Suudi Arabistan Normalleşmesi

Dr. Yusuf Bahadır KESKİN¹

¹Amasya Üniversitesi / Sosyal Bilimler MYO, bahadir.keskin@amasya.edu.tr, ORCID:0000000191113024

Özet:1979 Devrimi'nin ardından İran'ın yayımlı politikaları, özellikle Körfez'in Sünni monarşileri olmak üzere bölgedeki birçok ülke için güvenlik tehdidi haline gelmiştir. Sünni bloğun lider ülkelerinden Suudi Arabistan ile İran arasında yükselen gerilim bölgede vekalet savaşlarını tetiklemiş, bölge dışı aktörlerin varlığını hızlandırmıştır. Uzun yıllar bölgesel güvenliğin tesisinde küresel hegemon ABD'nin varlığı etkili olmuşsa da bilhassa Barack Obama döneminde Tahran yönetimi ile nükleer müzakerelerin başlaması ve Biden döneminde de benzer politikaların sürdürülmesi, bazı Arap başkentlerinde rahatsızlık uyandırmıştır. Suudi Arabistan yönetiminin 2016'ta Şii din adamı Nimr el-Nimr'in de aralarında bulunduğu 47 kişiyi terör suçlamasıyla idam etmesinin ardından Suudi Arabistan'ın Tahran Büyükelçiliği ve Meşhed Konsoloslugu protestocular tarafından ateşe verilmiş, diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak sonlandırılmıştır.

Irak ve Umman tarafından başlatılan arabuluculuk çabalarına Çin yönetimi destek vermiş, taraflar Mart 2023'te ilişkileri yeniden kurmayı kabul etmiştir. İki bölgesel güç arasındaki kaotik ilişki yumağının normalleşmesinin, Suriye'den Yemen'e, Lübnan'dan Irak'a kadar bölgenin birçok noktasındaki çatışmaların çözümüne ve bölgenin istikrarına fayda sağlayabileceği tahmin edilmektedir. Lakin diyalog sürecinin başarısı, iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların ne ölçüde çözülebileceğine bağlıdır. Taraflar arasındaki derin çıkar çatışması ve anlaşmazlıklar devam etmektedir. Mevcut sorunların çözümü, uzun süreli çabalara ihtiyaç duyan bir süreçtir.

Bu çalışmada Riyad - Tahran ilişkilerinin yeniden tesisinin önündeki engeller, normalleşmenin Ortadoğu'daki çatışmaların sona ermesine yönelik olası etkileri ve küresel / bölgesel aktörlerin konuyla alakalı tutumları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Güvenlik, Dış Politika, İran, Suudi Arabistan

1. GİRİŞ

Jeopolitik rekabetin tarihin derinliklerinden bugüne uzanan macerasında Ortadoğu her daim odak noktalardan birisi olmuştur. Coğrafi keşifler ve petrol ise artık Basra Körfezi'ni küresel hegemonyanın anahtarı haline getirmiştir. Lakin o anahtar için gerçekleşen mücadele bölgeyi huzur ortamından çok uzak diyarlara sürüklemiştir. Günün sonunda bölgede birçok savaş yaşanmış, Müslümanlar kendi aralarında birçok farklı gruba ayrılmış, Kudüs'ü kaybetmiş ve bölgede yabancı aktörlere muhtaç hale gelmiştir. Bu çalışmada neredeyse bölgedeki tüm krizlerin altında yatan İran – Suudi Arabistan mücadelesinin çözümüne dair Pekin yönetiminin girişimleri, kalıcı bir çözüm önündeki engeller, doğabilecek fırsatlar ve Ortadoğu'ya neler getirebileceğine dair ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde analizler sunulmaktadır.

2. "ORTADOĞU'NUN KANSERİ": İRAN – SUUDİ ARABİSTAN MÜCADELESİ

Ortadoğu siyasetinin en önemli kırılma noktalarından birisi 1979 İran İslam Devrimi'dir. Devrim İran halkının hayatını baştan aşağıya etkilemekle kalmamış, tüm bölgesel hatta küresel siyaseti sarsan bir gelişme olmuştur. Devrim ile Şiilik inancı kurumsallaşmış, kendi içerisinde sınırlı kalmayarak sınırlar ötesindeki tüm Şiiler üzerinden politikalar kurgulamaya başlamıştır. Arap monarşilerinin vatandaşı durumundaki Şii nüfusun önemli kesiminin İran'daki yönetim ile manevi bağlar tesis bu yönetimleri tedirgin etmekte hatta bazılarını paranoyaya sürükleyebilmektedir. İşte bu doğrultuda her ne kadar İran yönetimi kabul etmese de (Haji-Yousefi, 2009, s.122) dış politikanın "devrim ihracı" ve Ortadoğu'daki bir "Şii hilali" arayışı üzerinden şekillendiği görülmektedir. Ayrıca Ayetullah'ın Sünni monarşileri hedef alan fikirleri, kendisini bu yönetimlerin "lideri" hatta "hamisi" olarak konumlandıran Suudi Arabistan yönetimi ile rekabeti derinleştirmiştir (Kramer vd, 1987, s.7). Bu karşılıklı liderlik hissiyatı iki ülkeyi mikro ölçekte Körfez bölgesinde, makro ölçekte ise uzantıları üzerinden tüm Müslüman coğrafyasında kanlı bir mücadeleye sürüklemiştir.

Tahran ve Riyad doğrudan bir sıcak çatışmaya girmemiş olsalar da en geniş haliyle Ortadoğu'nun birçok noktasındaki savaşların tarafları konumundadır. Irak, Lübnan, Yemen ve Suriye gibi sıcak savaşların görüldüğü birçok destinasyonda mücadele yaşanmakta, dış politikalar büyük ölçüde bu bağlamda şekillenmektedir. Suudilerin liderlik ettiği görece küçük Sünni Arap monarşileri ABD güvenlik şemsiyesine muhtaç kalmıştır. Burada en önemli hassasiyetlerden birisi İran'ın nükleer

faaliyetleridir. Tahran'daki yönetim her ne kadar ısrarla faaliyetlerin nükleer silah elde etme amacı taşımadığını belirtse de ne komşuları ne de küresel aktörler bu açıklamaları inandırıcı bulmamaktadır.

İran ve Suudi Arabistan arasındaki mücadele Arap Devrimleri ile yükselişe geçmiş, Riyad öncülüğünde kurulan Arap Koalisyonu Yemen'de İran bağlantılı Husilere yönelik "Kararlı Fırtına Operasyonu" başlatmıştır. Suudi Arabistan Ocak 2016'da Şii din adamı Nimr Bakır el-Nimr'in de aralarında bulunduğu 47 kişiyi idam etmiş, buna tepki olarak İran'da gerçekleşen protestolar esnasında Tahran ve Meşhed'deki Suudi diplomatik misyonları ateşe verilmiştir. Bu yaşananlarla birlikte taraflar diplomatik temsilciliklerini kapatmış ve mücadele zirve noktaya erişmiştir. Suudi Arabistan yönetimi Yemen'den gelen Husilerin drone ve füze saldırılarından Tahran'ı sorumlu tutmuş, ABD'yi bu ülkeye yönelik askeri bir müdahaleye teşvik etmiş fakat bir sonuç alamamıştır.

Gelinen noktada tarafların düşmanlıkları, tüm coğrafyayı muhtelif vakitlerde kaosa sürüklemiş, küresel enerji arzını baltalamış, Körfez ülkelerini devasa savunma harcamalarına mecbur bırakmış, bölgede yabancı askeri varlıkları meşrulaştırmış ve ABD hegemonyasını pekiştirmiştir.

3. ÇÖZÜME GİDEN ROTA: MUSKAT, BAĞDAT VE PEKİN

Kaotik iklim rüzgarları Ortadoğu'nun kurak topraklarında esmeye devam ederken birçok sorunun kaynağı olarak görülen İran-Suudi Arabistan çatışmasını sonlandırmaya yönelik girişimler hız kazanmıştır. Dış politika konusunda komşularından pozitif ayrıışan ve tansiyonu düşürmek için çaba gösteren Umman, Sultan Kabus ve Sultan Heysem Bin Tarık iktidarlarında arabuluculuk için çok defa girişimde bulunmuştur. Ayrıca Yemen'deki savaşın sona ermesi için de en saygın ve değerli aktör konumundadır. Benzer şekilde Irak yönetimi de iki yönetimi barıştırmak için çaba sarfetmiş, 2021 itibarıyla Bağdat'ta taraflar arası temaslar hız kazanmıştır. Bu süreçte beklenmeyen bir gelişme yaşanmış; hem Tahran hem de Riyad ile iyi ilişkilere sahip Çin Halk Cumhuriyeti, Umman ve Irak yönetimlerinin arabuluculuk çabalarını farklı bir aşamaya taşımak maksadıyla denkleme dahil olmuştur. ÇHC ev sahipliğinde gerçekleştirilen 6. -10. tur müzakereler İran Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi (SNSC) Sekreteri Ali Şamhani ve Suudi Arabistan Ulusal Güvenlik Danışmanı Musa bin Muhammed El-Aiban liderliğinde sürdürülmüştür. 6 Nisan 2023'te ortak bildiri yayınlanmış, iyi komşuluk ve siyasi çözüm niyeti öne çıkartılarak büyükelçiliklerin iki ay içerisinde karşılıklı olarak yeniden açılması kararı duyurulmuştur (Pourahmadi, Nasser, & McCarthy, 2023). Tarafların 2010 yılında imzaladıkları "Güvenlik İşbirliği Anlaşmasına" geri dönmesi, devletlerin egemenliğine saygı duyma ve içişlerine karışmama prensipleri öne çıkartılmıştır.

Bu gelişmeler olumlu bir istikamet çizse de kalıcı çözümden bahsetmek şu an için mümkün değildir. Her ne kadar Çin, arabuluculuk konusunda çok önemli bir ivme katsa da bölgenin istikrara giden yolunda çok köklü tarihsel ve ideolojik altyapıya sahip engeller mevcuttur. Olası bir çözümün arabulucular, sorunun tarafları ve mücadele sahaları başta olmak üzere birçok tarafa büyük fayda yaratacağı gerçeği kolaylıkla anlaşılabilir de tüm küresel ve bölgesel aktörlerin kalıcı bir çözümden memnuniyet duyması pek olası değildir. Zira İran tehdidi üzerinden bölgedeki gücünü pekiştiren ABD ve yine aynı tehdit üzerinden gelişen güvenlik konseptleri bağlamında Körfez ülkeleri ile ilişki tesisi arayışındaki İsrail yönetiminin bu normalleşme sürecine katkı sunması pek olası görünmemektedir.

4. BARIŞIN ZORLU YOLU

İki komşu ülke arasındaki ilişkileri "normal" olarak nitelendirmek için diplomatik, ekonomik, kültürel ve insani ilişkilerin tesis edilebilmesi, siyasi diyalog kanallarının sağlıklı şekilde kullanılabilmesi ve ticaretin kesintisiz sürdürülebilmesi gerekmektedir. İran ile Suudi Arabistan arasında diplomatik kanallar henüz tadi ediliyor olmakla birlikte diğer değişkenler de onarılmaya muhtaçtır. Karşılıklı tehditlerin ortadan kalkması, ziyaretlerin sorunsuzca gerçekleşmesi, ticari ve kültürel işbirliğinin artması, masada yapılan anlaşmanın sahadaki destekleyici unsurlarıdır.

Şüphesiz taraflar arasındaki sorunları çözmek, mücadelenin şiddetini azaltacağı gibi her iki bölge ülkesi için pozitif sonuçlar doğurma şansına sahiptir. Tahran için Riyad ile ilişkilerin yeniden tesisi mevcut devrimci yönetimin bölgedeki ve uluslararası arenadaki izolasyondan kurtulabilmesi adına mühim bir adımdır. Kurulabilecek sağlıklı bir bölgesel ticaret ortamının, uluslararası ambargoların sona ermesinde fayda sağlayabileceği ve İran halkının ekonomik sıkıntılarını hafifletebileceği kanaati öne çıkmaktadır. Zira Suriye ve Yemen gibi iki büyük cephegedeki askeri maliyetler de eklendiğinde İran yönetiminin tüm bu ekonomik darboğazı çok uzun süre devam ettirebilmesi kolay gözükmemektedir. Ayrıca İran yönetiminden tedirgin Arap monarşilerinin yarım asırdır ABD ve son yıllarda da İsrail ile giriştiği temaslar, Tahran'a fayda yaratmamaktadır.

Riyad yönetimi adına Yemen müdahalesinin adeta bir "bataklığa" dönüşmesi ve kendi topraklarına sığraması, İran'la diyalog ihtiyacını güçlendirmektedir. Riyad'ın bu savaş sürecinde ABD başta olmak üzere Batılı müttefiklerinden aradığı desteği

bulamaması, ambargolara ve insan hakları eleştirilerine maruz kalması, özellikle 2019 itibarıyla Krallık'taki petrol tesislerine ve havalimanlarına yönelik insansız hava aracı (İHA) saldırılarının önlenememesi gibi gerekçelerle Yemen'deki savaştan bir çıkış yolu aradığı görülmektedir. Ayrıca savaşın yarattığı ortamın, Krallık adına ekonomik ve sosyal bir dönüşüm içeren 2030 Vizyonu'nu doğrudan tehdit etmesi bir başka sebep olarak öne çıkmaktadır. ABD Eski Başkanı Donald Trump'ın sunduğu motivasyon ile çıktıkları yolda Suudi Arabistan Veliaht Prensi Muhammed bin Salman ve dönemin BAE Veliaht Prensi Muhammed bin Zayed'in "yeni bölgesel dizayn" girişimindeki (Duran, 2021) başarısızlıkları politika değişikliğini zorlu kılmıştır. Lakin çıkış yolu ararken güney komşusunun İran uzantılarının iktidarda bulunduğu ve devrimin ithal edildiği bir ülke olarak kalmaması Riyad için kritik önemdedir. Tahran yönetimi ile gerilimi düşürerek Husilere verilen desteğin azaltılması ve tehdidin küçültülmesi çıkış anahtarlarından birisidir. Zira ABD gibi önemli bir güvenlik partnerinin etkili olmadığı konjonktürde tehdidi küçültmek rasyonel bir tercihtir. Bu noktada bir başka rasyonel tercih, yükselen küresel güç Çin'in bölgedeki siyasal denklemlere dahil edilmesidir.

5. KÜRESEL REKABET KÖRFEZ'E Mİ TAŞTI?

Bölgenin gergin atmosferinde Suudi Arabistan'ın Yemen çıkmazı, önemli bir değişkendir. Güvenlik zafiyeti yarattığı kadar Vizyon 2030 projesini de tehdit eden Husi saldırıları, Suudilerin İran ile vekalet savaşı ortamından çıkış arayışlarını hızlandırmıştır. Yine bu dönemde Beyaz Saray'da Biden yönetiminin göreve gelmesiyle, Obama'nın Körfez monarşilerinin güvenlik kaygılarını ikinci plana iten ve Tahran'la nükleer anlaşmayı masada tutan politikalar tekrar masaya konulmuştur. Yemen'deki savaş ve Riyad yönetiminin diğer insan hakları ihlallerinin gündeme getiriliyor olması ve Biden'ın seçim propagandası sürecinde Suudilere yönelik aşağılayıcı ifadeleri, yaklaşık yarım asırlık Riyad-Washington ilişkilerini zorlu bir sürece sokmuş, Suudilerin alternatif müttefik arayışlarını hızlandırmıştır.

Ortadoğu'nun genelinde yaşanan istikrarsız ortamdan minimum seviyede etkilenen ve yaşanan çatışma ya da savaş ortamından ekonomik açıdan kâr, siyasi açıdan güç sağlayan aktör ABD'dir. Bölgede yıllardan beri süregelen hegemonya sayesinde yaratılan petro-dolar kavramı, ABD'nin ekonomik hegemonyasının anahtarlarından biri olmuştur. Ocak 2022'de Ukrayna'nın Rusya tarafından işgali ile petrol, doğal gaz ve tahıl arzında yaşanan aksaklıklar Körfez'in önemini arttırırken, Avrupa ülkelerini sıkıntılı süreçlerle yüzleştirmektedir. Dolayısıyla AB ülkeleri İran – Suudi Arabistan normalleşmesini hem enerji arzı hem de bölgesel istikrar bağlamında desteklemek durumundadır (Makhoul, 2023). ABD'nin bölgesel istikrarı öncelikli tutmayan yaklaşımları, doğan boşluğun daha yapıcı bir noktadaki Pekin tarafından doldurulma ihtimalini doğurmaktadır. Yaratılacak istikrar ortamı ABD askeri ve siyasi varlığına duyulan ihtiyacı azaltma hatta ortadan kaldırma ihtimali yaratmaktadır. Ayrıca ekonomik istikrarın Çin için kazanç yaratma ihtimali, Kuşak Yol İnsiyatifi'nin güvenliğine katkı sağlaması, bölge ülkeleri ile Pekin arasındaki bağları güçlendirmektedir. Son çeyrekte dünyanın en hızlı büyüyen ülkesi olan Çin'in bu yükselişi, Biden yönetimi tarafından "21. yüzyılın en büyük jeopolitik meydan okuması" olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda İran ile Suudi Arabistan'ın Çin'in telkinleri ve arabuluculuğu ile normalleşme masasına oturması Washington adına Ulusal Güvenlik Konseyi Sözcüsü John Kirby'nin ifade ettiğinin aksine memnuniyet verici görülmemektedir (Dadouch, Hudson, & Parker, 2023).

Yıllardır büyük ölçüde içine kapanık bir siyaset benimseyen Çin yönetiminin, düşük profilli dış politikasını geride bıraktığı ve emperyal arzularını daha açıktan gütmeye başladığı görülebilmektedir (Saade, 2023). Lakin bu yolda ilerlerken dünyadaki birçok devlet ile iyi ilişkiler aradığı ve kendisini güvenilir bir aktör olarak tanıtmak istediği ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar ekonomik faaliyetlerinin dışında sınır ötesinde ciddi varlık gösterememiş olsa da özellikle 2012 sonrasında siyasi etkisini arttırmaya başlamıştır. Tahran – Riyad hattındaki sorunlara arabuluculuk ediyor olması dahi bunun işaretlerinden birisidir. Bu noktada Pekin yönetiminin yumuşak gücünü inkar etmek zordur. Güçlü bir arabulucu rolü ayrıca uluslararası arenadaki prestije de pozitif yönde etki etmektedir.

Pekin yönetiminin bölge meselelerine dahil olması ve arabuluculuk girişimlerinde öne çıkmasının ardında kazan-kazan politikaları yatmaktadır. Dünya petrol-doğalgaz üretiminin en önemli bölgesinin iki majör aktörü, birbirleri ile savaşmaları ya da gerginlik yaşamaları; enerji arz güvenliğini tehlikeye sokmakta, Kuşak Yol projesini olumsuz etkilemekte ve potansiyel pazarları istikrarsızlaştırarak Pekin yönetiminin aleyhine ilerleme riskini barındırmaktadır. Bilhassa Yemen'den Suudi Arabistan ve BAE'deki petrol tesislerine yapılan saldırılar küresel petrol fiyatlarını olumsuz etkileyerek Çin'i zarara uğratmaktadır. Zira Çin'in Körfez petrolerine yönelik bağımlılığı, bölgenin en büyük müşterisi olmasından da anlaşılabilir. İpek Yolunun karayolu güzergahları için İran büyük önem taşırken, Arap Yarımadası deniz yolunun kilit taşı niteliğindedir (Saade, 2023). Ayrıca Yemen'deki istikrarsızlıkların ve çatışmanın Bab-el Mendeb Boğazı ya da Aden Körfezi'ne taşması Pekin açısından görülmesi istenecek tablolar değildir.

Tüm bunlara rağmen Çin'in bölgedeki ilerleyişinin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Bu engellerin başında bölgede kök salmış ABD hegemonyası gelmektedir. Bu köklü ilişkilerin yerini başka bir gücün alması kolay olmayacaktır. Ayrıca Doğu Türkistan meselesi gibi bazı konular Çin'in Müslüman devletlerle güçlü ilişkiler kurmasının önünde engeldir.

6. NORMALLEŞME ORTADOĞU'DA KİME NE GETİRİR?

İran – Suudi Arabistan çatışması sona ermeden Ortadoğu için genel bir barıştan bahsetmek mümkün değildir. Taraflar bilhassa Yemen’de, uzantıları veya iltisaklı gruplar üzerinden yıllardır sonuç getirmeyen, herkesin kaybettiği bir savaş halindedir. Dünyanın en dramatik savaşlarından birisine sahne olan Yemen’de barışın gelmesi için müzakere masasına oturmak zorunludur ve Tahran ile Riyad’ın masaya oturma iradesi, Yemen’de savaşan taraflara da yansımaktadır. Özellikle 2022’de BM öncülüğünde sağlanan toplamda 6 aylık ateşkes ve tarafların tekrar müzakere masasına gelmesi, bu temasların sonucu olarak okunabilmektedir. Husilerin sözcüsü Mohammed Abdel Salem de normalleşme anlaşmasını desteklemiş fakat sorunun muhatapları arasında kendilerinin de olduğunu öne çıkartmıştır (Sayers, 2023). Suriye’de de benzer bir tablo görülmektedir. Beşar Esad, Arap Devletleri kendisine sırt döndüğü hatta cephe aldığı için yegâne çare olarak Rusya ve İran ile işbirliğine yönelmiştir. Türkiye, Lübnan, Irak ve Ürdün başta olmak üzere dünyanın birçok yerine yayılan sığınmacılar sorunu da taraflar için Suriye meselesinin çözümünü öncelikli hale getirmektedir. Lakin İran-Suudi Arabistan normalleşmesinin Yemen’de yaratabileceği pozitif etki, Suriye’deki etkisinden çok daha fazla olacaktır. Zira Suriye meselesinde özellikle Suudi Arabistan’dan çok daha etkin, Türkiye ve Rusya gibi güçler söz sahibi durumdadır. Riyad – Tahran hattındaki normalleşmenin fayda sağlayabileceği diğer sorunlu alanlar arasında Irak, Lübnan ve Bahreyn de bulunmaktadır. Hizbullah gibi kritik bir aktörün belirleyici olduğu Lübnan’da yaşanan siyasi ve ekonomik kriz ortamından çıkılmasında bölgesel bir barış ortamının tesisi önemli bir gereksinimdir (Saade, 2023).

Körfezin iki dominant aktörü arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılmasından olumsuz etkilenebilecek tek bölge ülkesi İsrail’dir. Arap monarşileri için İran tehdidinin ortadan kalkması ya da hafiflemesi, 2020 itibarıyla Bahreyn ve BAE gibi Körfez ülkeleriyle normalleşme sürecine giren Tel Aviv yönetimi için en iyi tablo değildir. Zira Filistin’in işgali konusunda tarafların yakınlaşma ve ortak hareket etme ihtimali doğmaktadır. Ayrıca Filistin’deki yönetime bilhassa “1967 öncesi sınırlarında” “iki devletli çözüm” konusunda daha güçlü bir destek sunulması da olasıdır.

7. ARABULUCULUK GİRİŞİMLERİNİN BAŞARI ŞANSI

Son yıllarda alışılmadık şekilde Ortadoğu’da ABD kontrolü dışında yaşanan önemli gelişmelere şahit olmaktadır. Bölgede yükselen Çin ekonomik ve siyasi varlığı burada öne çıkmaktadır. Washington’ın inisiyatifi dışında meydana gelen bir takım olaylar, bölgedeki hegemon imajını sarsma kapasitesini barındırmaktadır. Köhneleşmiş Ortadoğu politikası, güncel Asya kaygılarıyla birleştiğinde, bölge ülkeleri için ABD’ye boyun eğme mecburiyeti ortadan kalkmaktadır (Şahin, 2023). Bunun en net örneği Suudi Arabistan özelinde görülecektir. ABD’nin petrol arzı ile ilgili taleplerin tam tersi istikamette yol alınması, Biden ile diplomatik temasların seviyesi ve Pekin ile yükselen ilişkiler bu varsayımı desteklemektedir. Mevcut tehdide karşı yarım asırlık müttefik ABD tarafından yalnız bırakılan Körfez ülkelerinin alternatif müttefikler araması doğanın kanunlarına paraleldir. İran tehdidinde dair ABD gibi realist “sürekli bir muhafaza” değil, Çin gibi liberal “ekonomik bağıllık üzerinden barışçıl kesin çözüm” yaklaşımı daha değerlidir.

Bu noktada ayrı parantez açılması gereken bir husus tarafların olası bir anlaşmaya gösterecekleri sadakattir. Körfez’in Arap monarşilerine göre İran’ın geçmişten gelen intibası güvensizlik yaratmaktadır (Dadouch, Hudson ve Parker, 2023). Fakat barışa şans verme konusunda iki taraf da büyük motivasyonlara sahiptir. Tahran, olası bir anlaşma ile uluslararası izolasyonun derinleştirdiği ekonomik ve sosyal krizin önünü alabilmeyi ummaktadır. Dolayısıyla bu anlaşma henüz başlangıç noktasında olsa da araştırmacı Ali Alfoneh tarafından “büyük bir diplomatik zafer” olarak ifade edilmiştir (LFI, 2023).

Suudi Arabistan açısından olası bir barış ortamının en büyük getirisi Yemen’deki savaşın sona ermesidir. Sadece kendi topraklarına değil tüm Körfez bölgesine yönelik saldırıların durması, Riyad için birincil öncelik olsa da yeterli değildir. Zira İran’ın uzantılarıyla bağlantıları ve bölgeyi domine etme arayışlarını ideolojik, siyasi, kültürel ve ekonomik olarak devam edecektir. Dolayısıyla Çin gibi güçlü ve sağduyulu bir arabulucunun işlevselliği önem kazanmaktadır.

Anlaşmanın ilerleyişi taraflar ve bölge adına hiç kolay görünmese de özellikle Çin bu girişimi ile tüm dünyaya çok güçlü bir mesaj vermiştir. Bölgedeki “ABD hegemonyasının yerini Çin’in almaya başladığı” gibi çok erken ve çok dayanaksız yorumlar dahi ortaya atılabilmektedir. Lakin burada asıl önemli belirleyici hususlardan birisi ABD’de önümüzdeki yıl gerçekleşecek olan başkanlık seçimleridir. Trump gibi bölgenin Arap monarşileri ile çok iyi ilişkilere sahip bir başkan, doğru politika revizeleri ile kontrolü tekrar ele alabilme şansına sahiptir. Böylesi bir gelişme olmasa dahi olası bir İran – Suudi Arabistan normalleşmesinin ABD ve İsrail tarafından sabote edilebilme ihtimali mevcuttur. Öyle ki böylesi risklere karşı tarafların sağduyusuna, temkinli yöneticilere ve Çin’in diplomatik zorlama kapasitesine büyük önem düşmektedir.

8. SONUÇ

Yıllar boyunca ABD’nin Körfez bölgesindeki egemenliğini ve askeri üslerini meşrulaştıran en önemli unsur İran yayılmacılığı olagelmıştır. Dolayısıyla böylesi bir tehdidin ortadan kalkması ABD adına bir kayıp olarak nitelendirilebilir. Tehdidin hafiflemesi hatta belki de ortadan kalkması, bölgedeki ABD askerlerine olan ihtiyacı da ortadan kaldıracaktır. Hatta öyle

ki; arabulucu statüsünün getirdiği meşruluk ile Çin askerlerinin Körfez bölgesinde üslenmeleri dahi orta vadede olasıdır. Halihazırda tesis edilmiş ekonomik varlık ve yükselen siyasi etki, yanına askeri kapasite de eklendiğinde hegemonyanın üç ayağını tamamlayacaktır. Henüz o noktanın çok uzağında görünsek de bu çabaların başarılı sonuç vermesi durumunda er ya da geç bölgede Çin askeri varlıklarını görme ihtimali gündeme gelecektir.

ABD'nin çıkarlarını ve İsrail'i korumaya çalıştığı yarım asırlık kaotik sisteme önemli bir darbe olan Çin'in arabuluculuk girişimi, bölge ülkelerini ABD bağımlılığından kurtarabilme potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. İstikrarın tesis edilebildiği bir Körfez bölgesinden ekonomik ve siyasi olarak çok geniş bir zümre kazançlı çıkacaktır. Hatta geliştirilecek ilişkinin gidişatına göre güçlenen Çin – Körfez ilişkileri Amerikan dolarının rezerv para birimi olma özelliğini dahi sarsabilecek bir ortama zemin hazırlamaktadır.

Kaynakça

- Dadouch, S., Hudson, J., & Parker, C. (2023, 3 10). Iran and Saudi Arabia set to restore ties after mediation by China. *The Washington Post*. 5 24, 2023 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/world/2023/03/10/saudi-iran-diplomatic-ties-restored/> adresinden alındı
- Duran, B. (2021, 5 1). Suudi Arabistan ve İran Neden Yakınlaşıyor? *SETA*. 5 23, 2023 tarihinde <https://www.setav.org/suudi-arabistan-ve-iran-neden-yakinlasiyor/> adresinden alındı
- Haji-Yousefi, A. (2009). Whose Agenda Is Served by the Idea of a Shia Crescent? *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 8(1), s. 114-135. <https://dergipark.org.tr/en/pub/alternatives/issue/1698/21089> adresinden alındı
- Kramer, M., Bakhsh, S., Bailey, C., & Fischer, M. M. (1987). *Shi'ism, Resistance, And Revolution*. New York: Routledge. doi:<https://doi.org/10.4324/9780429305993>
- LFI. (2023, 3 14). ANALYSIS: IRAN-SAUDI DEAL PLACES CHINA'S MIDDLE EAST ROLE IN SPOTLIGHT: <https://www.lfi.org.uk/analysis-iran-saudi-deal-places-chinas-middle-east-role-in-spotlight/> adresinden alındı
- Makhoul, A. (2023, 3 15). Saudi-Iran reconciliation: Is Arab-Israeli alliance against Tehran ending? *Middle East Eye*. 5 24, 2023 tarihinde <https://www.middleeasteye.net/opinion/iran-saudi-arabia-reconciliation-israel-arab-alliance-ending-is> adresinden alındı
- Pourahmadi, A., Nasser, I., & McCarthy, S. (2023, 4 6). Saudi Arabia and Iran agree to reopen embassies during Beijing talks on resumption of diplomatic ties. *CNN*. 5 22, 2023 tarihinde <https://edition.cnn.com/2023/04/06/china/saudi-arabia-iran-china-beijing-diplomatic-relations-intl-hnk/index.html> adresinden alındı
- Saade, W. (2023, 3 16). Saudi-Iran reconciliation: How China is reshaping the Middle East. *Middle East Eye*. 5 24, 2023 tarihinde <https://www.middleeasteye.net/opinion/saudi-iran-china-middle-east-reconciliation-reshaping-how> adresinden alındı
- Sayers, M. (2023, 3 16). After the Saudi-Iran Deal, Will Tehran Force the Houthis to Peace Talks? *themedialine*. 5 24, 2023 tarihinde <https://themedialine.org/top-stories/after-the-saudi-iran-deal-will-tehran-force-the-houthis-to-peace-talks/> adresinden alındı
- Şahin, İ. (2023, 4 29). 4'lü Moskova Zirvesi ABD'ye rağmen normalleşme. *Star*. 5 24, 2023 tarihinde <https://www.star.com.tr/acik-gorus/4lu-moskova-zirvesi-abdye-ragmen-normallesme-haber-1782247/> adresinden alındı

İngiliz Okulu'nun Ortadoğu'ya Bakışı: Küçük Rejimler, Dış Müdahaleler ve Devlet-Dışı Aktörler

Emirhan Kaya¹

¹ Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
emirhankaya@trakya.edu.tr, ORCID: [0000-0001-9034-6598](https://orcid.org/0000-0001-9034-6598)

Öz: Devletler arası ilişkilerde ortak kural ve kurumların geçerli olduğu uluslararası toplumu temel analiz birimi olarak öne çıkaran İngiliz Okulu, Batılı değer ve normlara dayalı modern küresel uluslararası topluma Ortadoğu'nun ne ölçüde eklendiğini ortaya koyabilmek için son derece faydalı bir analitik çerçeve sunmaktadır. Ortadoğu siyasetini sahip oldukları tarihsel bakış açısı doğrultusunda Osmanlı döneminden başlayarak analiz eden İngiliz Okulu kuramcıları, Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumun bir üyesi olup olmadığı konusunda belirgin bir uzlaşmaya varamadıkları gibi günümüzde de -bölgesel düzeni tehdit eden istikrarsızlıklar ve devlet-dışı aktörlerin güç kazanması gibi nedenlerden ötürü- Ortadoğu'nun uluslararası toplumdaki konumu ile ilgili net bir söylem geliştirememektedir. Bunun yanı sıra, Ortadoğu'nun kendi başına halen geçerliliğini koruyan bir "bölgesel uluslararası toplum" oluşturup oluşturmadığı da İngiliz Okulu'nun cevabını aradığı sorulardan biridir. Bu bağlamda; egemenlik, içişlerine karışmama, diplomasi, insan hakları ve güç dengesi gibi kurumların/ilkelerin Ortadoğu'da geçerli olup olmadığı sorunsalı, İngiliz Okulu'nun bölgeye bakışını etkileyen başlıca araştırma konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu kurumların Ortadoğu siyasetini açıklamada yetersiz kalması halinde, bölgenin uluslararası toplumun bir parçası olmadığı ve hatta kendi başına da bölgesel bir uluslararası toplum oluşturmadığı iddia edilebilmektedir. Bu durumda, devlet egemenliğini zayıflatan dış müdahale ya da çatışma gibi olgular çerçevesinde devlet-dışı aktörlerin artan etkinliği, bölgesel örgütlerin etkisizliği ve bölgesel güç dengeleri İngiliz Okulu'nun Ortadoğu'ya bakışını şekillendirmektedir. İngiliz Okulu, bu çerçevede, sahip olduğu analitik araçlar sayesinde özellikle Arap Baharı ve sonrasında yaşanan gelişmeleri çözümlenebilmek için kullanışlı bir kuramsal bakış açısı sunmaktadır. Bu çalışma, Ortadoğu'nun uluslararası toplumla ilişkisini temel alarak İngiliz Okulu'nun bölgeye nasıl yaklaştığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece; İngiliz Okulu'nun Ortadoğu'ya bakışını belirleyen en önemli değişkenlerin küçük rejimler, dış müdahaleler ve devlet-dışı aktörler olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Okulu, Ortadoğu, uluslararası toplum, devlet-dışı aktörler, dış müdahale.

The English School's Vision of the Middle East: Small Regimes, Foreign Interventions and Non-State Actors

Abstract: Emphasizing the international society, in which common rules and institutions are valid in interstate relations, as the basic unit of analysis, the English School offers an extremely useful analytical framework to reveal the extent to which the Middle East is integrated into the modern global international society based on Western values and norms. The English School theorists, who analyzed the politics of the Middle East starting from the Ottoman period in line with their historical perspective, could not reach a clear consensus on whether the Ottoman Empire was a member of the international community or not. Therefore, it cannot develop a clear discourse about the Middle East's position in the international society. In addition, whether the Middle East constitutes a "regional international society" that still remains valid is one of the questions the English School seeks to answer. In this context, the question of whether institutions/principles such as sovereignty, non-interference in internal affairs, diplomacy, human rights and balance of power are valid in the Middle East constitutes the main research topic that affects the English School's view of the region. If these institutions fail to explain the Middle East politics, it might be argued that the region is not a part of the international community and even does not constitute a regional international community on its own. In this case, the increasing effectiveness of non-state actors within the framework of phenomena such as foreign intervention or conflict that weaken the state sovereignty, the ineffectiveness of regional organizations and regional power balances shape the English School's view of the Middle East. In this context, the English School offers a useful theoretical perspective in order to analyze the developments especially during the Arab Spring and thereafter, thanks to its analytical tools. This study aims to reveal how the English School approaches the region based on the relationship of the Middle East with the international community. Thus, it is argued

that the most important variables that determine the English School's view of the Middle East are small regimes, foreign interventions and non-state actors.

Keywords: English School, Middle East, international society, non-state actors, foreign intervention.

1. GİRİŞ

Ortadoğu'nun Uluslararası İlişkiler yazınında kuramsallaştırılması noktasında görülen eksiklik, araştırmacıları bu bölgeyi kuramsal bir bakış açısıyla değerlendirmeye yöneltmektedir. Bununla birlikte, Ortadoğu'nun İngiliz Okulu'na mensup araştırmacıların özellikle odaklandığı bir bölge olmaması ise bu bölgeyi söz konusu kuramsal yaklaşım ile bir araya getiren yazının halen gelişime açık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Ortadoğu'yu İngiliz Okulu bakış açısıyla ele alan yazının temellerinin, uluslararası toplumun Ortadoğu'yu kapsayıp kapsamadığını tartışan ya da bu coğrafyada hâkim olan ayrı bir "bölgesel uluslararası toplumun" varlığını sorgulayan çalışmalarla atıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu doğrultuda gerçekleştirilen çalışmaları sistemli bir biçimde bir araya getirmeye yönelik çabalar ise nispeten yeni bir girişimin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Ortadoğu'nun İngiliz Okulu yazınında ve uluslararası toplum tartışmalarındaki yerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma, söz konusu bölgeyi İngiliz Okulu bakış açısıyla ele alan mevcut çalışmaların savlarını sistemli bir biçimde bir arada sunma çabası dolayısıyla aynı zamanda bir yazın taraması niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede, çalışmanın ilk bölümünde İngiliz Okulu ve uluslararası toplum vurgusu kısaca ele alındıktan sonra, ikinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin Avrupa uluslararası toplumuna dahil olması, İslam ve pan-Arabizm gibi temalar çerçevesinde Ortadoğu'nun uluslararası toplumla ilişkisi incelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise birtakım örnek çalışmalar eşliğinde İngiliz Okulu'nun bölgesel gelişmeleri çözümlerken hangi kavram ve olguları kullandığı gözler önüne serilecektir. Küçük rejimler, dış müdahaleler ve devlet-dışı aktörler; bu bağlamda öne çıkan analitik araçlar olarak tespit edilmiştir.

2. İNGİLİZ OKULU VE ULUSLARARASI TOPLUM

Uluslararası İlişkiler (Uİ) disiplininin çalışma konusunun ne olduğu ve ne olması gerektiğini tartışan Hedley Bull (1972), bu alanın devletlerin güncel siyasal ilişkilerine odaklandığını ifade etmiştir. Diğer taraftan, disiplinin "Barış Araştırmaları" ya da devlet-dışı aktörleri de içerecek şekilde "Dünya Siyaseti" olmak üzere iki alternatifinin daha bulunduğu dikkat çekmiştir. Bull, ikinci seçeneğe daha çok yakınlık duyduğunu ve - uluslararası sistemi/devletler sistemini de içine alan- bir küresel siyasal sistemin mevcut olduğunu vurgulamıştır. Bull (2002), bu doğrultuda, ortak çıkar ve değerlerin bilincinde olan devletlerin oluşturduğu "uluslararası toplum" ve küresel sosyal etkileşimin tümü olarak tarif ettiği "dünya toplumu" kavramlarının İngiliz Okulu tarafından sahiplenilmesine giden yolu açan kuramcılardan biri olmuştur. Nhayetinde İngiliz Okulu'nun uluslararası topluma yaptığı vurgu sebebiyle "uluslararası toplum yaklaşımı" olarak da adlandırıldığını belirtmek gerekmektedir.

Uluslararası toplum ve dünya toplumu kavramları çerçevesinde uluslararası siyaseti analiz eden İngiliz Okulu; (diplomatik) tarih, (uluslararası) hukuk, sosyoloji ve felsefeden faydalanan -fakat ekonomiyi içermeyen- disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemiştir (Jorgensen, 2010: 103). Dört temel argümanı bulunan İngiliz Okulu, bu bağlamda; egemen devletlerin uluslararası ilişkilerin temel aktörleri olduğunu, uluslararası ilişkilerde devletlerin birbiriyle ilişki içinde oldukları bir devletler sisteminin var olduğunu, uluslararası sistemin -ortak bir hükümetin yokluğu dolayısıyla- anarşik olduğunu ve uluslararası sistemde devletlerin bir "uluslararası toplum" içinde var olduklarını kabul etmektedir (Özdamar ve Devlen, 2010: 48).

İngiliz Okulu; "tarih boyunca insanoğlunun uluslararası ilişkiler davranışlarını betimleyen üç okul" olarak nitelenen Makyavelci/Hobbescu gerçekçilik, Grotiuscu akılcılık ve Kantçı devrimciliği bir araya getiren eklektik yapısı dolayısıyla diğer Uİ kuramlarından ayrılmaktadır. Makyavelci gerçekçilik uluslararası ilişkileri çatışma odaklı incelerken, Grotiuscu akılcılık devletlerin yarattığı uluslararası toplumu ön plana çıkarmakta, Kantçı devrimciler ise farklı devletlerde yaşayan grupların ortak çıkar, fikir ve ideolojiler çerçevesinde hareket edebileceklerini iddia etmektedir. İngiliz Okulu kuramcıları, bu çerçevede gerçekçi ve devrimci yaklaşım arasında bir duruşu temsil eden ve uluslararası toplumu "çatışma ve işbirliğinin bir arada gözlemlenebildiği bir

sosyal ve ekonomik ilişkiler bütünü” olarak gören Grotiuscu yaklaşıma yakın durmaktadırlar (Özdamar ve Devlen, 2010: 45-46).

İngiliz Okulu'nun başlıca temalarından bir diğeri de uluslararası düzendir. İngiliz Okulu, devletlerin anarşik bir uluslararası sistemde yer aldığını kabul etmesine rağmen düzeni devam ettiren unsurların varlığı ön plana çıkarılmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası sistemde düzenin hiyerarşiye bağlı olmadığı vurgulanmakta ve İngiliz Okulu kuramcılarına göre uluslararası toplum anarşik olsa da bu durum düzenin var olmadığı anlamına gelmemektedir (Jorgensen, 2010: 106). Bu bağlamda, uluslararası düzen ve istikrar; uluslararası anarşik yapıdan ziyade “uluslararası toplumu karakterize eden ortak çıkarların, kurumların, kuralların ve değerlerin bir ürünü” (Little, 2005: 48) olarak değerlendirilmektedir.

2.1. Uluslararası Sistem/Uluslararası Toplum Ayrımı

İngiliz Okulu yazınında yer alan uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayrımı, Okul'un Uİ disiplinine kuramsal katkısını ortaya koyan son derece dikkat çekici bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Uluslararası sistemin ne zaman uluslararası topluma dönüştüğü sorunsalı da söz konusu ayrıma dayalı olarak açıklığa kavuşturulmaktadır. Bu bağlamda, etkileşimlerini düzenleyen ortak ilke ve kurumlara sahip olmadıkları halde birbirlerinin davranışlarından mekanik olarak etkilenen devletler, bir uluslararası sistem meydana getirmektedir (Kayaoğlu, 2010: 205). Bu tanıma göre, Kristof Kolomb'un seyahati öncesinde Amerika kıtasında yaşayan bağımsız siyasal toplulukların Avrupalı devletlerle bir uluslararası sistem oluşturmadıkları ifade edilmektedir (Bull, 2002: 9).

Devletlerin aynı uluslararası toplumda yer alabilmeleri için ise ortak çıkar, değer, kural ve kurumlara gereksinimi bulunmaktadır. Bu noktada, uluslararası toplumun başlıca unsurlarından biri olan egemenlik kurumu devreye girmektedir. Egemenlik iddiasında bulunan bir devlet, diğer egemen devletleri tanıyarak ve bazılarını da dışlayarak içinde bulunduğu uluslararası toplumun değerlerini ortaya koymaya başlamaktadır. Böylece devletlerin birbirlerinin bağımsızlığına saygı duymaları, girdikleri anlaşmalara uymaları ve birbirlerine karşı kuvvet kullanırken birtakım sınırlamalara tabi olmaları söz konusu olmaktadır (Bull, 2002: 13). Asgari ortak çıkarlara sahip olan uluslararası toplumun üyeleri, bunların yanı sıra, ekonomik karşılıklı bağımlılık vasıtasıyla da ortak kurumlar geliştirme imkânı bulmaktadır (Dunne, 2021: 168-170).

Uluslararası sistemde yer almasına rağmen uluslararası toplumdan dışlanan devletler, uluslararası toplumun üyeleriyle yapılandırılmış etkileşime girseler de onlarla aynı ayrıcalıklara sahip eşit üyeler olarak tanınmamaktadır (Dunne, 2021: 174-175). Diğer taraftan, realizmin rekabetçi uluslararası sistemi yerine uluslararası toplum kavramını merkeze alan İngiliz Okulu'na göre; Avrupa'nın diplomatik, siyasi ve yasal normlarının yayılması ile birlikte uluslararası toplumun genişlemesi söz konusu olmaktadır (Halliday, 2009: 3).

2.2. Çoğulcu/Dayanışmacı Uluslararası Toplum Ayrımı

İngiliz Okulu kuramcılarının uluslararası toplumun doğasına ilişkin yürüttükleri tartışmalar neticesinde çoğulcu ve dayanışmacı olmak üzere iki farklı anlayış ortaya çıkmıştır. Çoğulcu yaklaşım, adından da anlaşılacağı üzere, uluslararası toplumun çoğulcu doğasına dikkat çekerken; diktatörlükle yönetilen devletler, din devletleri, başarısız devletler ve demokrasilerin uluslararası toplumda bir arada var olduğu vurgulanmaktadır. Nispeten “ince” (*thin*) bir uluslararası toplum anlayışına dayanan bu yaklaşım, uluslararası hukuku devletlerin üzerinde uzlaştığı asgari ortak çıkar alanlarıyla sınırlandırmakta ve düzeni daha çok öne çıkarmaktadır. Böylece çoğulcu anlayış her bir devletin kendisi için iyi olana kendisinin karar vermesini öngörmekte ve böylece bireylerin kaderini devletlerin eline bırakmaktadır (Jorgensen, 2010: 108). Bu çerçevede çoğulcular, insan haklarının gelişiminden ziyade egemenlik ve içişlerine karışmama ilkelerine öncelik vermektedir.

Bireylerin güvenlik ve refahı için devletlerin dayanışma içinde olmasını savunan dayanışmacı yaklaşım ise çoğulculuğa göre daha “kalın” (*thick*) bir uluslararası toplum anlayışına sahiptir. Devletlerin daha güçlü ve baskın olmasına rağmen bireylerin uluslararası toplumun doğrudan üyeleri olduğunu kabul eden

dayanımcılar, bu noktadan hareketle, iç hukukun ve uluslararası hukukun bireylerin haklarını savunması gerektiğini öne sürmektedirler. Bu bağlamda bireysel hakların da devletlerin hakları gibi savunulması gerektiği düşüncesi dayanımcıları insani müdahale doktrinini destekleyen bir konuma taşımıştır (Jorgensen, 2010: 111).

Çoğulcu-dayanımcı uluslararası toplum ayrımı, İngiliz Okulu yazınında önemli bir yere sahip olan “düzen-adalet” tartışmasının bir ürünü olarak da değerlendirilmektedir. Devletlerin bir arada yaşamak için gerekli şartları asgari düzeyde de olsa sağlamasını ifade eden düzen, uluslararası hukuku uygulatacak bir güç olmaması nedeniyle bir ölçüde anarşik olsa da ortak kural ve değerlerin bilincinde oldukları ölçüde toplum vasfı taşımaktadır. Uluslararası siyasal düzen, devletler toplumunu ve bu topluma mensup her bir devletin bağımsızlığını korumanın yanı sıra savaşı ve şiddeti (ortadan kaldırmak yerine) düzene sokma amacı güden “zayıf ve hassas” bir topluma işaret etmektedir (Hurrell, 2007: 2-3).

Bull (2022: 89-91), bu bağlamda E. H. Carr’ın aksine adaletin sağlanmasının düzenin ve uluslararası toplumun sağlanmasına katkıda bulunabileceğini iddia etmiş ve insani, uluslararası ve dünya çapında adalet olmak üzere üç tip adaletten bahsedebileceğini vurgulamıştır. Bu şekilde adaletin hem yıkıcı hem de yapıcı bir güç olabileceğini savunan Bull; insan hakları ve dünya çapında adaleti aramanın sistemi olumsuz etkileyeceğini savunurken, uluslararası adaletin sağlanmaya çalışılması durumunda uluslararası topluma ve düzene katkı sağlanabileceğinin altını çizmiştir. Bull, böylece İngiliz Okulu içinde çoğulcu-dayanımcı tartışmasını ortaya koyan ilk isim olmuştur (Özdamar ve Devlen, 2010: 54).

3. ULUSLARARASI TOPLUM VE ORTADOĞU

Klasik İngiliz Okulu esasında uluslararası siyasete bölgesel bir mercekten bakmayı tercih etmediği için İngiliz Okulu yazınında uluslararası toplumun ya da dünya toplumunun bölgesel tezahürlerini ele almaya yönelik çok sayıda girişim bulunmamaktadır. Diğer taraftan, Buzan (2009: 27-28), küresel toplumun dengeli bir biçimde gelişmediğini kabul ederek bölgesel analizin mevcut yazında yer edinmesine zemin hazırlamıştır. Buzan (2004: 208), ayrıca, temel Vestfalyan kurumların geçerli olduğu küresel fakat “ince” ve çoğulcu bir uluslararası toplumun içerisinde gelişen daha kalın bölgesel uluslararası toplumları yumurtanın beyazı tarafından çevrelenen sarı kısmına benzetmiştir. Bu benzetmeden yola çıkarak; Avrupa Birliği, Doğu Asya ve Kuzey Amerika gibi bölgesel devletlerarası toplumların birbirlerinden farklı değer ve yöntemlere dayandığı vurgulanmıştır.

Bunun yanı sıra, Ortadoğu’yu incelerken küresel etkiler ve dengelerin mi yoksa bölgesel özelliklerin mi merkeze alınacağı sorunsalı, klasik analiz düzeyi sorununun ötesinde Ortadoğu siyasetinin doğasını ele almayı gerekli kılmaktadır. İngiliz okulu, bu bağlamda, küresel ve bölgesel odaklı bakış açılarını harmanlayan bir çıkış noktası görevi görmektedir (Valbjørn 2012, 173-174). Bu çerçevede, uluslararası toplumun bölgesel alt-sistemleriyle de ilgilenen İngiliz Okulu’nun Ortadoğu’ya bakışı, esas itibarıyla bölgenin kendi tarihsel ve toplumsal dinamiklerini de göz önüne alarak uluslararası toplumla ilişkisini ortaya koyma amacı çerçevesinde şekillenmektedir. Bu amaç, aynı zamanda, Ortadoğu’yu bütüncül bir biçimde “içeriden” analiz ederek Oryantalist bakış açısının aşılabilmesine imkân sağlamaktadır (Kuşun, 2019).

Uluslararası toplumun kurumlarının ardındaki kurallar ve normların Avrupa’da ortaya çıktığı kabul edilirken; 1715 Utrecht Antlaşması ve 1815 Viyana Kongresi ile güç dengesinin bilinçli bir politika olarak sürdürülmesi ve diplomatik sistemin ortaya çıkması, Avrupa uluslararası toplumunun meydana gelmesini tetikleyen gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. İngiliz Okulu kuramcıları, Avrupalı olmayan devletlerin Avrupa uluslararası toplumuna girişini ilerici bir gelişme olarak değerlendirme eğiliminde olmasına rağmen, diğer taraftan, söz konusu aktörlerin esasında 19. yüzyıl sonlarında emperyalizm vasıtasıyla Batılılaşmaya zorlandığı vurgulanmaktadır (Suzuki, 2009: 16-18). Ortadoğu, bu çerçevede; uluslararası toplumun genişlemesine, Batı hakimiyetine ya da Batılılaşmaya ne derece direnç gösterdiği ya da uyum sağladığı tartışılan önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu, 1648’den sonra Batı Avrupa’da doğan egemenlik temelli devletler sisteminin dışında kalan bölgelerin zaman içerisinde söz konusu sisteme nasıl eklemlendiği sorunsalı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, öncelikle Ortadoğu’da geçerli olan uluslararası sistem tarif edilmeye çalışılırken, bunun yanı sıra,

küresel düzenin dinamiklerinin Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkileri açıklama noktasındaki işlevi sorgulanmaktadır (Lawson, 2013). Ayrıca, Ortadoğu'da var olan ya da var olduğu kabul edilen uluslararası toplumun devletler arası ve iç çatışmaları önlemede nasıl bir role sahip olduğu tartışılmaktadır. Vestfalyan egemenlik, pan-Arabizm, İslam ve anti-emperyalizmin yanı sıra büyük güç siyaseti, küçük rejimler ve devlet-dışı aktörler; söz konusu tartışmalar etrafında şekillenen ilgili yazının öne çıkan temaları olarak dikkat çekmektedir.

Öncelikle ifade etmek gerekmektedir ki mevcut yazında, Ortadoğu'nun bir bölgesel uluslararası toplum oluşturduğuna yönelik iddialara yer verilirken (Buzan and Gonzalez-Pelaez, 2009: 243), diğer taraftan, bölge, savaş ihtimalinin halen ortadan kalkmadığı istikrarsız bir alan olarak tasvir edilmektedir. Bu doğrultuda; dış güçlerin müdahaleleri, ortak bir vizyon eksikliği ve devlet-dışı aktörlerin şiddet eylemleri nedeniyle Ortadoğu'nun zayıf/az gelişmiş bir uluslararası toplum oluşturduğu ifade edilmektedir (Erpul, 2018).

İngiliz Okulu'nun benimsediği tarihsel bakış açısı, söz konusu sorgulamayı yaparken uluslararası toplumun kökenine inmeyi ve Ortadoğu'nun Batı ile irtibatının yeni bir boyut kazandığı 18. yüzyılda bölgenin hâkim gücü durumundaki Osmanlı Devleti'nin rolünü ortaya koymayı gerekli kılmaktadır. Zira 1683 yılındaki İkinci Viyana Kuşatması sonucunda bozguna uğrayan Osmanlılar, 1699 Karlofça Anlaşması'nın ardından düşmanlarının üstünlüğünü öncelikle savaş alanında fark etmiş ve Batı'ya farklı bir gözle bakmaya başlamıştır (Lewis, 1997: 115-116). 18. yüzyıl itibarıyla Safeviler ile birlikte bölgedeki iki önemli siyasal aktörden biri olan Osmanlı Devleti, en parlak döneminde Orta Avrupa'dan Kuzey Afrika'da Fas'a ve Arap yarımadasında Yemen'e kadar uzanan sınırlara sahip olmuştur. Ortadoğu'nun Batı ile "karşılaşmalarının" başladığı 19. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlılar bir dizi siyasal ve ekonomik reformu hayata geçirmek zorunda kalmıştır (Gasper, 2014: 1).

19. yüzyılın homojen Avrupa medeniyeti küresel uluslararası toplumun kökenini oluştururken, diğer taraftan, Avrupalı olmayan aktörler, Batı'nın hakimiyeti ve Avrupa uluslararası toplumunun genişlemesine direnç göstermeye başlamıştır. Söz konusu dönemde Osmanlılar, Japonya ve Çin; Avrupa uluslararası toplumuna kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti esasında Avrupa uluslararası toplumunun ilk "ötekisi" iken, 19. yüzyılın sonunda gerçekleştirdiği modernleşme neticesinde Ortadoğu ve Avrupa arasında "aracı" rolü oynamaya başlamıştır (Göl, 2015: 382-384). Diğer taraftan; uluslararası toplumun meydana gelmesini sağlayan şartlardan ortak çıkar ve değerlerin ya da bunların da ötesinde ortak bir kültürün var olup olmadığı sorgulandığında, İngiliz Okulu yazınında Osmanlı Devleti'nin uluslararası toplumdaki konumu ile ilgili görüş ayrılıkları gün yüzüne çıkmaktadır (Cingöz, 2022). Martin Wight (1997: 33), uluslararası toplumun sağlanması için ortak kültürün gerekli olduğunu iddia etse de bu argümanı kabul etmeyen Bull ve Adam Watson, Hristiyan Avrupa ve Müslüman Osmanlı'nın "gevşek" bir uluslararası toplum oluşturduğunu savunmuştur (Devlen ve Özdamar, 2010: 47).

İngiliz Okulu ve Ortadoğu'yu bir araya getiren yazında İslam da önemli bir değişken olarak yer almaktadır. İran Devrimi ve küresel cihat ağlarının ortaya çıkması, İslam'ın barış içinde bir arada yaşamaya ve egemen devletlerin işbirliğine dayalı küresel bir uluslararası topluma karşıt bir unsur olarak gören düşüncüyü kuvvetlendirmiştir (Hashmi, 2009: 200). Bu düşünceye göre, Müslüman uluslararası toplumu ile küresel uluslararası toplumun birbiriyle çatışacağı varsayılmaktadır. Diğer taraftan, Ayla Göl (2015: 380); Avrupalıların ortaya koyduğu devlet, egemenlik ve milliyetçilik gibi kavramlara İslam dininin yabancı olması nedeniyle Ortadoğu'da bölgesel uluslararası toplumun meydana gelmediği iddiasına karşı çıkmaktadır. Göl, bu iddiasını savunurken söz konusu kavramların yanı sıra kurumlar, ortak kültür ve uygarlık kimliğini bölgesel uluslararası toplumun yapısını oluşturan toplumsal güçler olarak ele almaktadır. Böylece Uı disiplininin ve İngiliz Okulu'nun Avrupa-merkezci yaklaşımına eleştiri getirmektedir. Zira yekpare bir İslam vizyonuna dayalı ve Arapları siyasal açıdan bir bütün olarak gören Avrupa-merkezci anlayış, farklı İslam anlayışlarının varlığını göz ardı etmektedir.

Ortadoğu'daki siyasal değişimin esasında egemenlik, kalkınma ve kendi kaderini tayin etme gibi temel Batılı ilkeler tarafından şekillendiğini savunan Fred Halliday (2009: 10-13) ise bölgede siyasetin farklı kültürel ve dini değişkenlerden ziyade "devlet çıkarının güçlü realist yorumuna göre" yürütüldüğünü vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, Pan-Arapçı dayanışma fikri ya da buna karşı yürütülen muhalefet de bölgesel bir özgüllük taşımayan ve aksine devletlerin çıkarına dayalı modern "milli birlik" inancına dayalı bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan, Morten Valbjørn (2012: 182), egemenlik ve milliyetçilik kurumlarının Arap devletleri için birbiriyle çelişen beklentiler doğurabildiğini vurgularken, bu durumun savaş ya da sıcak çatışmadan ziyade yumuşak güç aracılığıyla rejim değişikliği tehdidini yol açtığını ifade etmektedir.

Halliday (2009: 15-17) Ortadoğu’da özel bir bölgesel normun geçerli olduğu alanın kültür ya da değerler değil dış politika olduğunu savunmaktadır. Ortadoğu ülkelerinin birbirlerinin içişlerine müdahale etme eğilimi bu bölgeye özgü olmasa da bölgesel uluslararası ilişkilerin önemli bir özelliği olarak değerlendirilmektedir. Halliday, “düşük düzeyli egemenlik” (low salience of sovereignty) olarak ifade ettiği bu durumun nedeni olarak devletlerin ve sınırların yapay olmasından ziyade “siyasal ve toplumsal rejimlerin tartışmalı karakterini” ve komşu ülkelerden geleceğine inanılan tehlikeleri öne çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra, egemenlik normunu ihlal eden pan-Arabizm, devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmesini meşru kılan bir işlev edinmektedir. Savaş bir kurum olarak dünyada zayıflasa da Ortadoğu’da savaş beklentisi halen geçerliliğini korumakta, demokrasi yerine neo-patrimonyal otoriterlik yaygın bir kurum olarak varlığını sürdürmekte ve piyasa ekonomisinin direnişle karşılaşması hibrit ahbap-çavuş kapitalizmini ortaya çıkarmaktadır (Hinnebusch 2020).

İngiliz Okulu’nun Ortadoğu’ya bakışını etkileyen bir diğer değişken bölgesel örgütlerin rolüne ilişkindir. Bu bağlamda, Arap örgütlerinin hiçbirinin Avrupa Birliği kadar etkin olamadığı ve işlevlerinin söylem düzeyinden öteye gidemediği vurgulanmaktadır. Buna rağmen söz konusu örgütler ortak bir Arap kimliği ve kültürünün varlığına delil olarak gösterilmektedir (Göl, 2005: 390). Örneğin, Arap Ligi Sözleşmesi’nde yer alan “ortak Arap çıkarı” vurgusu, Arap milliyetçiliğinin başlıca bölgesel kurumlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır (Valbjørn 2012: 182). Diğer taraftan, Arap örgütleri arasında yalnızca 1981 yılında kurulan Körfez İşbirliği Konseyi’nin kısmi başarı sağladığı ifade edilirken, petrol üreticisi altı Körfez ülkesini bir araya getiren temel nedenin İran ve Irak’a yönelik endişeleri olduğunun altı çizilmektedir (Halliday, 2009: 9).

4. İNGİLİZ OKULU’NUN ORTADOĞU ANALİZİ: KÜÇÜK REJİMLER, DIŞ MÜDAHALELER VE DEVLET-DIŞI AKTÖRLER

Ortadoğu’nun uluslararası toplumla ilişkisini ortaya koyan başlıca temalar olarak Osmanlı Devleti’nin Avrupa uluslararası toplumuna dahil olması, İslam ve pan-Arabizm gibi unsurlar öne çıkarken; dış müdahaleler, küçük rejimler ve devlet-dışı aktörler ise İngiliz Okulu’nun bölgesel siyasal gelişmeleri çözümlerken kullandığı analitik araçlar olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, ilk olarak, bölge dışı güçlerin özellikle 20. yüzyıldaki müdahalelerinin İngiliz Okulu tarafından Ortadoğu siyasetinde belirleyici bir unsur olarak görüldüğü vurgulanmalıdır. Bu doğrultuda, Modern Ortadoğu “büyük güç siyasetinin” bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Zira Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda mağlup olması neticesinde 1918 yılından sonra ortaya çıkan Irak, Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün gibi devletler önemli ölçüde büyük güç siyasetinin etkisiyle oluşturulmuştur. Söz konusu etki uluslararası siyasetle sınırlı kalmazken, devletler ve orduların yapılarının yanı sıra seçkinlerin talepleri ve örgütlenmeleri üzerinde önemli rol oynamıştır (Halliday, 2009: 6-7). Bu doğrultuda, özellikle söz konusu dönemin ortaya çıkardığı doğrudan etkiler dolayısıyla Ortadoğu ülkelerinin kendi tarihi ve kültürel geçmişleri yerine Avrupa sömürgeciliğinin rolünü ön plana çıkaran analizler mevcuttur. Diğer taraftan, büyük güçlerin bölge üzerindeki etkisinin 1950’lerden itibaren nispeten sınırlı olduğu ve daha özerk hareket etme imkânı bulan bölge ülkelerinin yabancı devletlerin telkiniyle savaşa girmediği ifade edilmektedir (Halliday, 2009: 6-7).

Sovyetler Birliği ve ABD’nin Soğuk Savaş döneminde Arap ülkelerine yaptıkları ekonomik ve askeri yardımları inceleyen Halliday, Arap ülkeleri üzerinde mali bir etki yaratmanın siyasal sınırlarına işaret etmiştir. Halliday (2005: 286), bu çerçevede, söz konusu ilişkinin bir çeşit efendi-bağımlı (*master-client*) ilişkisi olarak ele alınması durumunda kimin efendi kimin bağımlı durumunda olduğunu tayin etmenin zor olduğunu ifade etmiştir. ABD’nin 1955-56 yıllarında Mısır’ı kontrol edemediği ve 1990 yılında İsrail ile daha geniş kapsamlı bir barışa zorlayamadığı vurgulanırken, Sovyet yardımının da ekonomik fayda ve siyasi bağlılık getirmediği savunulmuştur. Ayrıca, Ortadoğu’nun istikrarsız yapısı büyük güç yönetimine kapı aralasa da anti-emperyalizmin özellikle toplumsal düzeyde geçerli olduğu ifade edilen bir norm olarak öne çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Hinnebusch 2020). Bununla birlikte, “ortak düzen vizyonu geliştiremeyen” bölgesel devletlerin güçlenen aktörleri dış güçlerle dengeleme yoluna gitmesi Ortadoğu’da bir “bölgesel büyük gücün” ortaya çıkmasını da engellemektedir. Bu bağlamda, 1958 yılında Suriye ve Mısır’ın birleşerek bölgesel bir büyük güç ortaya çıkarma girişiminin kısa ömürlü olduğu vurgulanırken; Cemal Abdülnasır, Enver Sedat ve Saddam Hüseyin’in bölgesel liderlik girişimlerinin de sonuçsuz kaldığına dikkat çekilmektedir (Erpul 2018).

İngiliz Okulu kuramcılarının Ortadoğu'yu dış müdahaleler ve büyük güç siyaseti temelinde ele alma eğilimi dikkat çekse de bölgesel aktörleri ya da küçük devletleri merkezine alan çalışmalar da ilgili yazında yer edinmektedir. Leonard Binder (1958: 408-411), uluslararası siyasete dair çalışmalarda iki temel yaklaşımın varlığı üzerinde dururken, bunlardan ilkinin, tüm uluslararası aktörlere uygulanabilecek genellemeler aracılığıyla uluslararası siyasetin analiz edilmesine dayalı olduğunu ifade etmiştir. İkinci yaklaşım ise dış politikayı meydana getiren sosyal ve tarihsel bağlamdan yola çıkarak "ulusal politikalara ve bölgesel çalışmalara" odaklanmayı gerekli kılmaktadır. Binder, kendisinin bunlar arasında bir çeşit orta yol bulmaya çalıştığını belirtirken, tek bir küresel uluslararası sistem ile karşı karşıya olmadığımızı özellikle vurgulamıştır. Bu bağlamda, ABD-Sovyetler Birliği ilişkileri ve iki kutupluluk üzerinde fazlaca durulduğunu savunan Binder'a göre, bunun arka planında büyük güçlerin bakış açısına dayalı olarak uluslararası siyasetin "topyekûn ve küresel" olduğu varsayımı yatmaktadır. Bu durumun nedeni, ABD ve Sovyetler Birliği'nin güvenlik tasavvurlarının mekânsal limitinin olmamasıdır. Diğer taraftan, uluslararası siyasetin daha küçük güçleri için aynı bakış açısı geçerli değildir ve buna paralel olarak, iki kutupluluğun Ortadoğu siyasetini açıklayamadığı özellikle vurgulanmaktadır.

Ortadoğu siyasetini İngiliz Okulu terminolojisini kullanarak bölgesel bir bakış açısıyla değerlendiren çalışmalardan bir diğeri de Bahreyn ve Katar örnekleri üzerinden Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da küçük devletlerin dış politikalarını inceleyen Szalai (2022) tarafından kaleme alınmıştır. Söz konusu ülkelerin dış politikalarını belirleyen ana unsurun büyüklük/ölçek olmadığını savunan Szalai, bu doğrultuda, analiz birimi olarak "küçük devlet" yerine "küçük rejim" tabirini kullanmayı tercih ederken, sistemik açıdan benzer konumlara sahip olan küçük ülkelerin dış politika farklılıklarını açıklamak için rejim-içi dinamiklere ve sosyal dayanışma düzeyine odaklanmaktadır. Szalai, böylece, seçkin grupların devletin kontrolünü ele geçirmek için rekabete girerek devletin meşruiyetini zayıflattığı bir yapının varlığına dikkat çekmektedir. Vestfalyan düzenin "iç barış" ve "dış anarşi" ikileminin küçük rejimlerde geçerliliği sorgulanırken, iç ve dış politika ayrımının bulanıklaştığı söz konusu rejimlerde barışçıl alanın rejim-içi olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, dış müdahaleyi ve devlet-dışı aktörlerin kullanımını daha tercih edilir hale getirmektedir.

Devlet-dışı aktörlerin etkinliği, Ortadoğu'da uluslararası toplumun zayıflığını ortaya koyan en önemli değişkenlerden biridir. Suriye iç savaşının patlak vermesinin ardından IŞİD'in Suriye'nin doğusu ve Irak'ın batısında kontrolü sağlaması, Ortadoğu'yu İngiliz Okulu'nun radarına sokan bir diğer gelişme olmuştur. İngiliz Okulu terminolojisini kullanarak söz konusu gelişmenin Batı'ya karşı altıncı isyanı meydana getirdiğini savunan Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş (2018), IŞİD'in güç kazanması ile bölgede devlet egemenliğinin zayıfladığını ortaya koymuştur. Uluslararası topluma eşit üyeler olarak katılmak isteyen farklı medeniyetler tarafından Batı hâkimiyetine karşı verilen mücadeleyi isyan/ayaklanma kavramı çerçevesinde analiz eden Bull (1984: 220-223); bu mücadelenin beş aşamada gerçekleştiğini vurgulamaktadır. İlk aşamada Japonya, Türkiye, Mısır ve Çin egemen eşitlik için mücadele verirken, ikinci aşamada Asya, Afrika, Karayip ve Pasifik halklarının sömürge karşıtı devrim ile siyasal bağımsızlıklarını elde etmesi söz konusu olmuştur. Üçüncü aşama beyaz olmayan devletlerin ve halkların ırksal eşitlik mücadelesini, dördüncü aşama ekonomik sömürüye karşı adalet arayışını, beşinci aşama ise Batı'nın kültürel ve entelektüel üstünlüğüne karşı "kültürel özerlik" elde etme isteğini ifade etmektedir.

Yeşiltaş ve Kardaş tarafından ortaya atılan "altıncı isyan" kavramı ise IŞİD'in modern uluslararası topluma nasıl meydan okuduğunu gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, kural koyucu olarak devlet ve laik kurumlar yerine teolojiyi temel alan IŞİD, egemenliği devlet yerine ümmet fikrine dayanan halifeliliği yeni bir egemenlik şekli olarak benimsemeye çalışmıştır. Radikal dini kimliğine dayalı bir uluslararası siyaset anlayışı geliştirdiğine inanılan IŞİD, dünyanın dört bir yanından "pasaportlarını yakarak gelen" yabancı savaşçıları saflarına katmayı başarmıştır. Böylece ulus-devletlerin egemenliğine, mevcut sınırlara, içişlerine karışmama ve laiklik kurumlarına karşı çıkan IŞİD, saldırılarının ardından muhataplarına diplomatik talepler sunmaması dolayısıyla diplomasi ve savaş kurumlarına da meydan okuyan bir aktör olarak nitelendirilmektedir.

5. SONUÇ

İngiliz Okulu'na göre, birbirlerinin davranışlarından mekanik olarak etkilenen devletler, anarşik bir uluslararası sistemde varlıklarını sürdürmektedir. Söz konusu devletler; ortak çıkar, kurum, kural ve değerler geliştirdikleri ölçüde -bu durumun ötesine geçerek- bir uluslararası toplumun mensubu olmaktadır. Bu çerçevede, Batı

Avrupa'da doğan ve zamanla küresel bir nitelik kazanan Avrupa uluslararası toplumu; egemenlik, içişlerine karışmama, diplomasi, insan hakları ve güç dengesi gibi kurumların varlığına dayanması dolayısıyla önemli bir model oluşturmaktadır. Ortadoğu ise bir yandan Avrupa uluslararası toplumuyla ilişkisi irdelenen, diğer taraftan da kendine özgü normlara sahip ayrı bir bölgesel uluslararası toplum oluşturup oluşturmadığı tartışılan bir bölge olarak İngiliz Okulu yazınında dikkate değer bir yer işgal etmektedir. Ortadoğu'nun İngiliz Okulu için nasıl bir "meydan okuma" olduğunu ortaya koymaya çalışan bu çalışma, Okul'un söz konusu bölgeyi çözümleyebilmek için çeşitli analitik araçlara sahip olduğunun altını çizmektedir. Bu bağlamda; dış müdahaleler, küçük rejimler ve devlet-dışı aktörlerin Ortadoğu siyasetini açıklamada nasıl bir işlev gördüğü gözler önüne serilmektedir.

KAYNAKÇA

- Binder, Leonard. (1958). The Middle East as a Subordinate International System. *World Politics*, 10 (03), 408-429. DOI: 10.2307/2009495
- Bull, Hedley. (1972). International Relations as an Academic Pursuit. *Australian Outlook*, 26 (3), 251-265. DOI: 10.1080/10357717208444445
- Bull, Hedley. (1984). The Revolt Against the West. *The Expansion of International Society*. Ed. Hedley Bull & Adam Watson. Oxford: Clarendon Press.
- Bull, Hedley. (2022). *The Anarchical Society*, Third Edition. New York: Palgrave.
- Buzan, Barry and Gonzalez-Pelaez, Ana. (2009). Conclusions. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*, Ed. Barry Buzan and Ana Gonzalez-Pelaez. New York: Palgrave Macmillan.
- Buzan, Barry. (2004). *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, Barry. (2009). The Middle East through English School Theory. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Ed. Barry Buzan and Ana Gonzalez-Pelaez. New York: Palgrave Macmillan.
- Cingöz, Murat. (2022). Osmanlı Devleti ve Uluslararası Toplum. *Diplomasi ve Strateji Dergisi*, 3 (2), 88-119.
- Dunne, Tim. (2021). İngiliz Okulu. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith. Çev. Musa Ceylan. Ankara: Felix Kitap.
- Gasper, Michael. (2014). The Making of the Modern Middle East. *The Middle East*. Ed. Ellen Lust, 13th Edition. Los Angeles: CQ Press/SAGE Publications.
- Göl, Ayla. (2015). Imagining the Middle East: The State, Nationalism and Regional International Society. *Global Discourse*, 5 (3), 379-394. DOI: 10.1080/23269995.2015.1053191
- Halliday, Fred. (2005). *The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, Fred. (2009). The Middle East and Conceptions of 'International Society'. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Ed. Barry Buzan and Ana Gonzalez-Pelaez. New York: Palgrave Macmillan.
- Hinnebusch, Raymond. (2020). The English School and the Periphery Regions: the Case of MENA and the Road Ahead. *Cambridge Review of International Affairs*, 33 (4), 487-490. <https://doi.org/10.1080/09557571.2020.1785126>
- Jorgensen, Knud Erik. (2010). *International Relations Theory: A New Introduction*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kurşun, Ali Murat. (2019). Ortadoğu'da Süreklilik ve Değişimi Çalışmak: Bazı Öneriler. Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği, <https://ordaf.org/ortadoguda-sureklilik-ve-degisimi-calismak-bazi-oneriler/>, (27.04.2023).
- Lawson, Fred H. (2013). International Relations Theory and the Middle East. *International Relations of the Middle East*. Ed. Louise Fawcett, Third Edition. Oxford: Oxford University Press.
- Lewis, Bernard. (1997). The West and the Middle East. *Foreign Affairs*, 76 (1), 114-130. <https://doi.org/10.2307/20047913>
- Little, Richard. (2005). The English School and World History. *International Society and Its Critics*. Ed. Alex J. Bellamy. Oxford: Oxford University Press.

Hashmi, Sohail H. (2009). Islam, the Middle East and Pan-Islamic Movement. *International Society and the Middle East: English School Theory at the Regional Level*. Ed. Barry Buzan and Ana Gonzalez-Pelaez. New York: Palgrave Macmillan.

Hurrell, Andrew. (2007). *On Global Order: Power, Values and the Constitution of International Society*. Oxford: Oxford University Press.

Özdamar, Özgür ve Devlen, Balkan. (2010). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler*, 7 (25), 43-68.

Suzuki, Shogo. (2009). *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society*. Oxon: Routledge.

Szalai, Máté. (2022). Small Regimes in the Middle East: A Conceptual and Theoretical Alternative to Small States in a Non-Western Region. *International Politics*, 59, 167-186, <https://doi.org/10.1057/s41311-020-00266-0>

Valbjørn, Morten. (2012). The New Middle East and the Encounter with the Global Condition: Exploring the Global/Regional Interplay from the Perspective of the New English School. *The Middle East and Globalization: Encounters and Horizons*. New York: Palgrave Macmillan.

Wight, Martin. (1977). *Systems of States*. Ed. Hedley Bull. Bristol: Leicester University Press.

Yeşiltaş, Murat ve Kardaş, Tuncay. (2018). The New Middle East, ISIL, and the 6th Revolt Against the West. *Non-State Armed Actors in the Middle East: Geopolitics, Ideologies, and Strategy*. Ed. Murat Yeşiltaş ve Tuncay Kardaş. Cham: Palgrave Macmillan.

Mısır Ekonomisinin Militarizasyonu ve ABD

Doktora Öğrencisi, Hasan FİDAN,

Marmara Üniversitesi/Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve
Uluslararası İlişkileri Bölümü, email: hasanfidan1453@gmail.com, ORCID Code: 0009-
0006 8113-8643

ÖZET

Bu çalışmada Mısır Silahlı Kuvvetlerinin 1981 sonrası dönemde Mısır ekonomisinin en büyük aktörü haline gelmesi, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile olan ilişkileri ve neoliberal küresel politikalar bağlamında değerlendirilecektir.

Mısır, 1952 tarihinden itibaren Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır tarafından benimsenen devletçi ekonomi politikalarını uygulamaya koymuştur. Fakat Enver Sedat döneminde uygulamaya konulan 1974 İnfıtah politikası kararları ile Mısır, devletçi ekonomi politikalarını terk ederek, serbest piyasa ekonomisine geçmiştir. Bu süreçte orduya verilen fabrikalar, işletmeler ve tatil köyleri gibi varlıklar ordunun ekonomi içinde önemli bir aktöre dönüşmeye başlamasını beraberinde getirmiştir. Buna ek olarak 1978 Camp David Anlaşması sonrası Mısır ile İsrail arasında sağlanan barış ortamı, ordunun askeri bir aktörden ekonomik bir aktöre dönüşümünü hızlandırmıştır. Bu süreç ABD'nin Mısır ordusuna olan ekonomik ve siyasi desteği sonrası geri dönülmez bir hal almış ve Mısır ekonomisinin en büyük aktörü Mısır Silahlı Kuvvetleri olmuştur.

Çalışma, ABD'nin Camp David Anlaşması sonrası ortaya çıkan bölgesel statükoyu korumak ve Mısır üzerindeki hegemonyasını sürdürebilmek için Mısır ordu sınıfını destekleyerek ekonomik bir aktöre dönüşmesini sağlaması, hipotezine dayanmaktadır. Diğer bir deyişle Mısır ekonomisinin militarize edilmesi; ABD'nin bölgesel, Mısır ordusunun ise sınıfsal çıkarlarından kaynaklanan nedenler sonucunda gerçekleşmiştir. Çalışma hipotezi, Neogramşiyen Hegemonya Kuramı açısından, süreç analizi metodu kullanılarak değerlendirilecektir.

Çalışma sırasıyla; Cemal Abdülnasır dönemi ekonomipolitik yapı, Nasır sonrası köklü değişim süreçlerinin yaşandığı Enver Sedat döneminde yaşanan siyasi ve ekonomik değişimler ve Hüsnü Mübarek döneminde Mısır ordusunun ekonomik bir aktör olma sürecinin pekişmesi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır Silahlı Kuvvetleri, ABD, İnfıtah, Neoliberalizm, Neogramşiyen Hegemonya

Uluslararası Konjonktürün Demokratikleşmeye Etkisi: Tunus

Doktora Öğrencisi, Çağrı Koşak¹

¹Marmara Üniversitesi / Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri, cagrikosak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0376-8571

Özet: 2011 yılında başlayan Arap Baharı'na öncülük eden Tunus, on yıllık süre zarfında otoriter bir rejimden demokrasiye geçiş yönünde ciddi bir değişim göstermiştir. Tunus, ülkedeki siyasi değişimin sonuçları, ülkenin çok partili siyasi hayata uyumu, asker-sivil ilişkileri, dış politikası ve ülke içindeki siyasi aktörlerin demokrasiye yönelik tutumları başta olmak üzere birçok alanda geline nokta bölge ülkelerinden farklılaşmıştır.

Ortadoğu alanındaki çalışmaların yanı sıra otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş bağlamında, Tunus'un Arap Baharı'nın ardından Mısır, Yemen ve Suriye gibi örneklerden büyük ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Tunus'un istisnaiği olarak adlandırılan demokratikleşme sürecinin ve sonrasındaki otoriterleşmenin uluslararası konjonktür, özellikle bölgesel ve küresel güçlerin etkisi ışığında incelenmesi gerekmektedir.

Otoriter ve laikçi bir siyasi geçmişe sahip Tunus'un; Arap Baharı sonrasında İslami ve seküler eğilimli partilerin ve siyasetçilerin önemli aktörler haline gelmesinin yanı sıra İslami, seküler, liberal ve feminist siyasi hareketlerin çeşitlenmesi, en önemlisi bir demokrasi olarak görece siyasi istikrar sağlaması dikkate değerdir. Bu bağlamda Tunus'un, bölgesel ve uluslararası aktörlerin desteği ya da karşıtlığı incelenerek ülkedeki durum üzerindeki etkisi teorik bir çerçevede değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Demokratikleşme, Ortadoğu, Tunus

Kuşak ve Yol İnişiyatifi: Orta Koridor Bağlamında Türkiye'nin Doğusundaki Hudut Kapılarının Potansiyeli

Dr. Öğr. Üyesi İshak TURAN¹

Prof. Dr. Şaban Çelikoğlu²

¹Yalova Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, turanishak@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0428-7032

²Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Bölümü, sabancelikoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0083-7260

Özet:

Geçmişten günümüze ulaşımın tüm imkânları, devletler arası ticaret faaliyetlerini geliştirmek için kullanılmaya başlanmıştır. Tarihi İpek Yolu üzerinde yer alan Türkiye, 2013'te ilan edilen Kuşak ve Yol İnişiyatifi'nin İpek Yolu Ekonomi Kuşağı'nda yer alan Orta Koridor ile uyumlaştırılmıştır. Türkiye, ülkeler arasındaki ticari farklılıkların giderilmesi ve bu doğrultuda altyapı planlarının ve standartlarının oluşturularak Doğu-Batı yönünde yer alan tüm ülkelerle ticaretini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Nitel bir durum çalışması olarak ele alınan bu çalışma kapsamında, Türkiye'nin doğusunda yer alan Aktaş, Kapıköy, Dilucuhudut kapıları, Kars ve Kapıköy gümrük müdürlükleri, TCCD Taşımacılık Lojistik Müdürlüğü ve TCDD Vangölü ve Tatvan Feribot Müdürlüğü'nde saha çalışmaları ve gözlemlerde bulunulmuş, yetkililerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Sahada özellikle Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Orta Koridor üzerindeki ticaretin altyapısının imkân verdiği ölçüde arttığı görülmüştür. Bu çalışmada; Orta Koridor'un Türkiye açısından öneminin giderek arttığı, yüksek potansiyele sahip olduğu, buna karşın mevcut altyapı ve ulaşım yatırımlarının zamanında yapılamaması, gümrük mallarının denetleyecek yeterli sayıda x-ray cihazının olmaması, paralel ikinci demiryolu hattı projenin daha planlandırılmamış olması, transit depolama tesisi eksiliği, AB ve Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle olan ray ve dijital sistemin farklı olması bölgenin siyasi yapısının her an yeni bir çatışma ve savaşa dönüşebilme potansiyeline sahip olması gibi eksiklikler nedeniyle Orta Koridor'daki ticaret potansiyelinin istenen ölçüde değerlendirilemediği bulgularına ulaşılmıştır. Sonuç olarak hudut kapılarında ve ulaşım hatlarında gerekli iyileştirmelerin yapılmasıyla, Türkiye'nin bir yandan Avrupa ve Asya arasındaki ticari köprü olma misyonu geliştirilecek diğer yandan da ülke ticaretine canlılık katılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kuşak ve Yol, Orta Koridor, Uluslararası Ticaret, TCDD, Demir İpek Yolu

Uluslararası Hukuk Açısından Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesi Politikası

Doç. Dr. İlhan Aras¹

¹Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
ilhanaras@nevsehir.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5120-8117

Özet: Çin, ekonomik bir güç ve rakip olarak küresel düzeyde etkin bir aktör oldukça uluslararası hukuka ilişkin tartışmalarla daha fazla gündeme gelmektedir. Bu tartışmalardan biri de, Çin'in en büyük bölgelerinden biri olan Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki gelişmelerdir. Çin'in Uygurlara uyguladığı politikalar uluslararası hukuk açısından ciddi sonuçların doğmasına neden olmuş ve Çin kabul ettiği birçok insan hakları sözleşmesini ihlal etmekle suçlanmıştır. Ayrıca, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki politikalarının "soykırım" olarak nitelendirilmesi, Çin'in politikalarının Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesimd. 2 ile açıklanması ve Çin'in politikalarını soykırım olarak kabul eden devletlerin varlığı üzerinde durulması gereken konular olmuştur. Diğer taraftan suçlamaları reddeden Çin, bölgedeki politikalarını bazı gerekliliklere dayandırmıştır. Buna göre Çin, toplama kampları olarak nitelendirilen yerlerin eğitim merkezleri olduğu, bölgede ayrılıkçılığın önlenmesi ve terörle mücadele etme amacıyla hareket ettiği ve ABD'nin Çin'i haksız bir şekilde soykırımla suçlamasının ekonomik nedenlerden kaynaklandığı üzerinden kendisini savunmuştur. Bu çerçevede çalışma Çin'in Uygurlarla ilgili politikasını uluslararası hukuk açısından inceleyerek ilgili literatüre katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Uluslararası Hukuk

Avrupa Ülkelerinin Tayvan Meselesine Yönelik Politikaları: Almanya, Fransa ve İngiltere Özelinde Mukayeseli Bir Analiz

Dr. Hacı Mehmet Boyraz ¹

¹Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Dış Politika Araştırmaları Direktörlüğü,
boyrazhacimehmet@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9548-712X

Özet

Uluslararası sistemin iki büyük gücü ABD ile Çin arasında devam eden siyasi rekabet, ABD'nin Tayvan meselesine gösterdiği yakın ilgi nedeniyle yeni bir sayfaya geçti. ABD, Çin'i bu mesele üzerinden yıpratma stratejisi doğrultusunda Tayvan yönetimiyle siyasi ve askeri ilişkilerini güçlendirmeye devam ederken Pekin yönetimi ise Güney Çin Denizi'ndeki askeri varlığını tahkim etmekte ve Tayvan üzerindeki siyasi baskıyı artırmaktadır.

Nükleer silaha sahip olmalarına rağmen nükleer caydırıcılık yaklaşımına uygun olarak ABD ve Çin'in tüm dünyayı felakete sürükleyebilecek yıkıcı bir savaşa teşebbüs etmeleri beklenmemektedir. Ancak Çin'in Tayvan meselesini "çözmek" için Adaya askeri operasyon başlatma ihtimali gündemdekini yerini korumaktadır. Bu noktada Çin'in maruz kalabileceği bütün siyasi ve ekonomik riskleri göze alıp hemen yanı başındaki Adaya müdahale etmesi halinde ABD'nin tıpkı Rusya'yı yıpratmak için Ukrayna'ya yaptığı askeri yardım gibi Çin'i yıpratmak için de Tayvan'a askeri yardım yapacağı beklentisi hâkimdir. Böylesi bir senaryoda transatlantik ittifakın parçası olan Batı Avrupa ülkelerinin nasıl davranacağı Washington ve Pekin açısından belirleyici olacaktır.

Bu çalışma Tayvan meselesinden ötürü ABD ile Çin arasındaki gerilimin tırmandığı süreçte Avrupa ülkelerinin bu meseleye yönelik izledikleri politikaları mukayeseli bir yaklaşımla analiz etmektedir. Bunun için önce Almanya, Fransa ve İngiltere özelinde Avrupa ülkelerinin Tayvan meselesine yönelik nasıl bir politika izledikleri sorusuna cevap aranmaktadır. Hemen ardından Çin'in ABD'nin bölgedeki askeri varlığına ve Tayvan'a verdiği siyasi desteğe rağmen Adaya operasyon düzenlemesi halinde bahsi geçen Avrupa ülkelerinin nasıl davranabilecekleri sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Çin, Fransa, İngiltere, Tayvan

Avrupa Geleceğine İlişkin Yeni Bir Tartışma: Avrupa'nın Stratejik Özerkliği

Dr. Öğr. Üyesi Oktay HEKİMLER¹

¹Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Üniversite / Sosyal Bilimler MYO, ohekimler@nku.edu.tr,
ORCID: 725 - 746, 27.09.2021

Özet:

Rusya-Ukrayna Savaşı Avrupa'nın mevcut güvenlik düzeninin günün koşullarına cevap vermediğini, yeni bir Avrupa Savunma ve Güvenlik politikası oluşturulması gerektiğini göstermiştir. Bu bağlamda Avrupa'nın stratejik egemenliğinin geliştirilmesi gerektiği yönündeki görüşler canlanırken Fransa Devlet Başkanı Emmanuel Macron tarafından dile getirilen Avrupa'nın Stratejik Özerkliği tartışması da gündemdeki yerini korumuştur. Emmanuel Macron 2017 yılında Sorbonne Konuşmasında ilk defa Avrupa'nın Özerkliği konseptini gündeme getirmiş ve Avrupalıları güvenlik ve savunma politikası kadar iklim, endüstri ve teknoloji alanlarında daha etkin olmaya çağırmıştır. Kısa bir süre içinde önemli eleştirileri beraberinde getiren bu konsept, Avrupa'nın Transatlantik İttifak'a rağmen tek başına mı hareket etmesi gerektiği şeklinde algılanıp, başta ABD ile yakın ilişki içinde olan bir takım Avrupalı ülkelerce şüphe ile karşılanmıştır. Benzer şekilde 2023 yılında gerçekleştirdiği Çin ziyareti sonrasında Avrupa'nın ABD ve Çin arasındaki çatışmadaki rolüne değinen Fransa Devlet Başkanı bu şekilde de Avrupa'nın Stratejik Özerkliğinin geliştirilmesi gerektiği yönündeki görüşünü sürdürdüğünü ortaya koymuştur. Almanya Fransa ile benzer bir tutum içinde olup Avrupa'nı stratejik egemenliğinin geliştirilmesi ve de mümkün olduğunca ABD'den bağımsız hareket etmesi gerektiği görüşüne sahip çıksa da, gelişmeler AB geleceğini şekillendirmek gücündeki her iki aktörün farklı bir algı ve yöntem anlayışında olduğunu göstermiştir. Bu durum da şayet stratejik egemenliğe Avrupa geleceği için vazgeçilmez bir yer atfediliyorsa tarafların savunma ve güvenlik politikasında artık ortak prensiplerde buluşmaları gerektiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada literatür taraması yöntemine başvurulmuş Fransa'nın ortaya attığı Avrupa'nın stratejik özerkliği konseptinin özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında güvenlik politikasını yeniden inşa etmek gereği duyan Avrupa Birliği içinde nasıl yansıma bulduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu çerçevede stratejik özerklik konsepti ve buna yönelik belli başlı tartışmaların Avrupa'nın stratejik egemenliğinin geliştirilmesi gerektiği anlayışına ve de Transatlantik ilişkilere etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Fransa, Stratejik Özerklik, Stratejik Egemenlik, Transatlantik İlişkiler

Hızlandırılmış Avrupalılaşıma: Rus Tehdidi ve Bir Güvenlik Örgütü Olarak Avrupa Birliği

Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY¹

¹Trakya Üniversitesi / Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Gümrük İşletme,
emrekalay@trakya.edu.tr, ORCID:[0000-0002-5068-0791](https://orcid.org/0000-0002-5068-0791)

Özet: Rusya' nın 2022' de Ukrayna' ya karşı giriştiği askeri harekâtisonrasında, Avrupa Birliği (AB) bu savaşta Ukrayna' nın yanında olmuş ve savaşın bir an önce sonlandırılması için yoğun çaba sarf etmiştir. Ukrayna' nın 28 Şubat 2022' de AB' ye yaptığı üyelik başvurusu da yeni bir dönem başlatmıştır. Bu gelişmeyi takiben 3 Mart 2022' de bu kez Moldova ve Gürcistan' da AB' ye üyelik başvurusunda bulunmuştur. Bu başvurular hızlıca değerlendirilerek AB Komisyonu başvurular ile ilgili görüşlerini açıklamış ve 23 Haziran 2022' de Ukrayna ve Moldova' ya adaylık statüsü verilmiş, Gürcistan bazı şartlar dahilinde potansiyel aday olarak tanınmıştır. Burada dikkat çeken bir nokta AB' nin söz konusu başvuruları değerlendirme aşamasında oldukça hızlı hareket etmiş olmasıdır. Bundan önceki başvuru süreçlerinde aynı süreç, Bosna-Hersek için yaklaşık 6 yıl, Kuzey Makedonya için 1.5 yıldan fazla olmuştur. Son adaylık başvurusu dalgasında dikkat çeken bir diğer nokta bu üç ülkenin de Rus tehdidini yakından hissediyor olmalarıdır. Rusya 2014' te Ukrayna toprağı Kırım işgal etmiştir ve 2022' de başlayan savaş halen devam etmektedir. 2008' de Rusya-Gürcistan Savaşı da Güney Osetya ve Abhazya' nın tek taraflı bağımsızlık ilanları ile sonuçlanmıştır. Moldova ise Transdinyester sorunu nedeni ile Rusya' dan ciddi tehdit algılamaktadır. Bunun yanında AB söz konusu üç ülkenin adaylık başvurularını kabul ederken, AB Antlaşması uyarınca bu ülkelerin *insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara mensup kişilerin hakları da dahil olmak üzere insan haklarına saygı*" gibi değerlere saygı gösterdiğini ve bu değerleri desteklemeyi taahhüt ettiğini kabul etmiştir. Fakat kimi uluslararası kuruluşların çalışmalarına göre Ukrayna, Moldova ve Gürcistan' ın bu konulardaki karneleri o kadar da iyi değildir.Tüm bunlar, "AB' nin söz konusu üç ülkenin başvurularını kabul ederken, ortak değerler ve ortak kültür çerçevesinde biraraya gelen bir güvenlik toplumu olarak değil, Rus tehdidine karşı bir cephe oluşturmaya çalışan bir güvenlik örgütü refleksi ile hareket etmektedir" savını güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Rusya, Ukrayna, Moldova, Gürcistan

Expedited Europeanization: Russian Threat and European Union as a Security Organization

European Union (EU) has flanked with Ukraine after Russia's military operation against Ukraine in 2022 and has made an effort to end the war. Ukraine's application to EU on 28 February 2022 has ushered a new era. Following this Moldova and Georgia also applied for membership to EU on 3 March 2022. These applications were evaluated promptly. EU Commission declared its opinion on applications and Ukraine and Moldova were granted candidate status while Georgia was given a European perspective on some conditions on 23 June 2022. EU's pace on this process is noteworthy because the same process was approximately 6 years for Bosnia and Herzegovina and a little more than 1.5 years for North Macedonia. Another significant point in this wave of applications is that all that 3 countries has been experiencing proximate Russian threat . Russia invaded Crimea, a piece of Ukraine in 2014 and the war waged in 2022 is still continuing. The 2008 Russo-Georgian War resulted in the unilateral declaration of independence of South Ossetia and Abkhazia. An intimate Russian threat is pending over Moldova due to Transnistria issue. Along with that EU acknowledged that 3 countries respects and commits to promote the "values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities" while accepting their applications. Yet three countries performance may not be that good according to studies of some international organizations. All these above bolsters the hypothesis that EU is acting more as a security organization that is trying to erect a front against Russian threat rather than a security community blending thru common values and culture.

Keywords: EuropeanUnion, Russia, Ukraine, Moldova, Georgia

Balkanlardaki Uluslararası Uyuşmazlıkların Çözümünde Arabulucu Olarak Avrupa Birliği ve Etkililik Koşulları: Kosova ve Sırbistan Örneği Analizi

Dr. Burcu Özdemir-Sarıgil¹

Bilkent Üniversitesi/ Siyaset Bil. ve Kamu Yönetimi, burcu.ozdemir@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8741-4596

Özet: Bir çatışma çözümü ve barış inşası modeli olarak kurulan Avrupa Birliği (AB), günümüzde özellikle Balkanlardaki uluslararası uyuşmazlık çözümü süreçlerine arabuluculuk girişimleriyle katkı sağlama çabasıdadır. AB katma değeri ve potansiyeli yüksek bir arabulucudur. Ancak bu potansiyel otomatik olarak etkililiğe dönüşmemektedir. Bu çalışma, Kosova ve Sırbistan arasında hala devam etmekte olan diyalog süreci ve AB'nin sürece arabulucu olarak müdahalesi örneği üzerinden Birliğin etkililik dinamiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. Etkililik, anaakım AB literatüründe AB'nin belirlediği hedeflere ulaşması olarak tanımlansa da, bu tanımlama yanlı, uyuşmazlığın yerel dinamiklerini anlamaktan uzak ve sınırlı bir analizi beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada ise etkililik, hem süreç hem çözüm odaklıdır ve tarafların çatışma dinamiklerini uzlaşma dinamiklerine çevirme ve en nihayetinde çözebilme olarak tanımlanmaktadır. Peki, çatışma çözümü süreçlerinde AB hangi koşullar altında daha etkilidir ve çatışma çözümü süreçlerini olumlu yönde etkileyebilmektedir? Kosova ve Sırbistan arasında 2011 yılında başlayan AB arabuluculuğu eşliğindeki diyalog süreci incelenmesi sonucunda, bu çalışma AB'nin etkililiğini arttırıcı altı koşul ortaya çıkarmıştır. Bu koşulların olmazsa olmazı, AB'nin kaldıraç gücü, uyuşmalık içindeki taraflara karşı sergilediği tarafsızlık, ve tarafların çözüm konusunda istekliliğidir. Bu üç koşula ek olarak, tarafların çözüm yolunda iç siyasi bütünlüğü, AB'nin kendi üye devletleri, kurumları ve arabuluculuk ekibi arasındaki koordinasyonu ve siyasi tutarlılığı, AB'nin diğer dış aktörlerle koordinasyonu etkililiği destekleyici koşullardır. Balkanlarda ve başka bölgelerde arabuluculuk girişimlerinde AB'nin bu koşulları dikkate alması, aktörlük potansiyelini ve barışa katkısını arttırıcı niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Arabuluculuk, Etkililik, Balkanlar, Kosova ve Sırbistan Uyuşmazlığı

Yeni ‘‘Soğuk Savaş’ın’’ Isınan Yüzü: Arktik Bölgesinde NATO ve Rusya Çekişmesinin Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Emre Çıtak¹

¹Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, emrecitak@hitit.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8704-6495

Özet:

Küresel iklim değişikliğinin etkilerinin dünya genelinde en açık şekilde gözlemlendiği yerlerin başında Arktik Bölgesi gelmektedir. Artan sıcaklığın etkisiyle bölgedeki buzul kütlelerin erimesi beraberinde çevresel, toplumsal ve ekonomik sorunlar getirirken; bölge devletleri arasında da çeşitli paylaşım sorunları üzerinden siyasi gerginliklere neden olmaktadır. Özellikle Arktik Okyanusu'nun koşullarının değişmesiyle birlikte kıyı sahipliği, balıkçılık bölgeleri, deniz tabanı zenginlikleri, enerji kaynakları ve deniz yolu rotaları gibi konular gündeme gelmiş ve bu durum da devletleri çıkarları üzerinden bir mücadele içine itmiştir. Arktik'e doğrudan sınırı olan ABD, Rusya, Kanada, Norveç ve Danimarka ile Arktik Sekizlisi içinde olan Finlandiya, İsveç ve İzlanda bu mücadelenin doğrudan tarafı iken, Çin, Japonya, Almanya gibi bölge dışı aktörlerin de aktif politikalarının olduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu noktada küresel ısınmanın Arktik Bölgesi'nde oluşturduğu yeni konjonktürün uluslararası siyasette yeni bir sahne ortaya çıkardığı açıktır. Bu sahne içinde de Rusya'nın özellikle 2007'de Kuzey Buz Denizi tabanına bayrak dikerek hak iddialarını somutlaştırması, diğer Arktik devletlerinin tepkisini çekerken NATO'nun Rusya karşısında bölgede dengeleyici bir unsur olarak varlığının artmasına sebep olmuştur. Sonraki süreçte NATO'nun geniş katımlı tatbikatları, Rusya'nın kuzeydeki askeri yığınağını artırması, karşılıklı açıklamaların giderek sertleşmesi ve Rusya-Çin işbirliği gibi paylaşım çıkarları temelinde oluşan birliktelikler gerilimin giderek tırmanmasına neden olmuştur. Böylece Soğuk Savaş'ın ardından kademe kademe artan NATO-Rusya çekişmesinin en belirgin şekilde yansıdığı yerlerden biri Arktik olurken, bölgenin iklim şartlarıyla paralel şekilde taraflar arasında var olan soğuk savaşın günden güne ısındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmada Arktik Bölgesi'nde devletler arasındaki politikaların ve çıkar çatışmalarının NATO-Rusya restleşmesi üzerinden değerlendirilmesi planlanmaktadır. NATO'nun, NATO üyesi bölge devletlerinin ve Rusya'nın Arktik Bölgesi politikalarının analiz edilerek sorun alanlarının belirlenmesi ve geleceğe yönelik risk analizi yapılması amaçlanmaktadır. Böylece yeni soğuk savaşın Arktik sayfası, farklı boyutlarıyla tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Arktik, NATO, Rusya, Soğuk Savaş, Arktik Siyaseti

Uluslararası Sistem Nereye Gidiyor? Yeni Bir Hegemon Mümkün mü?

Dr. Burak ÇAKIRCA

Bursa Teknik Üniversitesi / İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
burak.cakirca@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6035-7162

Özet: Uluslararası sistemin güncel durumuna bakmak, uluslararası politikanın ne olduğunu anlama ve aktörlerin yapısını analiz etme imkanı sunduğu gibi, aynı zamanda çok boyutlu bir yaklaşım çerçevesinde bilimsellik ölçütünü de sağlamaktadır. Uluslararası sistem, güç tanımının değişmesine paralel olarak aktörlerin yapısı ve niteliğinde değişimi vazedenden, hareketli bir süreci ifade etmektedir. Bu bağlamda güncel küresel politik vaziyeti analiz etmek, söz konusu devingenliğin tarihsel süreç içerisindeki anlamını ortaya koymayı zorunlu kılar. Cari sistemin ne olduğunu açıklamak, uluslararası politikadaki dengelerin değişimini, bu dengeleri belirleyen temel unsurları ve bir değişimden söz ediyorsak değişime esas paradigmatik olguları konu edinmeyi de zorunlu kılar. Soğuk Savaş süresince iki kutuplu dünya düzeni olarak ifade edilen ve ABD ile SSCB etrafında ideolojik bir temelde şekillenen uluslararası sistem, göreceli bir dengeyi ifade etmiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından ABD'nin mutlak egemenliğinin ilanı olarak görülen yeni bir tek kutupluluk hali söz konusu olmuştur. O halde cari uluslararası sistemin yapısını açıklama gayreti, kuruluşunu Soğuk Savaş ile net bir şekilde gördüğümüz Liberal Uluslararası Düzenin geçerliliği üzerinden sorgulamasını zorunlu kılmaktadır. ABD hegemonyası merkezinde ve uluslararası örgütlerin kural bazlı şekilde liberal değerlerin savunuculuğunu yaptığı sistemin, güncel politik güç ilişkilerinde ne derecede etkili olduğu anlaşılması aynı zamanda uluslararası sistemin ne yöne gideceğine dair soruya da cevap teşkil edebilir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu sistemin, güç dengelerinde yaşanan değişimler ve hegemonun gerek içsel gerekse de küresel düzeyde yaşadığı gelişmelerle dünyanın jandarmalığından kendini soyutlama çabasıyla çok kutupluluğa dönüşen bir yapıyı ifade etmektedir. Hatta 11 Eylül saldırıları, Irak işgalindeki Batı bloğunun dağılık görüntüsü ve uluslararası desteğin temin edilememiş olması, 2008 ekonomik krizi, Arap Baharı, Covid-19 salgını ve uluslararası örgütlerin etkisizliği, ABD'nin Afganistan çekilmesi, ABD başkanı olarak seçilen Donald Trump'ın ABD'yi algılayışı ile birlikte dünyanın buna reaksiyonu, liberal uluslararası sistemin karşısında bir duruş olarak ele alınan sağ politikaların yükselişi ve son olarak da Kırım'ın ilhakından başlayarak Ukrayna'ya gerçekleşen Rus müdahalesi, uluslararası sistemin tek kutupluluğuna soru işareti ile bakılmasına yol açmıştır. Tüm bunların paralelinde sistemin güç siyasetinin odaklarından biri haline gelen veya gelmeye çalışan Çin'in başta ekonomik ve ardından askeri ve siyasi olarak sahnede yer alması, ABD'nin hegemonyasının ve liberal uluslararası sistemin geçerliliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu bildiri bahsedilen gelişmeler ışığında uluslararası sistemin vaziyetini sorunsallaştırmaktadır. ABD hegemonyasının zayıfladığı ya da ortadan kalktığı tartışmaları ekseninde, sistemin yeni bir hegemon hakimiyetinde mi şekilleneceği ya da Soğuk Savaş ve sonrasında görece uluslararası politikanın birincil aktörü olma konumunu kaybettiği gözlenen ulus-devletlerin, yeni sistemik vaziyette nasıl bir konum ihtiva ettikleri ve düzenin esas ilkesinin ne olduğu soruları tartışmanın özünü oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Sistem, Liberal Uluslararası Düzen, Hegemonya.

ABD-Çin Rekabeti ve Liberal Uluslararası Düzenin Geleceği

Dr. Mehmet Çağatay ABUŞOĞLU¹

¹cağatay-abusoglu@hotmail.com.tr ORCID: 0000-0001-7869-2156

Özet: ABD tarafından Soğuk Savaş sırasında Batı Avrupa'da kurulmuş olan liberal düzen, SSCB'nin rekabetçi politikalarından caydırılmasının ardından küresel düzeyde inşa edilmeye başlamıştır. Yeni Dünya Düzeni olarak da nitelendirilen bu süreçte birlikte ABD, demokratik rejim ve serbest piyasa ekonomisi argümanlarıyla kendisine daha önce kapalı olan bölgelere de ulaşmayı başarmıştır. SSCB'nin veya herhangi karşı gücün bulunmadığı bu dönemde ABD, hakimiyetini hem siyasi hem iktisadi olarak genişletmiş ve liberal uluslararası düzen olarak adlandırılan pratik oluşmuştur. Bu pratikte ABD uluslararası sistemin hegemonu, değerleri ise "doğru" olarak kodlanmaya başlamıştır. ABD, Soğuk Savaş sona erdikten sonra önünde yegane kapalı yapı olarak gördüğü Çin'e ise yatırımlarla ulaşmış ve bu ülkenin artan küresel iletişim ağından etkilenerek halkının da talebiyle demokratikleşeceğini umut edilmiştir. Bu süreçte Çin büyümesini sürdürmüş, ticari olarak genişlemiş ancak ABD'nin talep ettiği açıklığı göstermemiştir. Ayrıca sonu gelmeyen savaşlarla uğraşılması ve 2008 krizi ABD'yi yeni bir strateji izlemeye sevk etmiştir. Bu doğrultuda özellikle Çin'le başlayan rekabetin yanı sıra liberal uluslararası düzene duyulan şüphe artmıştır. Bu çalışmada, ABD'nin Soğuk Savaş sırasındaki stratejisine uygun olarak inşa edilmek istenen düzen ve bu düzeni Çin rekabetiyle nasıl bir geleceğin beklediği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Çin, Uluslararası Sistem, Liberal Uluslararası Düzen, Büyük Güç Rekabeti

Çok Kutuplu Dünya Düzeni İçerisinde Artan Güç Yarışı: Teorik Değerlendirme

Dr. Seda Gözde Tokatlı¹

¹ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, sedagozde@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-1880-1338

Özet:

Soğuk Savaş Sonrası dönemde ABD tarafından inşa edilen tek kutuplu yapısal düzenden çok sesli yapıya doğru geçiş hızlı bir şekilde sürmektedir. ABD'nin 11 Eylül siyasi krizi, 2008 ekonomik krizi sonrasında yapı içerisindeki hegemonyasının daha fazla sorgulanması, Rusya'nın sisteme entegre olma yönünde artan çabaları, yükselen Güç Çin'in sistem içerisindeki istikrarlı yükselişi, Batı temelli inşa edilen liberal düzen karşısında oluşturulan alternatif ideolojiler ve ya oluşumlar çok kutuplu düzenin varlığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, uluslararası sistem içerisinde devletlerin çıkar odaklı dış politika anlayışının her geçen gün artan önemini ortaya koyarken değer kavramının eskiye nazaran daha fazla göz ardı edildiğini ön plana çıkartacaktır. Yükselen güçlerden özellikle Rusya'nın Batılı güçler tarafından stratejik tehdit ve Çin'in stratejik rakip olarak tanımlanması ve ya Rusya'nın ve Çin'in sistemi yeniden inşa etme yönünde artan çabaları neorealist kuram çerçevesinde analiz edecektir. Bu bildiri, devletlerarasında artan güç rekabetini neorealist kuram çerçevesinde ele alırken, karşılaştırmalı tarihsel analiz yöntemleri kullanacak ve nitel bir çalışma ortaya koyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Çin, Amerika Birleşik Devletleri

1.GİRİŞ

ABD'nin sistem içerisinde güç dengelerinde yaşadığı değişim, transatlantik ittifak yapısı içerisinde ortaya çıkan krizler, liderlerin dış politika kararları üzerinde oynadığı rol ve ülkelerin güç kapasitelerinde yaşanan farklılıklar sistemsel değişimlerin önünü açmıştır. Soğuk Savaş sonrasında neoliberal kurallar çerçevesinde normatif ilkelerle inşa edilmiş olan yapı uluslararası krizler sonrasında büyük bir darbe almıştır. ABD içerisinde ulusal politikaların önemi artmaya başladıkça küresel politikaların önemi de azalmaya başlamıştır. Uluslararası yapı içerisinde güç geçişinin hızlanması, yeni bir güç ve ya güçlerin ortaya çıkmasına yol açarken, sistem içerisindeki mevcut güç dengesi de değişikliğe uğramıştır. Uluslararası sistemde çok kutuplu yapıya geçiş sonrası ABD ile yükselen güçler arasında özellikle Çin ve Rusya arasındaki rekabet ilişkisi daha belirgin bir hal almaya başlamıştır. Güç dengelerinin, Atlantik kıtasından Asya Kıtasına doğru kaydığı yapısal düzen içerisinde liberal kuramlar karşısında alternatif ideolojilerin inşa edilebileceği, transatlantik düzlemde yaşanan çatlakların rakip güçlere avantaj sağlayabileceği ve Amerikan merkezli hegemonyal düzenin meşruiyetini kaybetmesi karşısında bu durumu kendisi için avantaja çeviren Çin'in küresel zeminde normatif güç unsurlarını daha aktif bir şekilde kullanacağı bir kez daha ön plana çıkartılacaktır. Özellikle, Rusya- Ukrayna Savaşı sonrasında büyük güçler arasındaki rekabet daha belirgin hale gelmiş, müttefikler ortak tehditler karşısında farklılıkları yönetebilmek adına safların sıklaştırmış, uluslararası örgütler sistem içerisinde daha aktif politikalar izlemeye yönelmiştir.

Sistem içerisindeki güç hiyerarşisinde yaşanan değişim güç dengesinin yeniden oluşmasına yol açmaktadır. Bu çalışmada, küresel zeminde büyük güçler arasında yaşanan rekabet ilişkisi, değişen tehdit algısı ve sistem içerisinde artan güç yarışı neorealist kuram çerçevesinde analiz edilecektir. Yükselen güçlerin sistemin paydaşı olma yönünde artan eğilimi ise mevcut güç karşısında ikame güç olabilmelerini hızlandırmıştır. Bu çalışma, sistem içerisinde güç geçişinin varlığını ortaya koymak, ulusal çıkar kavramı çerçevesinde değişen dengeleri görebilmek ve hegemon gücün kapasitesinde yaşanan düşüşün sistem içerisinde yarattığı etkiyi görmek adına bu çalışma önemlidir. Bu çalışmada teorik çerçevesinin oluşturulması ve nitelikli bir akademik çalışma yapılabilmesi için uluslararası sistem içerisinde yaşanan dönüşüm neorealist teori bakış açısıyla analiz edilecektir.

2. Teorik Analiz

Neorealizm kuramına göre, anarşik yapı mevcut düzeni koruyan bir sistemdir. Devletlerin sistem içerisinde birbiri ile çatışma içerisinde olması insanın doğasından dolayı değil, sistemin anarşik yapısından kaynaklanmaktadır (Waltz, 1979: 188) Neorealizm kuramına göre güç, devletlerin kendi güvenliklerini sağlamaları, sistem içerisindeki eylemlerini gerçekleştirmeleri, kendilerine manevra alanı sağlayabilmeleri veya egemenliklerini sürdürebilmeleri açısından oldukça önemlidir. (Çıtak, 2014: 36). Hegemon devlet, sistemi yönlendirmede zorluk yaşamaya başlarsa istikrarsız bir düzen oluşmaya başlamaktadır. Neorealizm kuramının temsilcisi Kenneth Waltz, devletlerin ilk endişesinin gücü arttırmak olmadığını, sistem içerisinde kendi konumlarını devam ettirmek olduğunu dile getirmektedir (Waltz,1979:126). Uluslararası sistemin anarşik yapısı devletlerin birbirlerine kuşkuyla yaklaşmasına yol açmakta, güvenlik ikilemi sorununu da beraberinde getirmektedir. Neorealist kuramın alt başlığı olan Saldırgan realizm çatısı altında, yeni yükselen bir gücün karşısında hegemon gücün reaksiyonu incelenirken sistem içerisinde gücü elinde bulunduran gücün bu durum karşısında neler yapması gerektiği yönünde çözümler ortaya koymaktadır. Saldırgan realizm: devletlerin anarşik uluslararası sistem içerisinde varlığını sürdürebilmek ve ulusal güvenliklerini garanti altına almak için güç kapasitesinin en üst seviyeye çıkarılması gerektiğini savunmaktadır. Küresel zeminde büyük güçler arasında yaşanan rekabet ilişkisi, değişen tehdit algısı ve sistem içerisinde artan güç yarışı neorealist kuramın bileşenleri ile örtüşmektedir. ABD'nin sert güce yönelik artan eylemleri, artan çıkar odaklı dış politika anlayışı sistem içerisinde ki yumuşak gücünü gölgelerken, ulusallaşmaya yönelik artan politikaları küresel gücünü ve liberal yönetim modelini zayıflatmıştır. Liberal düzen karşısında Çin ve Rusya öncülüğünde inşa edilen alternatif kurum ve kuruluşlar sistem üzerinde dönüştürücü rol oynarken, liberal düzenin aşınmasına da katkı sağlamıştır.

ABD ve Çin arasında artan kısıtlayıcı müdahale girişimleri ve çok yönlü artan yayılmacı politikaları bölgesel ve aynı zamanda sistemsel düzlem içerisinde rekabetin hız kazandığını göstermektedir. ABD ile Çin arasında artan rekabet ilişkisi devletler arasındaki güç mücadelesini en iyi açıklayan neorealist kuram çerçevesinde incelenecektir. Bu çalışmada, "Çin gelecekte ABD hegemonyasının yerini alabilecek mi?"; "Çin'in barışçıl yükseliş stratejisi sürdürülebilir mi?"; "ABD ve Çin arasında artan rekabet ilişkisi ikinci bir Soğuk Savaş'ın habercisi midir?" yönünde temel sorular ön plana çıkmaktadır. Özellikle, Çin ile ABD arasındaki ticaret savaşları, teknolojik rekabet ve askeri alanda artan güç yarışının karşıt söylemler ile desteklenmesi iki ülke arasındaki Soğuk Savaş'ın varlığını göstermektedir. ABD karşısında en büyük güç olarak ifade edilen Çin'in uluslararası sistem içerisinde artan gücü ABD'nin en güçlü rakip ülkesi olma yönündeki söylemlerini arttırmıştır. Saldırgan realizmin temsilcisi John Mearsheimer'a göre, güçlü bir Çin, ABD'nin Batı yarım küreye hâkim olduğu gibi Asya'ya hâkim olmaya çalışacaktır. Bu açıdan ABD'nin rotayı tersine çevirmesi ve Çin'in yükselişini yavaşlatmak için elinden geleni yapması gerekmektedir (Mearsheimer, 2001: 401).

ABD ve yükselen güçler arasında yaşanan güç mücadelesi ve taraflar arasında artan rekabetin sistem üzerinde nasıl bir etki yaratacağı yönünde sorulara yönelik neo realizm kuramı "değişen güç dengeleri, tarafların artan kapasiteleri, askeri ve ya ekonomik alternatif oluşumlar sonucunda bölgeler üzerinde artan kontroller çerçevesinde" cevap bulmaya çalışmaktadır.

3. Batı Karşısında Yükselen Tehditler: Çin ve Rusya

1997 Asya Krizi ve 2008 finansal krizi yükselen güçlerin bölgesel ve küresel zeminde güç kazanmasına olanak tanıırken, sistem içerisindeki ekonomik dengelerin Çin lehine değişmesine yol açmıştır. Çin'in barışçıl politikalar aracılığıyla inşa etmeye çalıştığı köklü reformlar kurulu nispi gücün düşüşünü hızlandırırken, yapısal değişikliklerinde önünü açmaktadır. ABD hegemonyasına karşı Çin'in uluslararası toplumun rızasını alarak inşa ettiği alternatif kurumlar, küresel bilgi ağı üzerinde artan rolü, altyapı çalışmaları ve ya küresel yönetimde aldığı sorumluluklar sistemin geleceğini şekillendirecektir. Çin'in rıza oluşturmak için bölgesel / küresel ekonomik ve kültürel politikalara ağırlık vermeye başlaması ve söylemlerini "ortak çıkar", "kazan-kazan işbirliği" ve "barışçıl politika" üzerine yoğunlaştırması "Çin'in ABD hegemonyasına karşı barışçıl yükseliş" argümanını öne çıkartmıştır. Çin'in sistem içerisinde artan katılımcı rolü mevcut güç olan ABD'ye alternatif bir güç olma statüsü kazandırmıştır. NATO'nun, yeniçağın artan sınıma ve zorlukları karşısında ihtiyacı olan ittifak ruhu, siyasi uyum ve diyalog geliştirme ilkelerine daha fazla önem vermesi gerektiği ortaya konmuştur. (NATO 2030, 2020) 2019 NATO zirvesinde Çin "stratejik bir zorluk" olarak tanımlanırken, 2021 yılında yapılan NATO zirvesi öncesinde ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı Jake Sullivan, "Çin, şimdiye kadar gördüğümüzden çok daha kararlı bir şekilde bildiride yer alacaktır" ifadelerini kullanmıştır. (NATO 2030:2020)

Saldırgan realizmin temsilcisi John Mearsheimer'a göre, güçlü bir Çin, ABD'nin Batı yarım küreye hâkim olduğu gibi Asya'ya hâkim olmaya çalışacaktır. Bu açıdan ABD'nin rotayı tersine çevirmesi ve Çin'in yükselişini yavaşlatmak için elinden geleni yapması gerekmektedir (Mearsheimer, 2001: 401). 21. yüzyılda ABD küresel gücünün düşüşü ve Çin'in yükselmekte olan potansiyel gücü, uluslararası arenada güç mücadelesinin ve sistemsel dönüşümün belirleyicisi olacaktır. ABD ve Çin'in arasındaki rekabet alanları, iki ülke arasındaki ittifak ilişkileri ve bu devletlerin sistemdeki artan yayılcı politikaları realist kuram kapsamında hem bölgesel ve hem de küresel seviyede hız kazanmaya devam etmektedir. ABD ve Çin arasında ortaya çıkan güvenlik ikilemi iki ülkenin daha fazla güç artırımına yönelik teşviklerde bulunmasına, daha fazla müttefik kazanma yoluna gitmesine ve sistem içerisinde birbirlerine yönelik çevreleme stratejilerini yeniden belirlemesine yol açmıştır.

Çin, Yeni Dünya Düzeni arayışını ilkeler, normlar ve kurumlar aracılığıyla inşa ederek küresel aktör olma yolunda ilerleyen bir ülkedir. Liberal yönetim modelleri karşısında Çin'in sunduğu alternatif projeler ve kuramlar ABD'nin izlediği yoldan farklı bir şekilde ilerlediğinin göstergesidir (Tokatlı,2023:460). Çin'in koşulsuz yardım politikaları, altyapı projeleri, alternatif ideolojiler aracılığıyla ortaya koyduğu ortak fayda anlayışı liberal yönetim modelleri karşısında büyük bir ivme kazanmaya başlamıştır. Çin yönetiminin uluslararası sorunlara yön verme, küresel problemleri çözmedeki risk almaktan kaçınması ve ya ulusal çıkar çerçevesinde sorunlara katılım göstermesi dar kalıplı çıkarlar çerçevesinde hareket etmesine yol açmaktadır. Çin, uluslararası sistem içerisinde artan gücünün daha fazla temsil edebilmesi için uluslararası kurumlardaki kural ve süreçleri de kendi çıkarları ile uyumlu olarak değiştirmeyi hedeflemektedir. Çin'in lehine işlemeye başlayan ekonomik ve siyasi sistem ABD ve Çin arasındaki rekabet ilişkisini derinleştirirken, bölgesel ve küresel düzendeki dengelerinin yeniden şekillenmesine yol açmaktadır.

Çin ve Rusya arasında artan işbirliği gerek ikili ilişkilerde gerek uluslararası platformlarda etkisini göstermektedir. Çin, diplomatik platformlarda Rusya'ya gerekli desteği göstermeye devam eden bir ülkedir. Rusya ve Çin'in ekonomik, politik ve askeri alanlarda güçlü bağları olduğu açıktır. Her iki ülkede birçok konuda birbirlerinin güçlü destekçileridir. Rusya ve Çin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi(BMGK) daimi üyesi olan ülkelerdendir. Her iki ülke de BMGK içerisinde alınan kararlarda özellikle Batı dışındaki ülkeleri hedef alan yaptırım kararlarında veto yetkilerini kullanmaktadır. Diplomatik platformlarda birbirini desteklemeye devam eden Çin ve Rusya, 2021 yılında ABD Başkanı Joe Biden'ın liderliğinde düzenlenen Demokrasi Zirvesini, dünyaya kutuplaşmanın zemini olarak kabul görmeye devam ettiklerini ve "demokrasiler ve otokrasiler" ile "serbest piyasa ve devlet kapitalizmi" ayrımlarını doğru bulmadıklarını ifade etmişlerdir (BBC, 2021). Çin'in yükselişine ve Rusya'nın yayılmasına karşı küresel bir demokrasi koalisyonu kurmayı amaçlayan bu zirvede kullanılan "Otoriter rejimler karşısında demokrasiler" başlığı Rusya ve Çin arasındaki yakınlaşmanın ivme kazanmasında önemli bir rol oynamıştır. Her iki ülke arasındaki "yakınlaşma" artık bir "jeopolitik eksene" dönüşmektedir. Rusya ve Çin'in Orta Doğu ve Orta Asya üzerinde artan varlığı, yükselen ekonomiler içerisinde artan yetkileri her iki ülkenin politikalarında benzerlikleri ortaya koymaktadır. Her ne kadar Çin, 2014 yılında Rusya'nın Kırım'a yönelik ilhakını desteklemese de, Ukrayna konusunda BMGK tarafından askeri saldırısını kınayan karar tasarısında çekimser kalması, Çin'in Rusya ile olan yakın ilişkisini ortaya koymuştur. BM Güvenlik Konseyinin oylamasında 15 üyeden 11'i Rusya'nın lehine oy kullanırken, Çin, Hindistan ve Birleşik Arap Emirlikleri çekimser kalmıştır (BMGK, 2022). Çin, "uzaktan diplomasisini" sürdürmek için barışçıl kalkınma stratejisini desteklemekte, Batı yaptırımlarına karşı temkinli davranarak Rusya'yı doğrudan desteklemekten kaçınmaktadır.

Diplomatik işbirliği alanlarının yanında, Rusya ve Çin arasında askeri alanlarda da önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Çin, dünyanın en büyük ikinci savunma bütçesine sahipken (ABD'nin arkasında), Rusya üçüncü, konvansiyonel savunma kuvvetleri ve diğer güvenlik bölümlerinin birlikleri bakımında ise Çin'in açık ara üstün olduğu görülmektedir. Rusya ve Çin arasında farklı bölgelerde devam eden askeri tatbikatlar, füze geliştirme stratejileri, üs kurma girişimleri her iki ülke arasında giderek güçlenen stratejik güven ilişkisini göstermektedir. Çin'in Rusya'nın en büyük ticaret ortağı olan bir ülkedir. Örneğin, 2021 yılında Rusya ile Çin arasındaki 150 milyar dolar olan ticaret hacmi içerisinde, Rusya'nın Çin'e ihracatı 80 milyar dolardır. Bu oran içerisinde %56'sını doğalgaz ve petrol oluşturmaktadır. Batı ittifakının kurumlarına alternatif modeller içerisinde Çin'in ve Rusya'nın artan yetkileri, ülkeler arasında yaşanan enerji krizleri, ticaret savaşları ve teknolojik alanda artan ambargolar rekabetin sistem içerisindeki varlığını ortaya koymaktadır. ABD, hem Rusya hem de Çin'in yakın çevresinde sırasıyla NATO, AUKUS ve QUAD ittifakları aracılığıyla yeniden gücünü Asya Pasifik bölgesinde artırma yoluna gitmektedir. ABD'nin, Hint Pasifik kıtasında özellikle Tayvan konusunda artan caydırıcı politikaları, Güney Çin denizinde artan tatbikatları ve bölge ülkeler üzerinde genişleyen çevreleme stratejileri ile Rusya ve Çin'in hareket alanını daraltmayı amaçlamaktadır.

ABD liderliğindeki NATO'nun özellikle Doğu Avrupa'daki müttefiklerini koruma noktasındaki yetersizliği ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Ukrayna ve Gürcistan üzerinde artan Rus baskısı, ABD'nin Avrupa politikalarındaki

başarısızlığını göstermekle kalmamış; aynı zamanda bu durum, Washington'un Moskova karşısında daha saldırgan bir tutum sergilemesine yol açmıştır. Rusya ve Çin'in arasını açmak, ABD'nin Hint-Pasifik'te daha rahat hareket etmesine imkân sağlayacaktır. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov ise son dönemde "*Küresel İlişkilerde Rusya*" adlı dergide yayımlanan "*Dünya Bir Dönüm Noktasında ve Uluslararası İlişkilerin Geleceği*" başlıklı makalesinde, "*Yeni kurallara dayanan bir dünya düzenine ihtiyaç var bu durum çok-kutuplu bir sistem tahayyülünü göstermektedir*" ifadelerine yer vermiştir.

Mart'ta Çin Devlet Başkanı Şi Ciping tarafından gerçekleştirilen Moskova ziyareti, Şi Ciping'in Rus mevkidaşı Putin'e veda ederken kullandığı "*100 yıldır görülmeyen değişimler yaşanıyor ve bunu birlikte yürütüyoruz.*" ifadesi "Yeni Dünya Düzeni" söylemlerine yönelik en net vurgulardan biriydi. (Doğan,2023).

3. Uluslararası Sistemde Artan Rekabet: Alternatif İşbirliği Girişimleri

Uluslararası sistem içerisinde ABD öncülüğünde ortaya çıkan oluşumlar karşısında rakip ve ya yükselen güçlerin inşa ettiği alternatif oluşumlar sistem içerisinde siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda etkili bir rol oynamaya başlamıştır. ABD'nin Rusya ve Çin'e yönelik artan karşıt politikaları, bu iki ülkenin ekonomik ve siyasi ilişkilerini derinleştirmeye yönelik girişimlerini arttırmıştır. Batı merkezli oluşumlar karşısında alternatif işbirliği alanlarının inşasında ortak hareket eden Rusya ve Çin ikame oluşumların sistem içerisinde var olabileceğini göstermiştir.

Rusya ve Çin'in öncülüğüyle kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), tek kutuplu dünya düzenini dengeleme yoluna girmiş ve dünyayı çok kutuplu hale getirmeyi başarmıştır (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 173). ŞİÖ üye devletlerinin liberal demokratik yönetim modelini benimsememesi, örgütün "*otokrat kulübü*" olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Wall, 2006). ABD ve Avrupa Birliği üye ülkeleri, Şanghay İş Birliği Örgütü'nü "*Yeni Diktatörler Kulübü*" olarak sınıflandırsalar da örgütün geleceği giderek daha çok ekonomik ve sosyal konular alanındaki başarısına bağlı olacaktır (Yardımcıoğlu ve Koçarlan,2012: 172). Her ne kadar bu örgütün Doğu'nun NATO'su olarak değerlendirilmesi aşırı bir kavramlaştırma ise de, bu örgüt her iki ülke için de hayati olan ve kritik bir yerde ortak olarak çalışmalarına olanak sağlamaktadır. Örneğin, 2001 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in yer aldığı (BRIC) iş birliği ağı çok yönlü entegrasyon örneği olarak tanımlanmaktadır. BRICS oluşumu üye devletlere ulusal alanda yapısal dönüşüm imkânı sağlarken, küresel alanda mevcut güç ve ya güçlere karşı denge kurabilme ortamı da sunmaktadır.

1997 yılında kurulan Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği (ASEAN) Güneydoğu Asya bölgesinde barış ve güvenliğin gelişimine katkı sağlarken, bölgede toplumsal, kültürel ve ekonomik anlamda gelişimine de destek olmak amacıyla kurulmuştur. ASEAN, 1997 yılında oluşturulan ASEAN+3 forumu çerçevesinde ASEAN ülkeleri ile Çin, Japonya ve Güney Kore arasında Doğu Asya topluluğu oluşturulmuştur. ABD'nin en büyük rakibi olan Çin, 1993 yılında ASEAN dış ticaretinin %2'sini oluştururken, %18'ini ABD oluşturmaktaydı. Ancak 2013 yılına kadar ASEAN ticaretinin Amerikan malları içindeki payı %8,2'ye kadar gerilerken, Çin'in payı ise %14'e yükselmiştir (ASEAN,2019). 2020 yılında yapılan 37. ASEAN Zirve Toplantısında 10 ASEAN üye devleti ve diyalog ortakları olan Avustralya, Çin, Japonya, Güney Kore ve Yeni Zelanda "*Bölgesel Kapsamlı Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını*"(RCEP) imzalayarak dünyanın en büyük serbest ticaret anlaşmasını imzalamıştır. RCEP ülkeleri, Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre, 2,2 milyar insan ve 24,8 Milyar dolar toplam Gayri Safi Yurt İçi Hâsılası (GSYİH) ile küresel hâsılanın yaklaşık %30'unu oluşturmaktadır (Moon, 2018).

Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, 70'ten fazla ülkeyi kapsayan ve bu ülkeler arasındaki ticaret, yatırım ve ulaşım bağlantısını kuran bir mega projedir. Çin ile Rusya arasındaki mesafe bu proje ile azalacak, işbirliği alanları güçlenecektir. Rusya, "*Kuşak-Yol*" projesi(KYG) ile Çin'in Orta Asya'daki etkisini arttırmasından her ne kadar endişe duysa da ABD karşısında proje kapsamındaki bölge ülkeleri üzerindeki ticari ve siyasi gücünü bu proje kapsamında arttırtmayı amaçlamaktadır. Çin'in küresel alternatif ekonomik oluşumlar içerisinde Rusya ile beraber hareket etmesi artan rolü ekonomik politikaların politik güç mekanizmaları üzerinde dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Kuşak ve Yol projesinin finansal ayağını oluşturan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası(AIIB) aynı zamanda IMF'nin alternatifi olarak lanse edilmektedir. ABD'nin en yakın müttefikleri arasında yer alan İngiltere, Almanya, Avustralya ve Güney Kore'nin de alternatif finansal kuruluş olan AIIB, içerisinde yer alması ABD'nin "*aşağılayıcı diplomatik bir yenilgisi*" olarak değerlendirilmektedir (The New York Times,2015). Çin'in Avrupa kıtası içerisinde alternatif projeleri sayesinde artan yayılcı gücü, ekonomik politikaları ve işbirliği alanları karşısında ABD Asya Pasifik kıtasında içerisinde yeni oluşumlar ile karşılık vermektedir. Çin ve Rusya, bölgesel işbirliği ilişkisi kurduğu BRICS, ŞİÖ ve ya Çin'in KYG ve AIIB girişimleri ile ABD karşısında güçlü bir dayanışma örneğinin göstergesidir.

4.SONUÇ

Uluslararası sistem içerisindeki güç merkezinin Batı'dan Doğu'ya doğru kaydığı yeni bir döneme geçiş yapılmaktadır. Büyük güçlerin Asya Kıtasında artan bölgesel oluşumları ve ya yürüttüğü dengeleyici

mekanizmalar Asya'nın yani Doğu'nun yeniden merkezi bir konuma doğru yükseldiğini göstermektedir. Liberal dünya düzenin geleceğinin daha fazla sorgulandığı, Batı merkezli yapısal oluşumlar karşısında yükselişe geçen yeni örgütlenmeler, küresel politikalar karşısında bölgesel işbirliği ağlarının genişlediği bir dönemden geçerken ulusal çıkarların değerler karşısında üstünlüğü ön plana çıkmaktadır.

John Mearsheimer, rekabet ortamının varlığını ön plana çıkartarak devletlerin sistem içerisinde varlığını devam ettirebilmeleri veya lider bir güç olabilmeleri için devletlerin güç artırma yoluna gitmeleri gerektiğini dile getirirken gerektiğinden daha saldırgan bir hal alabileceklerini savunmaktadır (Mearsheimer, 2001). Güç, sadece askeri değil, ekonomik, demografik ve kültürel faktörler çerçevesinde ele alınarak da değerlendirilmektedir. Hegemon olan güç sistem içerisinde en güçlü konuma sahip olmak için sistem içerisinde en fazla hareket alanına sahip olması gerekmektedir. Otoriter yönetim modellerin sergilediği cesur girişimler, koşulsuz yardım politikaları, gelişmekte olan ülkeler ile artan işbirlikleri ihtiyaçların giderilmesi ve alternatif yönetim modellerin inşasına yönelik bir örnek oluşturmaktadır. Batılı güçlerin kendi içerisinde yaşadığı krizler liberal yönetim modelinin geleceğini riske atarken, alternatif güçlerin bu boşluktan avantaj sağlamasına imkan sunmaktadır. ABD'nin Çin stratejisi, demokrasi ile otokrazi arasında net bir çizgi çizmekte ve karşındaki aktörden bir taraf seçmesini istemektedir. Bu noktada AB'nin liberal demokratik değerlerinin Çin'e rağmen korunma ile birlik üyesi ülkelerin tüm kılcal damarlarına sızan Çin'in ekonomik kollarının kısıcında kalmak arasında bir ikileme düştüğü aşikardır (Doğan,2023). Ukrayna Krizi sonrasında her ne kadar transatlantik ittifak ağı içerisinde oluşan boşluk yeniden doldurulmaya çalışılsa da, AB küresel krizlerin kısıcında kalmaya hala devam etmektedir. Çin'in ekonomik alanda artan hamleleri, ABD'nin baskın tavrı ve Ukrayna'nın gayrimeşru askeri girişimleri arasında kalan AB ve diğer aktörler kendi stratejilerini yeniden revize etmek zorunda kalmaktadır. Özellikle, AUKUS oluşumu, Japonya ve Almanya'nın savunma harcamalarını GYSİH'larının yüzde 2'sine çıkarmayı hedeflemesi, Kanada'nın Çin tehditini ortaya koyan Hint Pasifik Stratejisi küresel rekabetin varlığını göstermektedir. Rusya'ya karşı tavır alan aynı zamanda ekonomik çıkarlarını Çin ile sürdürmeyi amaçlayan Almanya, Nato daimi üyesi olan aynı zamanda Rusya ile dostane ilişkilerini devam ettiren Türkiye, Çin'e gayriresmi bir ziyaret gerçekleştiren aynı zamanda transatlantik ittifak'ın en önemli ülkelerinden olan Fransa küresel rekabet ortamı içerisinde çok yönlü stratejiler izlemektedir.

21. yüzyılda sistem içerisinde önemli rol oynayan aktörler değer, kimlik ve ya ideoloji odaklı politikalarından ziyade ulusal güç/çıkar odaklı kararlar almaya daha fazla önem vermektedir. Devletlerarasında değişen güç ilişkisi devletlerin güç kapasitelerinin değişmesi ile yakından ilişkilidir. ABD ve Çin arasında ortaya çıkan güvenlik ikilemi iki ülkenin daha fazla güç artırımına yönelik teşviklerde bulunmasına, daha fazla müttefik kazanma yoluna gitmesine ve sistem içerisinde birbirlerine yönelik çevreleme stratejilerini yeniden belirlemesine yol açmıştır. ABD'nin büyük güçler rekabetinde Rusya ve Çin'in zayıf karnı olarak lanse edilen ülkeleri yanına çekme çabası, müttefik olduğu ülkelerin politikalarını bu yönde değiştirmesi ve uluslar arası kuruluşların bu amacı gerçekleştirmek için birer maşa görevi görmesi küresel sistem içerisinde yaşanan güç mücadelesini açıkça ortaya koymaktadır. Büyük güçler arasında yaşanan rekabet ilişkisi devletlerarasında ittifak ilişkilerin yönünü değiştirirken, devletlerin ulusal çıkarları kapsamında stratejilerini yeniden belirleme ihtiyacı doğurmuştur. Devletlerin kapasitelerinde yaşanan değişim, liderlerin dış politika yaklaşımı ve sistem içerisinde yaşanan krizler anarşik uluslar arası düzenin hala realist bakış açısıyla yorumlandığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

ASEAN,(2019). ASEAN Economic Community Chartbook 2017 (Jakarta: The ASEAN Secretariat, 2017), <http://www.aseanstats.org/category/asean-economic-chartbook/>.

BM Güvenlik Konseyi (2022). Rusya, Güvenlik Konseyi'nin Ukrayna'ya yönelik eylemini engelledi.Erişim Adresi:<https://news.un.org/en/story/2022/02/1112802>. Erişim tarihi: 28.03.2022.

Çıtak,E.(2014). Uluslararası ilişkilerde güvenlik teorik değerlendirmeler, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

Doğan,(2023). Safları Sıklaştıralım: Yeni Dünya Düzeni Söylemleri ve Küresel Aktörlerin Yürüttüğü Stratejiler,Kriter Dergisi,<https://kriterdergi.com/dis-politika/saflari-siklastiralim-yeni-dunya-duzeni-soylemleri-ve-kuresel-aktorlerin-yuruttuğu-stratejiler>

Mearsheimer, J.(2001). The Tragedy of great power politics. New York: W.W Norton and Company.

Moon, C.(2018).ASEAN. Brittanica, <https://www.britannica.com/topic/ASEAN,2018>

NATO 2030, (2020). United for a New Era,
https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/12/pdf/201201-Reflection-Group-Final-Report-Uni.pdf. (Erişim Tarihi: 25.11.2020.)

Wall, D. (2006). The Shanghai Cooperation Organisation: uneasy amity, Open Democracy. Erişim Adresi:
https://www.opendemocracy.net/en/shanghai_cooperation_3653jsp/

Yardımcıoğlu, M & Koçarslan H. (2012). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay Örgütü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Bilimler Dergisi, 163–174. Erişim Adresi:
<http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/issue/10265/125909>

The New York Times ,China Creates a World Bank of Its Own, and the U.S. Balks. 04 Aralık 2015, (Çevrimiçi)

Tokatlı, S. G. (2023). TUKİDİDES TUZAĞI ÇERÇEVESİNDE ABD –ÇİN REKABETİNİN ANALİZİ: TEORİK BİR DEĞERLENDİRME . Akademik Hassasiyetler , 10 (21) , 459-481 . DOI: 10.58884/akademik-hassasiyetler.1257645

Waltz,(1979). Kenneth The Theory of International Politics, Mc Graw Hill Higher Education, 126

Buteflika Dönemi Dış Politikasının Sivil-Asker İlişkilerindeki Etkisi (1999-2004)

Araştırma Görevlisi Dr. Berkan ÖZGÜR¹

¹Sakarya Üniversite / Ortadoğu Enstitüsü, berkanozgur@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3516-9263

Özet: 1990'lardaki kanlı İç Savaştan sonra, Cezayir Ordusu ülkenin eski dışişleri bakanı Abdülaziz Buteflika'nın Cumhurbaşkanı adayı olarak ülkeye geri dönmesini sağladı. Buteflika isminin seçilmesinin arkasındaki en önemli gerekçeler Cezayir'deki rejimin uzun kanlı iç savaş sırasında dış dünyadan neredeyse soyutlanmış olması ve Buteflika'nın da eski bir dış işleri bakanı olarak dış politikadaki becerisine duyulan güvendi. Bu açıdan Buteflika isminin üstünde sağlanan uzlaşısı sadece ülkenin yeniden istikrara kavuşması için değil aynı zamanda dış dünyadan izole durumuna da son verme fırsatı olarak görülüyordu. Beklendiği gibi Buteflika da görevdeki ilk döneminde başta Batılı başkentler olmak üzere, dünya başkentlerine çeşitli ziyaretler düzenleyerek Cezayir'i, dünya siyasetinde yeniden konumlandırmaya çalıştı. Buteflika'nın Cumhurbaşkanlığı'ndaki ilk dönemini ilginç hale getiren ise sadece aktif bir dış politika izlemesi değildi. Bu dönemi akademik bir çalışmanın odak noktası haline getiren, kendisinden önce ordu tarafından seçilen diğer liderlerin aksine, sivil bir cumhurbaşkanı olarak askerlerin önemli bir paydaşını oluşturduğu yönetici elitin sorgulanamaz iktidarına meydan okuması, dış politikayı ise yönetici elit ile mücadelesinde kendi gücünü pekiştirmeye yarayan bir araca dönüştürmediydi. Buradan hareketle, makalenin temel amacı, Buteflika'nın cumhurbaşkanlığının ilk döneminde Cezayir'in dış politikasını içerideki güç mücadelesinde nasıl bir araç haline getirdiğini göstermektir. Post-yapısalcı teoriden faydalanacak olan bu çalışma, Buteflika'nın diğer ordu destekli adaylardan farklı olarak iktidarının yirmi yıllık bir zaman dilimine uzanmasının onun Cumhurbaşkanlığı'ndaki ilk döneminde yürüttüğü dış politika yönelimleri ile açıklanabileceğini iddia ediyor.

Anahtar Kelimeler: Buteflika, sivil-asker ilişkileri, dış politika, Cezayir Ordusu, post-yapısalcı teori.

Türkiye Kimi Neden Ziyaret Ediyor? 1990 Sonrası Türk Liderlerin Yurt Dışı Ziyaretlerini Açıklamak

Dr. Ar. Gör. Abdüssamet Pulat¹

¹Sakarya Üniversitesi / Ortadoğu Enstitüsü, apulat@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0758-5596

Bu çalışma Tür liderlerinin yaptığı yurt dışı ziyaretlerinin dağılımını ve bu dağılımı belirleyen nedenleri incelemektedir. Lider ziyaretleri devletlerarasındaki ilişkiler için önemli olmanın yanında birçok amacı taşıyabilmektedir. Komşu ya da büyük güç statüsündeki ülkelere yapılan ziyaretler o ülkenin dış politikası açısından farklı anlamlar içerirken mesafe açısından uzak ya da orta ve küçük ölçekli ülkelere yapılan ziyaretler farklı yorumlanabilir. Türkiye özelinde de ABD, Rusya ya da Batı Avrupa ülkelerine yapılan ziyaretler Türkiye'nin dış politikadaki yeri açısından yorumlanırken Afrika ya da Asya ülkelerine yapılan ziyaretler ticaret hacmini artırma çabası olarak görülmüştür. Bu araştırma Türkiye Cumhuriyeti'nin üst düzey liderleri olan Cumhurbaşkanı ve Başbakanlar tarafından 1990 ile 2022 arasında gerçekleştirilen ziyaretleri inceleyerek ilk kısımda bu ziyaretlerin dağılımını incelemektedir. Bunu yaparken ziyaretler resmi, çok taraflı, iyi niyet ve ziyaret olarak amaçlarına göre dörde ayrılmaktadır. Yaklaşık 32 yılı kapsayan kapsamlı bir veri setiyle Türk liderlerin başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı düzeyinde hangi ülkelere daha çok ziyaret gerçekleştirdiği, hangi liderin farklı ülke gruplarını (AB, Türkiye Cumhuriyetleri ve İİT) daha fazla ziyaret ettiği rakamlarla ortaya konulmaktadır. Araştırmanın ikinci kısmında ise bu ziyaretlerin temel motivasyonu large-N analizi yöntemiyle ele alınmaktadır. Bunu yaparken konuya dair teorik literatürde lider ziyaretlerini belirleyen iki temel motivasyon olan ideolojik/düşünsel ve ticari/ekonomik faktörlerin yanı sıra Türkiye'nin bölgesel güç statüsünün Türk liderlerin ziyaretlerini etkileyip etkilemediği test edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lider ziyaretleri, Türkiye, ideolojik, ticaret, statü

Bir Savaşın İki Farklı Anlatısı: El-Cezire ve El-Arabiyya'nın Yemen İç Savaşı'nı Aktarımında Körfez Krizi'nin Etkisi

Arş. Gör. Talha İsmail DUMAN, Sakarya Üniversitesi

Arş. Gör. Furkan Halit YOLCU, Sakarya Üniversitesi

Giriş

Arap Baharı'ndan sonra başlayan Yemen İç Savaşı, devletlerarası çatışma ve insani meseleler açısından bölgesel ve küresel kaygıların artmasına neden olmuştur. Çalışma, sınırların güvenleştirilmesi ve bunun devletlerarası çatışma üzerindeki etkisine ilişkin daha önceki varsayımların bazılarını kabul etmektedir (Arieli, 2016). Yerel, bölgesel ve küresel medya kuruluşları, savaş sırasındaki olaylara ilişkin karşıt görüşler sunmuştur (Abdullah ve Elareshi, 2015; Grigoroudis, 2017; Elzahar, 2018; Mejalli, 2019; Bajs, 2019). Bu çalışma, iki farklı medya kaynağını araştırırken, Robinson vd. (2009) medya performans modelleri tipolojisini kullanarak savaşın sunumunda bu zıtlığı analiz etmeye çalışmaktadır. Suudi Arabistan ve Katar haber medya organları örnekleme dahil edilmiştir. Nitekim, bu devletler en önde gelen medya organları aracılığıyla çok farklı çatışma yönetim sistemleri sunmaktadır. Pilot testler ve veri analizi, muhalefet modeli altında değerlendirilebilecek çok fazla aktivite olmadığını göstermiştir (Gause, 2000). Bu nedenle, modelleme spektrumu daha az bulanık sonuçlar için bipolar hale getirilmiştir.

Bu çalışma, benzersiz bir veri seti ve İngilizce olmayan bağlama odaklanması sebebiyle literatüre birkaç farklı katkı sağlamaktadır. İlk olarak, haber medyasının performansı ile ev sahibi devletin belirli bir savaşa doğrudan ve dolaylı katılımına bağlı olarak medyanın savaşa yönelik tonu arasında bir kontrast ortaya çıkaracaktır. İkinci olarak, çalışma, Katar haber medyasının Yemen İç Savaşı'na karşı tutumunu inceleyerek, daha az savaşan devletlerin veya dolaylı savaş yapanların daha bağımsız medya performansı için daha yüksek bir potansiyele sahip olduğunu gösterecektir. Üçüncüsü, Katar haber medyasının iç savaşa ilişkin sunumunun analizi yoluyla, çalışma ikili siyasi rekabetlerin aynı konuda haber medyasının bağımsızlığını nasıl etkileyebileceğini gösterecektir.

Çalışma, teorik yaklaşımını ve Suudi Arabistan ve Katar'daki medya ortamlarının kısa bir özetini sunacaktır. Metodoloji ve ölçüm ile ilgili detaylar açıklandıktan sonra sonuçlar sunulacaktır.

KURAMSAL YAKLAŞIM

Gazetecilik medyasının geleneksel anlayışı, haber medyasının politika oluşturma sürecinde stratejik bir aktör olarak hizmet ettiğini varsaymaktadır (Baum, 2008). Medya, bazen gerçekleri bağımsız olarak iletme yerine, egemen seçkinlerin çıkarları için halkı yanlış bilgilendirir (Brody, 1991; Djankov, McLeish, Nenova ve Shleifer, 2003). Bu geleneksel anlayış, özellikle Edward Herman ve Noam Chomsky'nin 1988 'de çığır açan çalışmaları olan *Manufacturing Consent*'i yayınlamasından sonra birçok akademik çalışmaya ilham vermiştir. Medya ve siyasi seçkinler arasındaki ilişkiler üzerine geleneksel ve eleştirel literatüre dayanan bu makale, Yemen iç savaşının Arap dünyasının iki büyük medya kuruluşu olan El Arabiyya ve El Cezire'deki temsillerini anlamak için üç hipotez önermektedir. Birincisi, savaşa doğrudan dahil olan ülkeler tarafından kontrol edilen medya kurumları, savaşan taraflardan birini şeytanlaştırarak gerçekleri sunar. Robinson (2012), savaşları sürdürmede medyanın amigoloğunun kapsamı ve devletleri bu tür antagonizmaya girmeye sınırlama kapasitesi ile ilgili iki temel soru sormuştu. Bu bağlamda, çok sayıda çalışma medyanın elit odaklı olduğunu ve dolayısıyla devletin sadık bir hizmetkarı olduğunu kanıtlamıştır (Wolfsfeld, 1997; Robinson, Goddard, Parry ve Murray, 2009). Bu çalışma, bu varsayımsal zeminden hareket edecek ve otokratik ortamların, El Arabiyya'nın Yemen İç Savaşı sunumu yoluyla daha yüksek ölçekte bile savaş çığırkanı ve elit güdümlü haber medyasını nasıl teşvik ettiğini ortaya koyacaktır.

Vaka Seçimi ve Metodolojisi

Bu çalışma, Yemen Savaşı'nın kapsamı ile ilgili belirli farklılık desenlerini keşfetmek için iki benzer sistemi test etmek ve karşılaştırmak için tasarlanmıştır. Frekans testi ile 5 yıllık nispeten uzun zaman dilimi için haber

temsiline tek düzeliğine ilişkin soru çözümlenmiştir. Bir kodlama rehberi yardımıyla, haber makaleleri iki kodlayıcı arasında önemli ölçüde yüksek düzeyde kodlayıcılar arası güvenilirlik/uyum ile kategorize edilmiştir. Nicel (Ki - kare ve frekans) analizini destekleyen ek nitel analizler, nispeten büyük veri seti aracılığıyla ortaya konan içgörüler üzerinde detaylandırılmıştır. Çoklu örneklemli çalışmalarda ham verilerin soyut doğası, farklılık örüntülerine ilişkin yerinde iddialar uygulanarak önlenmiştir.

Ölçüm ve Değişkenler

Medya ve iletişim çalışmalarında yaygın olarak kullanılan bir ölçme aracı olması nedeniyle bu araştırma için nicel içerik analizi uygulanmıştır (Krippendorf, 1989). İçerik analizi, akademisyenlerin çıktındaki içeriğin yokluğunu veya varlığını belirli bir süre boyunca izlemelerine yardımcı olur (Neuendorf ve Kumar, 2015; Krippendorf, 2018). Bu çalışma, Yemen Savaşı'nın Arapça kapsamını, önde gelen iki Arap haber sitesi olan El Cezire (<https://www.aljazeera.net/>) ve Al Arabiyya'da (<http://www.alArabiyya.net>) 1 Nisan 2015 'ten 31 Mart 2020' ye kadar 5 yıllık bir süre için analiz etmektedir.

Çeşitli potansiyel kontrol değişkenleri arasında, Birleşmiş Milletler'in Yemen İç Savaşı'ndaki aktif rolü ve konumu, bu çalışmanın nedensellik zincirini test etmek için seçildi. BM elçilerinin açıklamaları, BM toplantıları vb. ile ilgili haberlerin büyük çoğunluğu, % 67,9 'u karma olarak kodlanmıştır. Bu, BM ile ilgili haberlere yönelik kapsamın niteliğinin belirli bir düzeyde nesnel olduğunu göstermektedir. Bu da BM eylemlerinin genellikle herhangi bir yöne yönelik kapsamın niteliğini etkilemediğini göstermektedir. BM ile ilgili haber makalelerine ilişkin kapsamın olumlu ve olumsuz niteliği sırasıyla % 26,6 ve % 5,5'lik bir orana sahiptir. Kontrol değişkeni, verileri ve nedensellik zincirini tesadüfi olarak test etmiş ve bu çalışma kapsamında seçilen değişkenler arasında açık bir karşılıklı bağımlılık olduğunu belirtmiştir.

Örneklem

Bu çalışma için analiz birimi, web sitesi arşivlerinde yayınlanan ve arşivlenen haberlerdir. Birleştirme işlemi, vakalarımızda bazı anahtar kelimelerin birden fazla yorum taşıması nedeniyle isimlere yapılan referansları içeren kategorik ayrımlar yoluyla uygulanmıştır (Krippendorf, 2018). Örneğin Husiler bir tarafta darbeci, diğer tarafta isyancı olarak sunulmaktadır. Bu çalışmada toplam 3016 haber örneklenmiştir. Örneklem, her bir gazete için önceden alt popülasyon olarak belirlenen yaklaşık birim sayısı ile katmanlı örneklem yöntemi ile gerçekleştirilmiştir.

İki medya kuruluşunun haber arşivleri Yemen Savaşı, Yemen Krizi, Yemen, Husi ve Koalisyon olmak üzere beş özel anahtar kelime kullanılarak arandı. Sistematik rastgele örneklem yöntemi ile toplam 3016 haber makalesi (Al Arabiyya'dan 1502 haber ve El Cezire'den 1514 haber) toplanmıştır.

Kodlama ve Kodlayıcılar Arası Güvenilirlik

Kodlayıcılara sağlanan ayrıntılı bir görsel sunumun yanı sıra içerik analizi için bir kodlama rehberi oluşturulmuştur. Kodlayıcılar anadili Arapça olan doktora öğrencilerinden seçilmiştir. Örneklenen haberin nesnel ve öznel özelliklerini kategorize eden iki tür soru vardır. Objektif özellikler tarih, boyut, gösterge kelimeleri vb. içerirken, subjektif özellikler ilgi alanına ve kapsamın niteliğine odaklanır.

Kodlayıcılar arası güvenilirlik 320 birim içeren bir kukla testi ile ölçülmüştür. Bağımsız değişkenlerin etkisini doğru bir şekilde ölçmek için güvenilirlik testleri uygulanmıştır. Holsti'nin yöntemine uygun olarak kodlayıcılar arası güvenilirlik puanları standardın üstünde bulunmuştur. Tüm Kategoriler için Karma/belirsiz kategorisinde kodlayıcılar arası uyum %95'in üzerinde gözlemlenmiştir. Pozitif ve negatif kategoriler ise uyum sırasıyla %85 ve %90 civarında çıkmıştır.

El Cezire ve El Arabiyya'nın Liderlik Ettiği Medya Ortamları

Literatür, Suudi Arabistan ve Katar açısından medya ortamlarının özgürlüğü konusunda ciddi çekincelere işaret etmekte ve sıklıkla yüksek arabuluculuk düzeyini vurgulamaktadır (Pintak, 2008; Guaybess, 2013; Mejalli, 2019). Medyaya sıkı sıkıya tutunmayı sürdüren Suudi ve Katar monarşileri, uluslararası alanda daha fazla pazarlık için bu uluslararası medya organları aracılığıyla argümanlarını sunmaktadır. Bu yayınların araçsal değeri, bir sonraki bölümde, hedeflenen haber sunumunun önde gelen bölgesel kaynakları haline nasıl geldiklerine vurgu yaparak detaylandırılmıştır.

El Cezire

1996 yılında Katar Devleti'nin desteğiyle kurulan El Cezire, hızla Arap dünyasının en etkili medya organlarından biri haline gelmiştir. Haber ağının 1998 'de Çöl Tilkisi Operasyonu'nu canlı yayınlaması bölgesel ve küresel olarak ilk kez tanınmasını sağlarken, 2000' de Filistin İntifadası, 2001 'de Afganistan Savaşı, 2003' te Irak Savaşı, 2006 'da İsrail - Hizbullah Savaşı, 2008 -9' da Gazze Savaşı ve 2010 -11 'de Arap Baharı, önde gelen küresel medya kuruluşlarından biri olarak ününü arttırmıştır (Abdelmoula, 2015). El Cezire kendisini “kısmen Katar hükümeti tarafından finanse edilen bağımsız bir haber kuruluşu” olarak tanıtsa da haber ağının Katar'daki siyasi otorite ile ilişkisi her zaman tartışma konusu olmuştur. Haber ağı, Arap ülkelerinde birçok insan hakları ihlalinin dile getirirken Katar ile ilgili bazı siyasi konularda sessiz kalmayı tercih etmiştir (Figenschou, 2014). Öte yandan El Cezire, Mısır'daki monarşi ve Müslüman Kardeşler yanlısı haberlere karşı Bahreyn'deki Şii protestoları gibi haber medyası performansından dolayı eleştirilmiştir (Al-Rawi, 2017).

El Arabiyya

El Arabiyya 2003 'ten beri yayın yaparken, bu çalışmada kullanılan web sitesi (alArabiyya.net) sadece bir yıl sonra çevrimiçi oldu. Haber kanalı, Orta Doğu Yayın Merkezi cephesi altında etkili Suudi sponsorluğu ile kurulmuştur (Behraves, 2014). Bu nedenle, bu medya kuruluşunun en büyük tüketici pazarı, büyük bir farkla, Suudi ve Birleşik Arap Emirlikleri vatandaşlarıdır. El Cezire'ye benzer şekilde, El Arabiyya de belirli sınırlamalarla devlet egemenliğinde bir medya yapısı altında haber içeriği üretmektedir (Rugh, 2007; Mellor, Ayish, Dajani ve Rinnawi, 2011; Al - Rawi, 2017). El Arabiyya'nın nesnellüğünün sınırlarını gösteren iki yapısal yön vardır: finansal bağımlılık ve ideolojik dışlanma.

Bulgular

Bu çalışma, El Cezire ve El Arabiyya'nın Yemen savaşını nasıl tasvir ettiğini ve 2017 Körfez krizinin bu özel savaşın bu medya organlarında sunulma şekli üzerindeki etkisini göstermektedir. Çalışma, Yemen savaşına taraf olan ülkelerin devlet destekli medya organları tarafından sunulan savaşın medya kapsamının içeriğinin ve yoğunluğunun savaştaki aktif konularına göre farklılık gösterdiği; savaş sırasında patlak veren kriz ve siyasi rekabetin, bu medya organlarının savaşı okuyucularına sunma biçiminde değişikliklere neden olduğu iddialarına dayanmaktadır.

Belirginlik değişkeni için yapılan ve El Cezire ve El Arabiyya'dan gelen haber seçimlerinin yıllara göre dağılımını ölçmek amacıyla yapılan Tablo 1 'de gösterilen frekans testi, dağılımın tek bir dönem etrafında kümelenmediğini ortaya koymaktadır. Bunun yerine veriler dengeli bir dağılım olduğunu göstermektedir. Test sonucu, $\chi^2 (19) = 13.2, p=.82$, El Cezire'nin haber dağılımının üçer aylık dönemlere ayrıldığı, haberlerin üçer aylık dönemler arasında dengeli bir dağılımının olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde, El Arabiyya için üç aylık frekans testi sonuçları, $\chi^2 (19)=5.33, p=.99$, örnekleme dönemi boyunca haberlerin tekdüze bir dağılımının olduğunu göstermektedir.

Tablo 1: Her bir Medya Çıkışı için Frekans Testi Sonuçları

Bu iki sitenin haber akışlarında nasıl farklılaştığını göstermek için içerik tonu parametresi dahil edilmiştir. Yemen Savaşı bağlamında El Cezire'nin Suudi Arabistan ve Suudi liderliğindeki koalisyonla ilgili kapsamının Körfez kriziyle nasıl değiştiğini anlamak için, devletlerarası anlaşmazlık ile Suudi Arabistan/koalisyona yönelik ton (olumsuz, olumlu, karışık) arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için Ki-kare testi yapıldı. Tablo 2 'de gösterilen sonuçlar, $\chi^2 (2) = 454.0, \text{Cramer's } V=.54, p < .001$, zaman faktörü ile El Cezire'nin haber sunumundaki içerik tonu

¹ Rugh, W. (2007). Ulusal siyasi sistemler hala Arap medyasını etkiliyor mu? *Arap medyası ve toplumu*. Şu adresten ulaşılabilir: <https://www.arabmediasociety.com/do-national-political-systems-still-influence-arab-media/> (4 Eylül 2020 'de erişildi)

arasında güçlü bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

Al Jazeera Frequency Analysis (Quarterly)

Pearson chi2(19) = 13.2064 Pr = 0.828
likelihood-ratio chi2(19) = 13.1657 Pr = 0.830

Al Arabiya Frequency Analysis (Quarterly)

Pearson chi2(19) = 5.3395 Pr = 0.999
likelihood-ratio chi2(19) = 5.2394 Pr = 0.999

quarter	observed	expected	obs - exp	Pearson
2015q2	79	75.100	3.900	0.450
2015q3	70	75.100	-5.100	-0.589
2015q4	76	75.100	0.900	0.104
2016q1	80	75.100	4.900	0.565
2016q2	80	75.100	4.900	0.565
2016q3	66	75.100	-9.100	-1.050
2016q4	83	75.100	7.900	0.912
2017q1	71	75.100	-4.100	-0.473
2017q2	73	75.100	-2.100	-0.242
2017q3	81	75.100	5.900	0.681
2017q4	91	75.100	15.900	1.835
2018q1	85	75.100	9.900	1.142
2018q2	79	75.100	3.900	0.450
2018q3	75	75.100	-0.100	-0.012
2018q4	62	75.100	-13.100	-1.512
2019q1	74	75.100	-1.100	-0.127
2019q2	65	75.100	-10.100	-1.165
2019q3	71	75.100	-4.100	-0.473
2019q4	70	75.100	-5.100	-0.589
2020q1	71	75.100	-4.100	-0.473

quarter	observed	expected	obs - exp	Pearson
2015q2	90	75.700	14.300	1.644
2015q3	74	75.700	-1.700	-0.195
2015q4	77	75.700	1.300	0.149
2016q1	74	75.700	-1.700	-0.195
2016q2	82	75.700	6.300	0.724
2016q3	70	75.700	-5.700	-0.655
2016q4	74	75.700	-1.700	-0.195
2017q1	66	75.700	-9.700	-1.115
2017q2	75	75.700	-0.700	-0.080
2017q3	77	75.700	1.300	0.149
2017q4	76	75.700	0.300	0.034
2018q1	74	75.700	-1.700	-0.195
2018q2	75	75.700	-0.700	-0.080
2018q3	76	75.700	0.300	0.034
2018q4	77	75.700	1.300	0.149
2019q1	74	75.700	-1.700	-0.195
2019q2	76	75.700	0.300	0.034
2019q3	76	75.700	0.300	0.034
2019q4	78	75.700	2.300	0.264
2020q1	73	75.700	-2.700	-0.310

El Arabiyya, Körfez krizi öncesinde ve sırasında Yemen savaşının önde gelen gücü Suudi Arabistan'ın pozisyonuna bağlı kalarak koalisyon lehine haber sunumlarıyla öne çıkmıştır. Ancak Tablo 3 'te gösterilen Ki-kare testi sonuçları, $\chi^2(2) = 52.02$, Cramer's V =.18], $p < .001$, zamanlama ile El Arabiyya'nın Yemen savaşı hakkındaki haberlerinin tonu arasında ılımlı bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Körfez kriziyle birlikte daha savunmacı hale gelen El Arabiyya'nın haber söylemi bu ilişkiyi pekiştirmektedir. Kriz öncesi %79,5 (n=526) olan olumlu haber oranı, kriz sırasında belirli bir artışla %92,1 'e (n=786) ulaşmıştır. Kriz öncesinde de düşük olan olumsuz haberler (%2,7 (n=18)), kriz sırasında %1,5 (n=13) oranında daha da düşmüştür. Orantılı olarak önemli bir değişimin meydana geldiği bir diğer kategori ise karma haber kategorisidir. Bu haberdeki oransal düşüş, kriz öncesinde %17,7 (n=117) iken kriz sırasında %6,3 'e (n=54) düşmesi olumlu haberlerdeki artışa karşılık gelmektedir. El Arabiyya'dan elde edilen verilerden ortaya çıkan analiz, devletlerin siyasi hedeflerini ve taraf oldukları savaşlardaki eylemlerini meşrulaştırmak için kitle iletişim araçlarını kullandıkları hipotezini de doğrulamaktadır.

Sonuç

Bu çalışma, İngilizce olmayan bağlamlarla ilgili çok ihtiyaç duyulan ve yaygın olarak ihmal edilen çalışmalarla içerik analizi literatürüne katkıda bulunma çabasıydı. Yararlı bir katkı olduğu düşünülen bu çalışmanın bir diğer yönü ise krallıklar gibi totaliter medya ortamlarında medya - politika etkileşimine ilişkin veri ve analizlerin sağlanmasıdır. ABD bursunun önderlik ettiği içerik analizi literatürü genellikle belirli bir serbest rekabet düzeyinin medya ortamının temel bir yönü olduğu demokratik ortamlara odaklanmaktadır. Ancak demokratik olmayan siyasi ortamlarda üretilen haber içerikleri, benzerlik ve farklılıkların izini sürme açısından hala değerli araştırma materyalleridir.

Bu çalışmanın üç ana keşfi aşağıdaki sırayla sunulabilir. Birincisi, bu çalışma, devletlerarası ilişkilerdeki türbülansın, kitle iletişim araçlarının birbirlerinin eylemlerini sunma şeklini etkilediğini kanıtlamıştır. İkincisi, İngilizce veya yerel dil (bu durumda Arapça) kullanımı, daha fazla soru için uygun bir konu olabilecek eylemler, adlandırma ve haber etkinlikleri üzerinde oldukça dikkat çekici bir etkiye sahiptir. Son olarak, medya kuruluşunun savaşlardaki konumu, bağlam ve çevre oldukça kutuplaşmışsa, diğer kutba doğru hızlı değişiklikler yaşayabilir. Ancak bu, El Cezire'nin haber içeriğinin ikili ve bölgesel krizler altında bile bir bağımsızlık seviyesini koruduğunu gösterdiği için bir kitle iletişim aracının tamamen siyasi gündemle sınırlı olduğu anlamına gelmez.

Kaynakça

Abdelmoula, E. (2015). *El Cezire and Democratization - the rise of the Arab public sphere*. New York: Routledge.

- Abdullah, S., & Elareshi, M. (2015). Building narratives: a study of terrorism framing by El Cezire and Al Arabiyya TV Networks. *Arab Media & Society*, 21, 1-14.
- Al-Rawi, A. (2017). Assessing public sentiments and news preferences on El Cezire and Al Arabiyya. *International Communication Gazette*, 79(1), 26-44. DOI: 10.1177/1748048516642732.
- Arieli, T. (2016). Borders, conflict and security. *International Journal of Conflict Management*, 27(4), 487-504. DOI: 10.1108/IJCM-08-2015-0050
- Bacchi, C. (2012). Introducing the 'What's the Problem Represented to be?' approach. In A. Bletsas & C. Beasley (Eds.), *Engaging with Carol Bacchi. Strategic Interventions and Exchanges* (pp.21-24). Adelaide: University of Adelaide Press.
- Bajs, V. (2019). *Comparison of International Media Coverage of the Syrian and Yemeni Crises and its links to Foreign Policy Making*. Master's Thesis, Centre International de Formation Europeenne.
- Baum, M. A., & Potter, P. B. K. (2008). The relationships between mass media, public opinion, and foreign policy: Toward a theoretical synthesis. *Annual Review of Political Science*, 11, 39-65.
- Behravesh, M. (2014). Al Arabiyya: The "Saudispeak" of the Arab World. *Asian Politics & Policy*, 6 (2), 345-348. DOI: 10.1111/aspp.12103.
- Brody, R. A. (1991). *Assessing the President: The Media, Elite Opinion, and Public Support*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Djankov, S., McLiesh, C., Nenova, T., & Shleifer, A. (2003). Who owns the media?. *The Journal of Law and Economics*, 46(2), 341-382. DOI: 10.1086/377116.
- Elzahar, O. (2018). *Framing the forgotten war of Yemen: A comparative study*. Master's Thesis, The American University in Cairo School of Global Affairs and Public Policy, Egypt.
- Figenschou, T. U. (2014). *El Cezire and the Global Media Landscape - The South Is Talking Back*. New York: Routledge.
- Gause, F. G. (2000). Political opposition in the Gulf monarchies. *Mediterranean Programme Series*, RSC No. 2000/61, European University Institute.
- Grigoroudis, C. C. (2017). *Reporting New wars and crises—The case of Yemen*. Master's Thesis, Aristotle University of Thessaloniki, Greece.
- Mejalli, W. H. A. (2019). *Analyzing Al-Jazeera Arabic Online News Articles during the Development of War in Yemen*. Master's Thesis, Oslo University, Norway.
- Mellor, N., Ayish, M., Dajani, N., & Rinnawi, K. (2011). *Arab Media: Globalization and Emerging Media Industries*. Cambridge: Polity.
- Neuendorf, K. A., & Kumar, A. (2015). Content analysis. *The International Encyclopedia of Political Communication*, pp. 1-10. DOI: 10.1002/9781118541555.wbiepc065.
- Pintak, L. (2008). *The role of the media as watch-dogs, agenda-setters and gate-keepers in Arab states*. In *Harvard-World Bank Workshop*, pp. 29-31.
- Rugh, W. A. (2004). *Arab mass media: Newspapers, radio, and television in Arab politics*. Westport, CT: Praeger.
- Robinson, P., Goddard, P., Parry, K., & Murray, C. (2009). Testing models of media performance in wartime: UK TV news and the 2003 invasion of Iraq. *Journal of Communication*, 59 (3), 534-563. DOI: 10.1111/j.1460-2466.2009.01435.x

Robinson, P. (2012). News media and war. In M. Scammell & H. A. Semetko (Eds), *The SAGE Handbook of Political Communication* (pp. 342-355). London: SAGE Publications.

Robinson, P., Goddard, P., Parry, K., Murray, C., & Taylor, P. M. (2016). *Pockets of resistance: British news media, war and theory in the 2003 invasion of Iraq*. Manchester: Manchester University Press.

Wolfsfeld, G. (1997). *The media and political conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yeni Nesil Savaş Tartışmalarının Güncel Yansıması Olarak Rusya-Ukrayna Savaşı

Dr. Yunus Karağaç¹

¹Bir Kuruma Bağlı Değildir, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, yunuskarags@gmail.com ORCID: 0000-0002-6466-0302

Özet: Binlerce senelik geçmişe ve son derece dinamik bir yapıya sahip olan savaş olgusunun evrimi, klasik bir yaklaşımla dört temel nesilde ele alınmaktadır (Lind, 2004). Buna göre birinci nesil savaşlar, ulus devletlerin kökeni olarak kabul edilen Vestfalya düzenine dayanmaktadır. Bu dönemden itibaren savaşlar, düzenli ve daimi ordular eliyle gerçekleşmeye başlamıştır. İkinci nesil savaşlar Endüstri Devrimi ile görünürlüğe kavuşmuş, tahrip gücü yüksek daha uzun menzilli silah sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Üçüncü nesil savaşlar, manevra yeteneğine sahip uçak/tank gibi hava/mekanize araçların birlikte ve hızla kullanımını içermektedir. Ayrıca düşmanla göğüs göğse savaşmak yerine düşmanın zayıf noktalarına keskin saldırı taktikleri ön planda yer almaktadır. Dördüncü nesil savaş ise 1980'li yıllarda tartışılmaya başlanan özellikle de Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile hız kazanan belirsizlikler etrafında şekillenen gayrinizamî savaş anlayışını sembolize etmektedir. Dördüncü nesil savaşlar; asker-sivil ayrımının ortadan kaybolduğu, bununla birlikte sivil ölümlerinin son derece arttığı asimetrik çatışmaları vurgulamaktadır.

Bu süreçte "*Yeni Nesil Savaş*" tartışmaları başlamış (Kaldor, 1999), tartışmaların özünü savaşın değişen aktörleri ve dönüşen yapısı oluşturmuştur. Bu kapsamda yeni savaş anlayışı üzerine birçok kavramsallaştırma yapılmıştır. Ancak Hoffman'ın (2009) *Hibrit Savaş* önermesi en kapsamlı yeni savaş bileşeni olarak kabul edilmiştir. "Gerasimov Doktrini" olarak da ifade edilen hibrit savaş; düzenli ve düzensiz, yasal ve yasadışı, asker ve sivil ikiliklerinin birlikteliğine işaret etmektedir. Silahlı kuvvetler, istihbarat operasyonları, siber casusluk ve terör faaliyetleri, gerilla grupları, algı yönetimi eylemleri, hibrit savaşın aktör ve yapı spektrumunu içermektedir.

İsrail-Hizbullah, Rusya-Kırım vakalarında pratik boyutu gözler önüne serilen hibrit savaşın en güncel yansıması 24 Şubat 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna savaşıdır. Söz konusu savaşta paramiliter yapılar ile nizami askeri gruplar yan yana hareket etmekte, örtülü operasyonlar algı yönetimiyle birlikte yürütülmekte, yabancı savaşçılar ile sabotaj faaliyetleri ön planda yer almaktadır. Bu çalışmada savaşın dönüşen ve değişen yapısı eski savaş-yeni savaş tartışmaları ile birlikte ele alınmış, en kapsamlı yeni savaş bileşeni olan hibrit savaşın teorik yapısı, Rusya-Ukrayna savaşı örneği doğrultusunda incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, "bugünün ve gelecek dönemin savaş ortamı ne yönde şekillenecek" sorusuna cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Nesil Savaş, Hibrit Savaş, Rusya-Ukrayna Savaşı

Rusya-Ukrayna Savaşı Bağlamında Dijital Diplomasiyi Anlamak

Araştırma Görevlisi Kübra ÇOBAN HASTUNÇ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
kubra.hastunc@cbu.edu.tr, ORCID:0000-0002-6673-6454

Özet:Dış politika hedeflerine ulaşmak ve uluslararası ilişkileri yürütmek için dijital teknolojilerin, çevrimiçi iletişim araçlarının ve sosyal paylaşım sitelerinin (Twitter, Facebook, Instagram, Tiktok, Telegram vs.) kullanılması anlamına gelen 'dijital diplomasi' kavramı son yıllarda oldukça önem kazanmıştır.Dijital diplomasi üzerine mevcut literatür, bunun faaliyetlerini çoğunlukla kamu diplomasisi alanı olarak görme eğiliminde olmuştur. Ancak, Marcus Holmes'a göre dijital diplomasiyi kamu diplomasisine indirgemek, sosyal medya gibi bilgi ve iletişim teknolojilerinin devletlere ve diğer aktörlere sağladığı güç ve kapasitenin önemli bir kısmını gözden kaçırmak demektir. Bu bağlamda çalışmada Rusya-Ukrayna Savaşı'nda dijital araçların kamu diplomasisi amacıyla kullanılmasından ziyade dış politika hedeflerine yönelik olarak nasıl kullanıldığı araştırılarak literatüre katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Putin'e göre dijital diplomasi en etkin dış politika araçlarından biridir.2022 Rusya-Ukrayna Savaşı esnasında hem Rusya hem de Ukrayna kendi dış politika pozisyonlarını uluslararası topluma ileterek destek aramak ve kamuoyunu etkilemek için dijital diplomasiyi birçok farklı şekilde kullanmıştır. Her iki taraf da çatışmayla ilgili güncellemeleri paylaşmak ve diğer tarafın eylemlerini eleştirmek için sosyal medyadan sıkça yararlanmıştır.Örneğin,Ukrayna Dijital Dönüşüm Bakanı Federov, Twitter ve diğer sosyal paylaşım sitelerini kullanarak büyük teknoloji şirketlerinde Ukrayna'yı desteklemedikleri ve karşı tarafta durdukları takdirde dünya çapında önemli bir imaj ve itibar kaybına uğrayacakları endişesini uyandırmaya çalışmıştır.Ukrayna Devlet Başkanı Zelensky'nin Rus dezenformasyonunu engellemek ve ulusunun davasına uluslararası destek toplamak amacıyla sosyal medya hesabında yayınladığı videolar, çevrimiçi halkları etkilemiş ve krizin başlangıcından itibaren Zelensky'nin karizmatik lider imajının güçlenmesinde ve bir sosyal medya ikonuna dönüşmesinde etkili olmuştur. Ayrıca, krizin çözümüne yönelik olarak devletler arasında yüz yüze görüşmelerin yanı sıra video-konferanslar aracılığıyla sanal görüşmeler ve toplantılar dayandırılmıştır. Ukrayna'da direniş fiziksel alanla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Fedorov Rus web sitelerine ve çevrimiçi hizmetlerine zarar vermek için Telegram uygulaması aracılığıyla bir grup gönüllü bilgisayar korsanından oluşan bir teknoloji ordusu kurmuştur. Bunun gibi somut örnekler çerçevesinde çalışmada diplomatik hedeflere ulaşmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin, dijital araçların ve sosyal medyanın nasıl kullanıldığı araştırılarak, dijital diplomasi'nin artık modern diplomasi'nin önemli bir bileşeni olduğu sonucuna varılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Diplomasi, Dış Politika, Rusya, Ukrayna

Russia's Private Military Company (PMC) Strategy and the Activities of Wagner Group in the Battle of Bakhmut

Res. Assist. Damla Nur Ozdemir

Duzce University / Faculty of Akcakoca Bey Political Sciences, International Relations,
damlanurozdemir@duzce.edu.tr ORCID:0000-0001-8896-7934

Abstract: Private Military Companies (PMCs) have become increasingly common in modern warfare. They provide various military and security services to governments and other clients, including intelligence and analysis, military advice and training, strategy planning, logistical support, armed and unarmed security services, interrogation, and fighting. Kremlin has increasingly relied on them to expand its influence beyond Russia's borders and further advance its foreign policy goals. The Bakhmut front in the Russia-Ukraine war has witnessed ongoing clashes since August 2022, with the notable involvement of the Wagner Group on behalf of Russia. The study aims to draw a general framework for Russia's PMC strategy and then focuses on the role of the Russian PMC Wagner Group in the Battle of Bakhmut. This study aims to contribute to the literature about the current issue and provide a perspective for future studies. It primarily benefits from government documents, media news resources, international organizations, and expert reports.

Keywords: Russia, PMCs, Wagner Group, The Battle of Bakhmut

Çatışma Çözümü Perspektifinden 2022 Rusya-Ukrayna Çatışması'nın Analizi

Mustafa Özcan Şen¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler,
mustafasencomu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7079-3515

Özet: 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'nın doğusunda başlayan çatışmalar küresel bir krize neden olmuştur. İlerleyen dönemlerde Ukrayna'nın iç kesimlerine ilerleyen savaş, günümüzde en önemli ve çözülmesi gereken uluslararası sorunlardan biridir. Bu sorunu çözüme kavuşturmak ve/veya çıkabilecek diğer olası devletlerarası çatışmaların önüne geçmek, çatışma çözümü çalışmalarıyla mümkün olabilmektedir. Çatışma çözümü çalışmalarında çözüme yönelik önerilerde bulunmanın yanı sıra öncelikle çatışmayı ve tarafları anlamak da önemli bir gerekliliktir. Bu sebeple çatışmanın ve aktörlerin analizini yapmak büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada savaşın tarihi arka planına, bazı analiz modelleri çerçevesinde aktörlerin ve çatışmanın analizine, müzakere süreçlerine, başarılı bir müzakere örneği olan Tahıl Koridoru Anlaşması'na, savaşın seyri doğrultusunda gerçekleşebilecek senaryolara ve önerilen çözüm senaryolarına değinilmiştir. Ayrıca çalışmada Rusya ve Ukrayna arasındaki çatışma örneği ile çatışma çözümü çalışmaları ve çatışma analizinin önemine de vurgu yapılmıştır. Çalışmanın amacı ulus içi (intra-state) ve devletlerarası (inter-state) çatışmaların çözümünde analiz meselesinin önemi konusunda literatüre katkıda bulunmak ve 2022 Rusya-Ukrayna Çatışması'nın çözümü için çatışma analizi yaparak çözüm senaryoları geliştirmektir.

Anahtar Kelimeler:Çatışma Çözümü, Çatışma Analizi, SWOT Analizi, Tahıl Koridoru Anlaşması, Müzakere

Migration And Public Security As A Public Relations Issue

Engin Çelebi¹

¹ Assoc. Prof., Çukurova University, engincelebi@cu.edu.tr, ORCID:0000-0001-5791-8080

Abstract: The migration of millions of people to Turkey as a result of uncontrolled and irregular migration has brought many political, economic, sociological, and cultural problems. Due to this situation, which also causes social change, contributing to the formation of a peaceful and safe society has become one of the primary goals. Competition and conflicts in areas such as the labor market and housing increase the possibility of prejudice against immigrants. This can increase tension and conflict in public spaces through discrimination and social exclusion. The current image of immigrants is also important from a common security perspective. The effect of social and professional roles and moral and religious values, which can be determined according to cultural differences based on gender, on fundamental rights and freedoms, can be effective in the cognitive, intellectual, and behavioral protection or deterioration of social peace. For example, an immigrant raised in an individualistic culture may have different views on respect for private life, protection of family values, valuation of human life, and protection of civil rights in a collectivist culture. The basic principle of security is to serve the community, and the development of migrant relations is a dynamic part of the security process. Since security is the result of peaceful and free interactive actions, no distinction should be made between the security of citizens of host countries and immigrants. Securing the right to security of immigrants not only by the state but also by society contributes to the creation of an environment of peace. Security should not be considered only from a physical point of view. This is also important from a psychological and social point of view. For example, how human rights security is perceived and how immigrants experience it affects the development of relationships. Because security is a process lived through the experience. It should be sensitive about the development of citizen-immigrant relations, and the compliance of immigrants with security norms, standards, and values should be observed. In this study, the importance of public relations studies in reducing tension and social reactions toward immigrants will be discussed.

Keywords: Migration, public security, public relations.

Donald Trump'ın Söylemlerinde Göçmen Karşıtlığı ve Irkçılık: Popülizm Perspektifinden Eleştirel Söylem Analizi

Vasfiye İrem Yalçın¹

Dr.Esin Kıvrak Köroğlu²

¹Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Yüksek Lisans Öğrencisi, rem-yalcin@hotmail.com, 0009-0009-3980-6523

²Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/ Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Dr. Öğretim Üyesi, ekivrak@ybu.edu.tr, 0000-0002-9416-5126

Özet: Amerikan demokrasisi, köklerini Bağımsızlık ve İnsan Hakları Bildirgelerinden alan Amerikan anayasasına dayanmaktadır. 13 koloniyi bir ulus haline getiren bu anayasada, Amerika'yı oluşturan insanların Avrupa'nın ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelmeleri sebebiyle "çokluktan birliğe" tabiri kullanılmakta ve çoğulculuğun Amerika'nın temeli olduğu vurgulanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. başkanı Donald Trump, başkanlığı sırasında ABD anayasasındaki bu çokluktan birliğe kavramı ile çelişen pek çok çoğulculuk karşıtı söylemde bulunmuştur. Donald Trump'ın başkanlığının Ocak 2021'de sona ermesiyle birlikte, Amerikan demokrasi tarihinde bıraktığı izlerin bilhassa popülizm ve demokrasi ilişkisi açısından değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Başkanlığı sırasında sosyal medyayı oldukça aktif kullanan ve dikkat çekici açıklama ve söylemleri olan cumhuriyetçi lider, zaman zaman başta Twitter olmak üzere bazı sosyal medya platformları tarafından engellenmiş olsa da bu platformlar, Amerika Birleşik Devletleri'nin 45. başkanının kitlelere nasıl yaklaştığını incelemek açısından önemlidir. Bu çalışma, Donald Trump'ın heterojen bir toplum olan Amerikan halkı hakkındaki ayrıştırıcı söylemlerinden örnekler sunarak, popülizm teorisini 'biz ve onlar' temelinde, eleştirel söylem analizi çerçevesinde incelemeyi hedeflemektedir.

Popülizme olumsuz gözle bakan Inglehart ve Norris (2016), bugün yeni popülist dalgayı "çok kültürlülüğe karşı mono kültürlülük, uluslararası işbirliği ve kalkınma yardımına karşı ulusal çıkar, insanların, fikirlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımına karşı kapalı sınırlar ve ilerici ve liberalizme karşı gelenekselcilik" olarak tanımlamaktadır ve bunu Trump'ın söylemiyle ilişkilendirirler. Onlara göre Trumpizm², ırksal öfke, çok kültürlülük karşıtlığı, milliyetçi yalnızlık, geçmişe nostaljik bir özlem, kadın düşmanlığı ve cinsiyetçilik, güçlü tek adam yönetimi, saldırgan bir siyasi üslup ve İslam karşıtlığının popülist bir birleşimidir.

Bu çalışmada; 2017-2021 tarihleri arasında görev yapmış olan cumhuriyetçi eski ABD Başkanı Donald Trump'ın farklı platformlardaki konuşma, röportaj ve twitlerindeki göçmenlere karşı kullandığı ırkçı, ayrıştırıcı ve ötekileştirici, kimlik politikasına dayanan söylemleri popülizmin sunduğu teorik çerçevede ele alınarak, Donald Trump'ın bu açıklamaları eleştirel söylem analizi metodu ile incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Donald Trump, eleştirel söylem analizi, populizm, zenofobi, kimlik

² ABD başkanı Donald Trump'ın politikaları ve siyasi fikirleri (Cambridge English Dictionary, 2022)

PKK / YPG'nin Kadını Araçsallaştırması: Jineoloji Bağlamında Batı'nın PKK'nın Meşrulaştırma Çabaları

Dr. Emine Çelik

Dr. eminegvenilir@gmail.com, Orcid id: 0000-0001-9793-2143

ÖZET

PKK içerisindeki kadınların varlıkları ikincil roller olarak betimlenmiş olsa bile, örgüt dokümantasyonları, Öcalan'ın ifadeleri ve örgütün kurucu üyeleri arasında kadınların yer alması bu duruma dair gerçekliğin sorgulanmasına neden olmakla birlikte PKK içerisinde kadınların varlıkları, üstlendikleri roller ve aktif / pasif durumları uzun dönem hem örgüt içerisinde hem de ulusal ve uluslararası düzeyde tartışmalara konu olmuştur. Öyle ki PKK'nın ilk canlı bomba eylemi 1996'da Tunceli'de Zeynep Kınacı isimli bir kadın terörist tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle bu eylem sonrasında da kadınların aktif çatışma alanları ve canlı bomba eylemlerinde sıklıkla kullanılması, örgüt içerisindeki görünürlükleri artmıştır. Kadınların çatışma alanlarında başat aktör olarak ön planda görsel ve yazılı medyanın yanı sıra sosyal medya içerisinde de kullanılmaya başlanması, PKK terör örgütünün kadınlar üzerinden ortaya koyduğu yeni bir strateji olarak görülmektedir. Söz konusu strateji örgüt lideri Öcalan tarafından kurgulanan ve kürt feminizimi olarak isimlendirilen jineoloji ile desteklenmiş akabinde de IŞİD ile mücadele eden kahraman Kürt kadın profili ortaya koyulmuştur. Geline nokta ise PKK ve uzantıları olan SDG /YPG/ YPJ gibi yapıların jineoloji ile desteklediği Kürt kahraman kadın profili argümanı ile uluslararası alanda kendisini batının da desteğiyle meşrulaştırmaya çalıştığına dair güçlü savlar mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: PKK, YPG, YPJ, Jineoloji, Kürt Kadın Savaşçı

Milliyetçi Muhafazakâr Kimliğin Lozan Antlaşması Perspektifi:

Mesafeli Tutum ve Pejoratif Algı

Araştırma Görevlisi Sami Orçun Ersay³

Türk Dış Politikasının güncel, eskimeyen önemli gündemlerinden birisi Lozan Antlaşmasıdır. Antlaşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin müstakil bir devlet olarak kurulması ve yeni devlet ve rejimin uluslararası düzende tanınması hususunda geniş bir meşruiyet alanı yaratması bakımından tarihi bir öneme sahiptir. Bu tarihi önem, antlaşmanın uluslararası ilişkiler bağlamına atıfta bulunur. Ancak bununla beraber, 2023 yılı itibarıyla yüzüncü yılı idrak edilen Lozan Antlaşması, yaklaşık bir asırdır Türkiye'nin iç siyasi mülahazaları ve kamuoyu tartışmalarında da bitmek bilmeyen bir tartışma konusu olmuştur. Kamuoyunda kabaca, antlaşmayı iki karşıt görüş üzerinden okuyan iki farklı görüş olduğu ifade edilmelidir. İlk görüş resmi ideolojinin dış politikaya yansıyan söylemi olarak, antlaşmayı Türkiye Cumhuriyeti'nin "tapusu" üzerinden okur. Bu perspektif, "Musul ve Adalar" gibi antlaşma ile konferansta Türkiye lehine çözüme kavuşturulamayan meseleleri odağına almadan, Lozan Antlaşmasının sadece kazanımlarına yoğunlaşır. Bu görüşte "Kapitülasyonların kaldırılması" gibi kazanımlara yüklenen anlam hayatiyet ve hayatiyet antlaşmanın yeni rejimin kuruluş imkanı olmasında saklıdır. Diğer taraftan kamuoyunda yıllara yayılan bir şekilde antlaşmayı tartışan ikinci görüş ise bu bildirin odak noktası olan milliyetçi muhafazakâr kimliğin perspektifidir. Bu perspektif, antlaşmayı, hedeflenen Misak-ı Milli sınırlarına eksiksiz şekilde ulaşılamadığı için mutlak bir başarı olarak değerlendirmemektir. Aksine Lozan Antlaşmasının kabulü ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'ya birtakım siyasi tavizler verdiğini savunur.

Bu bağlamda, bu bildiri milliyetçi muhafazakâr kimliğin, antlaşmanın imzalandığı ve TBMM onayından geçtiği 1923'ten günümüze kadar yaklaşık bir asıra yaklaşan süreçte antlaşmaya karşı takınılan mesafeli tutumu ve pejoratif algının serencamını incelemeyi hedefler. Nitekim bu algıda Batı'ya duyulan tekinsizlik hissinin de etkisi yadsınamaz bir gerçeklik arz eder. Bu gerçekliği toplumda yaygın bir şekilde kabul gören ancak doğru olmayan Lozan Antlaşmasına dair yaratılan söylenti ve komplo teorilerinden seçmek mümkündür. Antlaşmanın, gizli maddeleri ve yüzyıllık bir geçerlilik süresi olduğuna dair yanlış kanılar buna örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla, bu yanlış inançların, milliyetçi muhafazakâr perspektifin antlaşmaya dair takındığı, asırlık mesafeli tutum ve pejoratif algıdan beslendiği ileri sürülebilir.

Anahtar Kelimeler: Lozan Antlaşması, Milliyetçi Muhafazakâr Kimlik, Pejoratif Algı

³ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, samiorcunersay@nevsehir.edu.tr, ORCID:0000-0003-3421-4122

Yükseköğretim Seviyesinde Çin-Türkiye İlişkileri: Akademik İpek Yolu'nun Türkiye Yansımaları

Dr. Öğr. Üyesi Burcu Ermeýdan

Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü

bermeydan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5809-6717

Özet: Çin'in uluslararası arenada yükselişi, Kuşak ve Yol Girişimi'nin Türkiye için olası etkileri ve iki ülke arasında kurulacak bağların güçlenmesi Türk dış politikası ve ekonomisi için önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Özellikle Türkiye'nin ortaya koyduğu Yeniden Asya Girişimi kapsamında Çin ile her boyutta kurulacak ilişkiler büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında, Çin ve Türkiye ilişkilerine ilişkin literatür henüz yeterince gelişmemişken, yükseköğretim düzeyinde ikili ilişkilerin etkilerine odaklanan çalışmalar da oldukça azdır. Oysa Çin, tüm dünya için önemli bir yabancı öğrenci kaynağı olmanın yanında, araştırma süreçlerinde ileri teknoloji ve altyapı kullanımı ile önemli bir akademik araştırma odağı haline gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı Çin-Türkiye ilişkilerini yükseköğretim seviyesinde ele alarak, Türkiye'deki yükseköğretim kurumları seviyesinde Türkiye-Çin ilişkilerimin ne ölçüde temsil edildiğini ve Çin'in ne ölçüde araştırıldığını sorgulamaktır. Bu soruları cevaplamak amacıyla Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarda eğitim alan Çinli öğrenciler, Çin araştırmalarına odaklanan araştırma merkezleri ve akademik yayın sürecinde araştırma işbirlikleri başta olmak üzere şu üç temel parametreye odaklanmaktadır. Buna göre çalışmanın temel çıkarımı, iki ülke arasında artan ilişkilerle de doğru orantılı olarak, son dönemde Türkiye'de yükseköğretim seviyesinde, Çinli öğrenci hareketinin ve iki taraflı araştırma işbirliklerinin de geliştiği yönündedir. Mevcut veri ve analizler ışığında çalışma, Türkiye-Çin ilişkilerine alternatif bir bakış açısı sunarak, iki ülke arasında yükseköğretim ve araştırma işbirliğinde ikili ilişkilerin güncel durumu ve derinleştirilmesi yapılması gerekenler hakkında bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir. Bunu yaparken, Akademik İpek Yolu kavramını ve genel olarak Türkiye-Çin ilişkilerinin derinleştirilmesinin fizibilitesini dolaylı olarak tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin-Türkiye İlişkileri, Yükseköğretim, İşbirliği, Akademik İpek Yolu

Abstract:

The rise of China in the international arena, the possible effects of the Belt and Road Initiative for Turkey, and the strengthening of the ties between the two countries have become critical discussions for Turkish foreign policy and economy. Especially within the scope of the Asia Anew Initiative put forward by Turkey, the relationship in all dimensions with China is getting more critical. In addition, while the literature on China and Turkey relations is not developed enough, studies focusing on the effects of bilateral relations at the higher education level are very few. However, besides being an essential source of international students for the whole world, China has become an important academic research center with advanced technology and infrastructure in research processes. In this context, this study aims to examine the relationship between China and Turkey at the higher education level. It questions the extent to which Turkey-China relations are represented at the level of higher education institutions in Turkey and to what extent China has been researched. In order to answer these questions, it focuses on Chinese students studying in higher education institutions in Turkey, research centers focusing on Chinese studies, and research collaborations in the academic publication process. Accordingly, the study's main conclusion is that the Chinese student movement and bilateral research collaborations have recently developed at the higher education level in Turkey. In the light of existing data, the study aims to present an alternative perspective on Turkey-China relations and assess the current state of bilateral relations and steps to be taken for deepening collaboration in higher education and research. In doing so, it indirectly discusses the concept of the Academic Silk Road and the feasibility of deepening Turkey-China relations.

Keywords: China-Turkey Relations, Higher Education, Cooperation, Academic Silk Road

GİRİŞ

Gerek Türkiye'nin Yeniden Asya Girişimi gerekse de Çin'in küresel arenada kendine giderek daha fazla hareket alanı açması ile Türkiye ile Çin arasındaki ilişkileri geliştirmek Türk dış politikasının en önemli gündemlerinden biri haline gelmiştir. Kuşkusuz Çin-Türkiye ilişkilerinin, sadece politika ve ekonomide gelişmesi değil aynı zamanda diğer alan ve seviyelerde de ilerlemesi özellikle Kuşak ve Yol Girişimi ile giderek önem kazanmıştır.

Ne var ki Türkiye-Çin ilişkilerini inceleyen literatür temel alındığında iki taraf arasında ilişkilerdeki sorunları ve ilişkilerin gelişmesinin önemine dair görüşler dile getirilmektedir (Bkz. Durdular, 2016; Temiz 2017; Üngör, 2017). Elbette bu tarz görüşler, ikili ilişkilerin her boyutu için farklı olmakla beraber, yükseköğretim seviyesindeki ilişkiler de dâhil olmak üzere oldukça yerindedir. Ne var ki özellikle yükseköğretim seviyesinde ikili ilişki ve işbirliğinin güncel durum ve sorunlarını inceleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Oysa Çin, araştırma süreçlerinde son teknoloji altyapısının kullanılması ve tüm dünya için önemli akademik hareketlilik merkezi olması hasebiyle akademik araştırma merkezine dönüşmeye başlamıştır. Ayrıca, Çin'in yükseköğretim seviyesindeki eğitim ve araştırma potansiyeli göz önüne alındığında bu alanda ikili ilişkilerin durumunu inceleyen çalışmalar, Çin ile yükseköğretim seviyesinde kurulan ya da uzun vadede kurulacak ilişkilerin önemiyetinin altını çizmekte ve bu durumu Akademik İpek Yolu çerçevesinde kavramsallaştırmaktadır (Bkz. van der Wende, d. 2020; Kirby ve van der Wende, 2018; vanDeursenandKummeling, 2019).

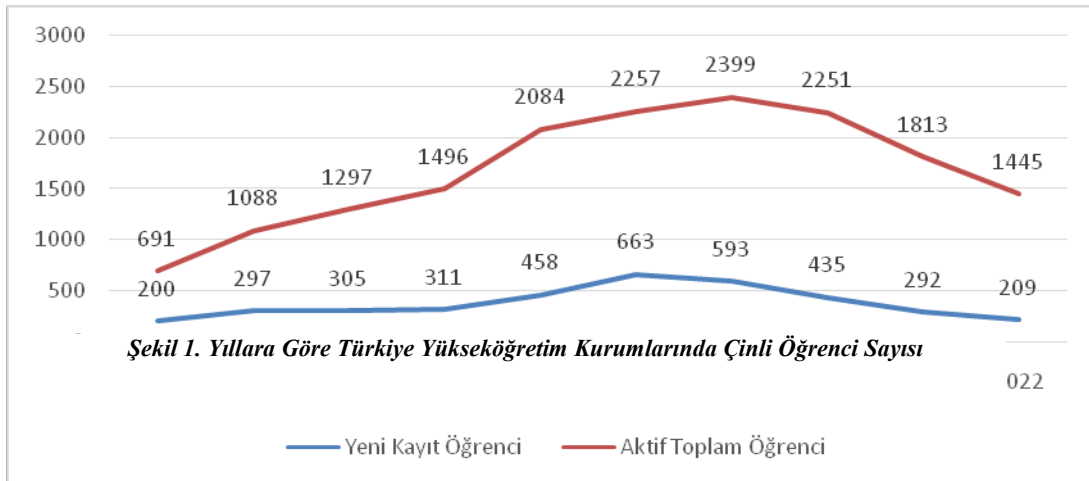
Söz konusu çalışmaların da açtığı yoldan ilerleyerek bu çalışma Çin-Türkiye ilişkilerini yükseköğretim seviyesinde ele alarak, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında Türkiye-Çin ilişkilerinin ne ölçüde temsil edildiğini ve Çin'in ne ölçüde araştırıldığını sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu sorulara cevap bulmak üzere bu çalışma, Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarda eğitim alan Çinli öğrenciler, Çin araştırmalarına odaklanan araştırma merkezleri ve akademik yayın sürecinde araştırma işbirlikleri başta olmak üzere şu üç temel parametreye odaklanmaktadır. Bu amaçla, temelde Yüksek Öğretim Kurumu istatistikleri, üniversitelerin güncel araştırma merkezleri raporları ve Web of Science atf dizini verilerine başvurmaktadır.

Çalışmanın temel verilerinin de işaret ettiği üzere, iki ülke arasında artan ilişkilerle de doğru orantılı olarak, son dönemde Türkiye'de yükseköğretim seviyesinde Çinli öğrenci hareketinin ve iki taraflı araştırma işbirliklerinin de geliştiği yönündedir. Bunun yanında, araştırma merkezleri bağlamında, özellikle Çin'in de kapsayacak ajandalarının araştırma merkezlerinin kurulmasının son dönemde hızlandığı görülmektedir.

TÜRKİYE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARINDAKİ ÇİNLİ ÖĞRENCİLER

Çin güncel nüfusu ve öğrencilerini yurtdışında üniversite eğitimi almaya yönelik destekleyen politikaları ile tüm dünyada önemli bir öğrenci hareketlilik merkezidir. Her ne kadar Çin'in güncel burs programları ile temelde Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerine yönelik öğrenci hareketliliği desteklense de yükseköğretimde uluslararasılaşmanın da bir getirisi olarak Türkiye dâhil pek çok ülkede Çinli öğrenciler yükseköğretim seviyesinde eğitim almaktadır. Bu başlık altında, Türkiye Yükseköğretim Kurumu istatistikleri temel alınarak, yıllara göre Çinli öğrenci sayıları ve üniversite ve şehir bazında dağılımı incelenmiştir.

Türkiye'deki yükseköğretim seviyesindeki kurumlarda Çinli öğrenci sayısı özellikle son yıllarda kayda değer artış göstermiştir. Aşağıda yer alan Şekil 1'de 2013-2022 yılları arasında Türkiye yükseköğretim kurumlarına aktif olarak eğitimini sürdüren ve yeni kayıt yaptıran öğrencilerin trendini göstermektedir. Grafikte de açık şekilde görüldüğü üzere özellikle 2020-2021 eğitim-öğretim yılına kadar, öğrenci sayısında sürekli bir artış gözlemlenmiştir. Bundan sonraki dönemde gözlenen düşüş ise Covid-19 sonrası yaşanan gelişmeleri düşünülüğünde şaşırtıcı değildir. Fakat özellikle 2013-2019 arasındaki artış trendi temel alındığında, gelecekte de ileri yönlü ivmenin sürebileceğini beklemek yersiz olmayacaktır.

Şekil 1. Yıllara Göre Türkiye Yükseköğretim Kurumlarında Çinli Öğrenci Sayısı

Bunun yanında güncel Çinli öğrenci sayılarının üniversiteler bazında dağılımına bakıldığında hem şehir hem de üniversite bazında homojen bir dağılım gözlemlenmediğini de altını çizmek gerekir. Buna göre İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere ekseriyetle İstanbul merkezli üniversitelerde Çinli öğrencilerin eğitim aldıklarını görmekteyiz. Aşağıda yer alan Tablo 1'de 2022-2023 eğitim-öğretim dönemi için en fazla Çinli öğrenciye sahip ilk 10 üniversite listelenmiştir.

ÜNİVERSİTE ADI	ÖĞRENCİ SAYISI
İstanbul Üniversitesi	245

Atatürk Üniversitesi	113
Anadolu Üniversitesi	101
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi	65
İstanbul Ticaret Üniversitesi	60
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	48
Bursa Uludağ Üniversitesi	46
İstanbul Aydın Üniversitesi	38
Ankara Üniversitesi	35
Marmara Üniversitesi	35

Tablo 1. 2022-2023 Yılında En Fazla Çinli Öğrencisi Olan İlk 10 Üniversite

İstanbul Üniversitesi'nin güncel kapasitesi ve köklü geçmişi düşünüldüğünde en fazla öğrenciye ev sahipliği yapması şaşırtıcı değildir. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken husus, listede yer alan vakıf üniversitelerinin performanslarıdır. Zira aynı tablonun on yıl önceki haline baktığımızda (Bkz. Tablo 2) listede sadece iki vakıf üniversitesinin yer aldığını ve listenin köklü geçmişi ile tanınan devlet üniversiteleri tarafından domine edildiğini görmekteyiz. On yıllık dönemde ise bu durumda gözle görülür değişimler yaşanmıştır. Bu durum vakıf üniversitelerinin uyguladığı güncel politikalar, uluslararasılaşma stratejileri ve Türkiye'de yükseköğretim seviyesindeki güncel yapısal değişimlerle ilişkilendirilebilir.

ÜNİVERSİTE ADI	ÖĞRENCİ SAYISI
İstanbul Üniversitesi	68
İstanbul Ticaret Üniversitesi	54
Marmara Üniversitesi	49
Sakarya Üniversitesi	38
Ankara Üniversitesi	36
Gazi Üniversitesi	32
Selçuk Üniversitesi	26
Erciyes Üniversitesi	24
Fatih Üniversitesi	24
Anadolu Üniversitesi	23

Tablo 2. 2013-2014 Yılında En Fazla Çinli Öğrencisi Olan İlk 10 Üniversite

Ek olarak, Çinli öğrenciler üniversiteler arasında homojen olarak dağılmadığı gibi şehirler bazından da homojen olarak dağılmamaktadır. Aşağıda yer alan Harita 1, Türkiye'de eğitim alan Çinli öğrencilerin şehirlere göre dağılımı temel alınarak hazırlanmıştır. Haritadaki her kırmızı nokta en az bir öğrencinin o şehirde eğitim aldığını ve kırmızı noktaların büyüklüğü öğrenci sayısının büyüklüğünü işaret etmektedir. Buna göre, Türkiye genelinde Çinli öğrencilerin şehirler bazında homojen yayılmadığını, hatta İstanbul'da yoğunlaştığını görmekteyiz. İstanbul'daki mevcut devlet ve vakıf üniversitesi yoğunluğu düşünüldüğünde bu durumun nedeni kolayca açıklanabilir. Bunun yanında, Erzurum başta olmak üzere, Kahramanmaraş ve Kastamonu gibi taşrada yer alan üniversitelerde eğitim alan Çinli sayısının görece fazlalığının da detaylı şekilde incelenmesi gerektiğinin de altını çizmek gerekir.

Harita 1. Çinli Öğrencilerin Şehirlere Göre Yoğunluğu (2022 verileri ile)

TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARDA ÇİN ARAŞTIRMALARI

Yükseköğretim seviyesinde Çinli öğrencilerin aktif olarak yer almasının yanında, iki taraflı akademik ilişkilerin gelişmesinin diğer bir önemli emaresi Çin'e yönelik araştırmalardır. Özellikle Türk öğrenci ve araştırmacılar için Çin araştırmalarının yoğunlaşması adına araştırma merkezleri ö önemli bir altyapı sağlama potansiyeline sahiptir. Bu noktada yükseköğretim kurumları seviyesinde çalışmalarını sürdüren iki farklı kurumsal yapıya değinmek gerekir. Bunlardan ilki Konfüçyüs Enstitüleri iken, ikincisi Çin'e yönelik araştırmaların yürütüldüğü araştırma merkezleridir. Bu başlık altında, ilgili üniversitelerin araştırma merkezi raporları ve Yükseköğretim Kurumu istatistikleri temel alınarak bir derleme yapılmıştır.

Konfüçyüs Enstitüleri

Türkiye'de aktif olarak etkinliklerini sürdüren dört tane Konfüçyüs Enstitüsü bulunmaktadır. Bunlar sırası ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 2006, Boğaziçi Üniversitesi'nde 2008, Okan Üniversitesi'nde 2013 ve Yeditepe Üniversitesi'nde 2017 yılında kurulmuşlardır.

Dünya genelindeki diğer örneklerinde de olduğu gibi Konfüçyüs Enstitüleri Çincenin yabancı dil olarak öğretimini desteklemek ve Çin kültürünün dünyada tanıtılmasına yönelik çalışmalar yürüten kurumlardır. İlk kez 2004 yılında başlatılan ve Uluslararası Çin Dili Konseyi (HANBAN) tarafından yürütülen program kapsamında Konfüçyüs Enstitüleri, ev sahibi ülkelerdeki kurum ile Çin merkezli bir kurum arasında yapılan işbirliği neticesinde kurulmaktadır. Buna göre, Türkiye'de faaliyet gösteren Konfüçyüs Enstitüleri, ODTÜ - Xiamen Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi - Shanghai Üniversitesi, Okan Üniversitesi - Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi ve Yeditepe Üniversitesi – Nankai Üniversitesi işbirlikleri ile kurulmuştur.

Söz konusu enstitülerinin temel faaliyet alanı Çin dili odaklı dersler ve kurslar vermektir. Bunun yanında, iki ülke arasında kültürel etkileşimin merkezi olma görevini de yürütmektedirler. Bu bağlamda, Konfüçyüs Enstitüleri Çin kültürü ve dili ile yakından ilişkili ve ilgili araştırmacı ve öğrencileri bir araya getirmeleri sebebiyle önemli bir kültürel etkileşim ve iletişim odağı olarak da kabul edilebilirler. Zaten bu özellikleri sebebiyle de dünyadaki diğer örneklerinde de görüldüğü üzere Konfüçyüs Enstitüleri Çin'in yumuşak gücünün en önemli araçları olarak işaret edilmektedirler (Bkz. Paradise, 2009; Pan, 2013). Konfüçyüs Enstitüleri'nin politik amaç ve etkilerini bir tarafa bıraktığımızda, Türkiye'de Çin'e yönelik ilgi duyan öğrenci ve araştırmacı için Çin dili ve kültürüne yönelik bir kapı olarak değerlendirilebilirler. Bu bağlamda varlıkları, hem Çin hakkında oluşan ilgi odağına kurumsal bir altyapı oluşturmak ve Çin'deki partner kurumlar ile Türkiye'deki ev sahibi kurumlar arasında işbirliğini tesis etmektir.

Çin'e Yönelik Araştırma Merkezleri

Konfüçyüs Enstitüleri'nin yanında, özellikle Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının kendi öz bütçe ve olanakları ile kurdukları, araştırma merkezleride bu açıdan incelenmesi gereken ikinci önemli boyuttur. Bu noktada, Türkiye'de özellikle sosyal bilimler alanında faaliyet gösteren araştırma merkezlerinin varlığının altını çizmek gerekir. Zira bu merkezler, Çin üzerine araştırmaların yürütülmesinin yanında ikili işbirliklerinin kurulmasının altyapısını da teşkil etme fonksiyonuna sahiptir.

Bu açıdan özellikle Çin'i odağına alan üç araştırma merkezinden bahsetmek gerekir. Bunlar, İstanbul Aydın Üniversitesi bünyesinde 2016 yılında kurulan "Çin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi", 2020 yılında İstinye Üniversitesi bünyesinde kurulan "Kuşak ve Yol Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi" ve Ufuk Üniversitesi bünyesinde 2022 yılında

kurulan “Kuşakyol Ülkeleri ve Çin Uygulama ve Araştırma Merkezi”dir. Bu üç merkez de kuruluş amaçları arasında açık şekilde Çin ile ilintili ya da Çin’in güncel dış ekonomi ve politikasında belirleyici olan Kuşak ve Yol Girişimi hakkında çalışmalar yürütmek amacıyla olduklarını belirtmektedirler (Bkz. Resmi Gazete, 2021; KUYÇAM t.y.; Çin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2017.) Ayrıca, söz konusu merkezlerin özellikle çok yakın dönemde kurulduğunun da altını çizmek gerekir. Zira bu durum, Çin’in dünya ekonomisi ve siyasetinde, özellikle Türkiye ve komşularını etkileyen coğrafya açısından giderek artan etkisinin de bir tezahürü olarak kabul edilebilir.

Temel olarak Çin odağındaki bu merkezlerin dışında ise etkinliklerini ve çalışmalarını Çin’i de kapsayacak şekilde sürdüren fakat daha geniş coğrafi tanımlı araştırma merkezlerinden de bahsetmek gerekir. Zira bu merkezler sadece Çin değil, genel olarak Asya coğrafyasındaki tüm ülkeleri de farklı seviye ve yönden inceleme ve araştırma olanağına sahip, daha kapsayıcı ve geniş bir vizyon çizmektedir. Her ne kadar coğrafi tanımlamaların getirdiği muğlaklıklar olsa da genel olarak coğrafi tanımlamasını “Asya” olarak deklare eden araştırma merkezlerinin çoğunun etkinlik alanları içinde Çin de bulunmaktadır. Bu açıdan listeleyebileceğimiz önemli araştırma merkezleri şu şekildedir:⁴

1. Ankara Üniversitesi – Asya-Pasifik Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
2. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
3. Boğaziçi Üniversitesi – Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
4. Koç Üniversitesi – Asya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
5. İstanbul Gedik Üniversitesi – Güneydoğu Asya Ülkeleri Stratejik Çalışmalar Uygulama Ve Araştırma Merkezi
6. Süleyman Demirel Üniversitesi – Asya ve Pasifik Çalışmaları Uygulama Ve Araştırma Merkezi

Ek olarak farklı üniversitelerde faaliyet gösteren “Avrasya” ya da “İpek yolu” ülkeleri/coğrafyası kavramını coğrafi tanımlamasında kullanan bazı araştırma merkezlerinin de etkinlik ve araştırma alanlarının zaman zaman Çin’e dokunduğunun da altını çizmek gerekir. Fakat gerek coğrafi belirsizlik gerekse de misyonlarında açık şekilde Çin ve Çin ile ilgili çalışmalara değinilmemesi sebebiyle bu araştırma merkezleri çalışmada listelenmemiştir.

Bahse konu araştırma merkezleri gerek Çin’in gerek Asya bölgesinin giderek artan önemini ve bu yönde çalışmaların yapılmasına yönelik altyapı oluşturulmasının yükseköğretim seviyesindeki kurumlarda kabul gördüğünü emaresi olarak kabul edilmelidir. Özellikle bu merkezlerin çoğunun son 10 yıllık dönemde kurulması ve açık şekilde Çin ya da Kuşak ve Yol kavramlarının ilgili merkezlerin araştırma odağını ve coğrafi sınırların belirlenmesinde kullanılması, Çin dış politikasının bu güncel belirleyici unsurunun Türkiye’deki akademik çevrece araştırılmaya değer görüldüğünü açık şekilde göstermektedir.

Ne var ki bahsi geçen araştırma merkezlerinin etki alanlarının sınırlı olması sorunları olduğunu da kabul etmek gerekir. Zira bütçe kısıtı, personel eksikliği ve altyapı problemleri gibi sorunlar nedeniyle her araştırma merkezi eş derecede etkin olamamaktadır. Bu çalışma kapsamında detaylı olarak her araştırma merkezinin etkinliklerinin boyut ve içerik açısından değerlendirmek ve bunların Türkiye’de yükseköğretim seviyesinde Çin odaklı çalışmalara etkisinin ne olduğunu değerlendirmek mümkün değildir. Yine de bu merkezlerin uzun vadede Çin-Türkiye arasında akademik işbirliğinin gelişmesinin önemli kurumsal ayaklarını teşkil etme potansiyelleri olduğunu da altını çizmek gerekir. Bu bağlamda Çin’de bulunan araştırma merkezleri ve yükseköğretim kurumları ile doğrudan işbirliği, akademik hareketlilik anlaşmaları ve ortak proje geliştirilmesi hem merkezlerin güçlenmesi hem de Çin-Türkiye arası Akademik İpek Yolu’nun inşası için önem arz etmektedir.

AKADEMİK ÜRETİM SÜRECİNDE İŞBİRLİĞİ

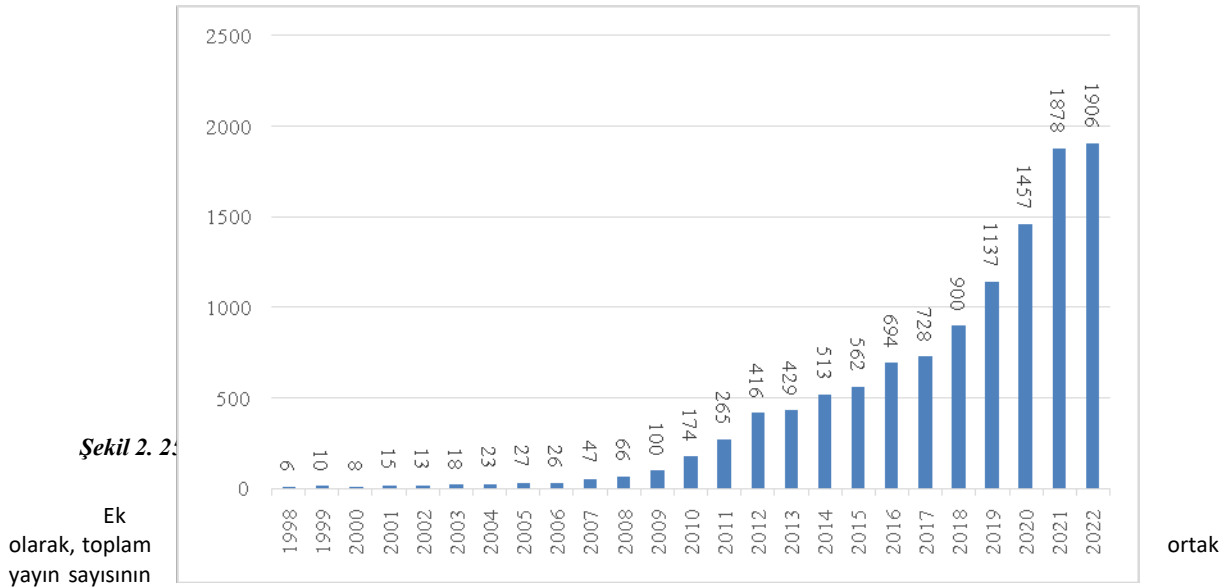
Yükseköğretim seviyesinde Türkiye-Çin ilişkilerinin durumunu gösterecek üçüncü parametre ise ortak araştırma süreçleridir. Tüm dünyada farklı ülkelerdeki akademisyenler ve kurumlar arası ortak araştırma projelerinin yürütülmesi ve araştırma çıktılarının yayınlanması akademik üretim süreçlerinin derinleşerek gelişmesi için önem arz etmektedir. Bu gibi işbirlikleri direkt olarak bireyler arası etkileşimi tesis edebileceği gibi aynı zamanda kurumlar arası etkileşim ve işbirliğine yönelik diyalog mekanizmalarının da kurulmasına ön ayak olmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, ortak araştırma süreçlerinin önemli çıktılardan biri olarak kabul edilen makale temel almıştır. Bu bağlamda Web of Science atif dizininde 2022 (2022 de dâhil olarak) yılına kadar olan süreçte taranan, en az bir araştırmacısı Çin ve bir araştırmacısı Türkiye’deki kurumlarda görev yapan ortak yazarlı makaleler incelenmiştir. İlerleyen sayfalarda sunulan şekil ve analizler bu veritabanı verileri temel alınarak hazırlanmıştır.

Bu bağlamda, dikkat çekici ilk nokta, iki ülke arasında ortak makale üretim sayılarının özellikle son yıllarda kayda değer artış gösterdiğidir. Buna göre ilk ortak akademik yayın 1988 yılında yapılmıştır ve 2022 yılı itibarı ile ortak yayın sayısı yaklaşık 35 yıllık dönemde düzenli bir artış göstererek 11418’e ulaşmıştır. Aşağıda yer alan Şekil 2’de de görüldüğü üzere, bu sayı özellikle son beş yıllık dönemde hızlı yükseliş göstermiştir.

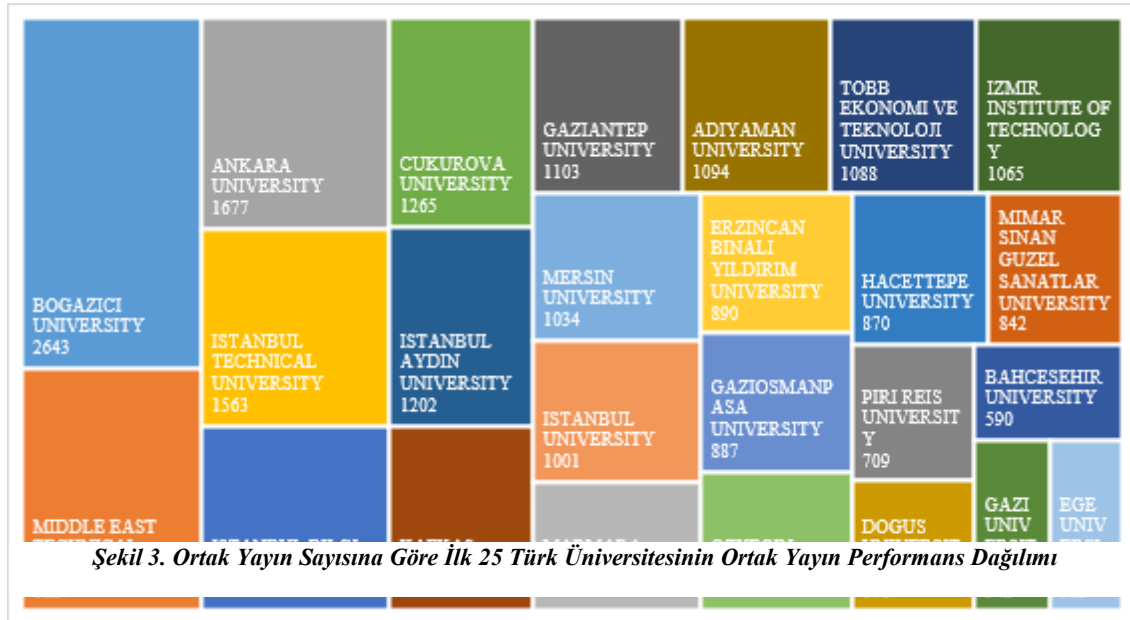
⁴ Üniversiteler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Türkiye'deki yükseköğretim kurumları bazında dağılımını incelediğimizde, araştırma ve yayın süreçlerinde önemli kurumsallaşmış geleneği olan Boğaziçi, Orta Doğu Teknik, Ankara ve İstanbul Teknik gibi üniversitelerin bu sıralamada ön plana çıktıklarını görmekteyiz. Aşağıda yer alan Şekil 3, Çinli araştırmacılarla ortak yayın sayısında en fazla yayına sahip ilk 25 üniversitenin yayın sayıları itibarı ile kapladıkları alanı göstermektedir.

Fakat ortak çalışma üretme sürecinde son yıllarda görülen bu olumlu tablo her disiplin için geçerli değildir. Zira bahsi geçen yüksek sayıdaki ortak yayının çoğunluğu Fen, Mühendislik ve Sağlık temel bilim alanlarda yoğunlaşmaktadır. Oysa Sosyal Bilimler alanındaki ortak çalışmalar ciddi derecede azdır. Aşağıda yer alan Tablo 2, ortak makaleler Web of

Science araştırma kategorilerisosyal bilimler ve diğer alanlar olarak sınıflandırıldığında ilk 20'de yer alan araştırma kategorilerindeki makale sayılarını göstermektedir.

Buna göre, sosyal bilimler alanında en fazla Ekonomi, İşletme ve Turizm bilim alanlarında ortak çalışmaların yürütüldüğünü görmekteyiz. Diğer tarafta ise, Fizik ve Matematik bilim alanlarında ve alt dallarında ortak çalışmalar sayıca oldukça fazladır. Yine açık şekilde Sosyal Bilimler alanındaki ortak çalışmaların sayıca fen, mühendislik ve sağlık temel bilim alanındaki çalışmalardan oldukça geride olduğunu görmekteyiz.

WOS Araştırma Kategorisi (Sosyal Bilimler)	Ortak Çalışma Sayısı	WOS Araştırma Kategorisi (Diğer Alanlar)	Ortak Çalışma Sayısı
Ekonomi	163	Fizik (Parçacık Fiziği)	2596
Konaklama ve Turizm	78	Astronomi - Astrofizik	1361
İşletme Finansı	68	Fizik (Nükleer)	842
İşletme	67	Fizik (Multidisipliner)	688
Sosyal Psikoloji	47	Çevre Bilimleri	646
Psikoloji (Multidisipliner)	47	Malzeme Bilimi (Multidisipliner)	511
Eğitim Araştırması	45	Matematik (Uygulamalı)	421
İstatistik	43	Matematik	390
Sosyal Bilimler Disiplinlerarası	33	Mühendislik (Elektrik Elektronik)	371
Kalkınma Çalışmaları	21	Multidisipliner Çalışmalar	356
Alan çalışmaları	19	Enerji Yakıtları	329
Uluslararası İlişkiler	16	Uygulamalı Fizik	285
Psikoloji	11	Fiziksel Kimya	272
Hukuk	10	Optik	235
Psikoloji Eğitimi	9	Kimya (Multidisipliner)	225
Siyaset Bilimi	9	Sürdürülebilir Bilim Teknolojisi	221
Sosyoloji	8	Enstrümantasyon	207
Davranış Bilimleri	8	Matematik (Disiplinlerarası)	185
Coğrafya	7	Mekanik	180
Etik	7	Yerbilimleri (Multidisipliner)	170

Tablo 3. WoS Kategorileri Bazında En Fazla Ortak Çalışma Yürütülen İlk 20 Alan

Benzer şekilde Çin-Avrupa ülkeleri arasındaki ortak akademik çalışmaları inceleyen çalışmalar, sosyal bilimler alanındaki ortak çalışmaların azlığını sosyal bilimler alanındaki Çinli araştırmacıların doğa bilimleri ile kıyaslandığına sosyal bilimlere farklı bir bakış açısı ile yaklaşımları ve ortak yayın dili kullanım sorunları gibi nedenlerle ortak yayınların az olduğu görüşünde birleşmektedir (Kirbyve van der Wende, 2018, 10). Fakat elimizdeki mevcut veriler ışığında, Çin ve Türkiye'deki araştırmacıların neden sosyal bilimler alanında daha az ortak araştırma yürüttüğünü analiz etmek mümkün değildir. Zira ortak araştırma süreçlerini inceleyen literatürün de işaret ettiği gibi, akademisyenlerin ortak araştırma yürütmesi ve yayın yapma süreçlerini etkileyen sosyolojik, ekonomik, kültürel, kurumsal ve yapısal pek çok farklı dinamik vardır (Bkz. Leahey, 2016; DusdalandPowell, 2021). İki ülke arasında akademik işbirliğinin her alanda geliştirilmesi için bu sebeplerin neler olduğu daha detaylı çalışmalarla analiz edilmelidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye-Çin ilişkilerine alternatif bir bakış açısı sunarak, ikili ilişkilerin yükseköğretim seviyesindeki güncel durumunun ne olduğunu araştırmayı amaçlamıştır. Elimizdeki güncel veriler ışığında Türkiye'de Çinli öğrenci sayısının ve Çinli öğrencilere ev sahipliği yapan yükseköğretim kurumu sayısının kayda değer artış gösterdiğini; Çin'e yönelik araştırma merkezlerinin son yıllarda daha fazla kurulduğunu ve özellikle ortak yayın sayısında çok ciddi artış gözlemlendiğini ortaya koymuştur. Bu parametrelere göre uzun vadede Çin-Türkiye arasında bir Akademik İpek Yolu oluşturmaya yönelik adımların son dönemde daha fazla atıldığı çıkarımına varılabilir.

Bunun yanında, bahsi geçen üç parametre de sorunlardan arı değildir. Zira Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında ve şehirlerde Çinli öğrenciler homojen dağılmamakta, Çin'e yönelik araştırma merkezlerinin etki alanlarına dair soru işaretleri bulunmakta ve ortak yayın süreçlerinde gözlenen artışın her disiplin için geçerli olmadığını görmekteyiz. Bu sebeple, uzun vadede iki ülke arasında akademik seviyede işbirliğini tesis edecek adımların atılması için bahsi geçen sorunların temel sebeplerini detaylı alan araştırmaları ile incelemek gerekmektedir. Ayrıca akademik seviyede gerçekleşecek işbirliğinin uzun vadede iki ülke ve toplum arasındaki ilişkileri etkileme potansiyeli detaylıca analiz edilmelidir. Konu ile ilgili ön verileri

tartışmaya açmayı amaçlayan bu çalışma, bu hususta gelecekte yapılacak çalışmalar için bir ön çalışma olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Çin Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2017). Hakkımızda. <https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/arastirma/arastirmamerkezleri/cin/Pages/Misyon.aspx>, Erişim Tarihi 15.05.2023
- Durdular, A. (2016). Çin'in "Kuşak-Yol" projesi ve Türkiye-Çin ilişkilerine etkisi. *Avrasya Etüdüleri*, 49(1), 77-97.
- Dusdal, J., & Powell, J. J. (2021). Benefits, motivations, and challenges of international collaborative research: A sociology of science case study. *Science and Public Policy*, 48(2), 235-245.
- Kirby, W., & Van der Wende, M. (2019). The New Silk Road: implications for higher education in China and the West?. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 12(1), 127-144.
- KUYÇAM. (t.y.). About Us. <https://arastirma.istinye.edu.tr/merkezler/kuycam/hakkinda>, Erişim Tarihi 15.05.2023
- Leahey, E. (2016). From sole investigator to team scientist: Trends in the practice and study of research collaboration. *Annual Review of Sociology*, 42, 81-100.
- Pan, S. Y. (2013). Confucius Institute project: China's cultural diplomacy and soft power projection. *Asian Education and Development Studies*, 2(1), 22-33.
- Paradise, J. F. (2009). China and international harmony: The role of Confucius Institutes in bolstering Beijing's soft power. *Asian Survey*, 49(4), 647-669.
- Resmi Gazete (2021). Ufuk Üniversitesi Kuşakyol Ülkeleri Ve Çin Uygulama Ve Araştırma Merkezi Yönetmeliği. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/09/20210920-8.htm>, Erişim Tarihi 20.05.2023
- Temiz, K. (2017). Türkiye-Çin ilişkileri. SETA. <https://setav.org/assets/uploads/2017/04/TRCin.pdf>, Erişim Tarihi, 12.05.2023
- Üngör, Ç. (2017). Türk-Çin ilişkileri: Sorun ve İmkân Alanları. Türkiye Sosyal Ekonomik ve Siyasal Araştırmalar Vakfı. [http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/TUSES%20Cin%20Tuerkiye%20Cagdas%20Ungor%20pdf\(1\).pdf](http://www.tuses.org.tr/userfiles/files/TUSES%20Cin%20Tuerkiye%20Cagdas%20Ungor%20pdf(1).pdf), Erişim Tarihi: 12.05.2023
- van der Wende, M., Kirby, W. C., Liu, N. C., & Marginson, S. (Eds.). (2020). *China and Europe on the New Silk Road: Connecting Universities Across Eurasia*. Oxford University Press.
- van Deursen, S., & Kummeling, H. (2019). The New Silk Road: a bump in the road for Sino-European collaborative research under the GDPR?. *Higher Education*, 78, 911-930.

Siyasi ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'nin Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nden Petrol Sevkiyatı

Dr. Öğr. Üyesi. Muhammet Fatih Özkan¹

¹ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, m.f-ozkan@comu.edu.tr ORCID:

Özet

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinden petrol sevkiyatıyla ilgili tartışmalar Mart 2023'te açıklanan Paris merkezli Uluslararası Ticaret Odası Hakem Mahkemesi (Tahkim) kararı sonrasında yeniden gündeme gelmiştir. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile Türkiye arasında yapılan ve bölge petrolünün Ceyhan limanı üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını öngören antlaşma, Irak hükümeti açısından oldukça rahatsız edici olmuştur. Bağdat'ın konuyu Tahkim mahkemesine taşıması ve buradan Türkiye aleyhine bir karar çıkması, Ankara'nın enerji politikasında ve Irak'tan petrol sevkiyatında yeni bir dönemi başlatma ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Nitekim, Ankara Tahkim kararına uygun bir şekilde IKBY'den yapılan petrol sevkiyatının durdurulduğunu açıklamıştır. Bu durum da beraberinde uluslararası piyasalardaki petrol fiyatında bir artışa neden olmuş ve bir tedirginliğe yol açmıştır. Türkiye'nin IKBY üzerinden yaptığı petrol sevkiyatının bundan sonraki olası seyrine yönelik bir değerlendirmede bulunacak olan bu çalışma, öncelikli olarak konunun arka planına odaklanacaktır. Bu bağlamda Türkiye'yi Irak merkezi hükümetinin onayı olmamasına rağmen IKBY ile böyle bir petrol sevkiyatı antlaşması imzalamaya sevk eden gelişmeler süreç takibi analizi yöntemiyle açıklanmaya çalışılacaktır. Meselenin hukuki boyutunu daha iyi ortaya koyabilmek için de Tahkim kararının ne anlama geldiği, bunun Bağdat ve IKBY arasındaki yetki paylaşımına dair sorunlar da dikkate alınarak nasıl yorumlanması gerektiği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkiye, Petrol Sevkiyatı, Süreç Takibi, Uluslararası Tahkim

Aktör Ağ Teorisi Çerçevesinden Türkiye-Rusya İlişkilerinde Akkuyu Nükleer Santrali'nin Değerlendirilmesi

Arş. Gör. Dr. Yücel BAŞTAN¹

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
yucel.bastan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6808-6790

Özet:

Anahtar Kelimeler: Aktör Ağ Teorisi, Rusya, Nükleer Santral

Bilim ve teknoloji çalışmalarının etkisiyle 1980'lerin sonunda ortaya çıkan aktör ağ teorisi; nesnelere insanlar kadar aktör olduğu bakışına dayanmaktadır. Aktör ağ teorisine göre nesnelere ilişkiler ağı içinde aktörel varlık göstererek olguları ve olayları şekillendirebilmektedir. Yapı, yani nesne ile aktör eylemleri ağı içinde süreklilik içinde birbirini etkileyebilmektedir. Sosyoloji, mimari, doğa bilimleri ve ekonomi gibi farklı disiplinlerin ilgilendiği bir teori olan aktör ağ teorisine uluslararası ilişkilerin ilgisi 2010'lu yılların başından itibaren artmıştır.

Uluslararası ilişkiler karar verme süreçlerinde bazı nesnelere, 2'li veya çok taraflı ilişkilerde aktörlerden bağımsız karar alma ağları içinde aktörel olarak varlık gösterebilmektedir. Çalışmada Akkuyu'da yapılan nükleer santral örnek olay olarak ele alınmıştır. Akkuyu'da santrali, nükleer enerjinin yapısı gereği ikili ilişkilerde 3 sebeple aktör olarak değerlendirilebilecek konumdadır. İlk olarak santralin her türlü güvenliği çok iyi sağlanmalıdır. Olası bir tehdit, Türkiye'yi etkileyebileceği gibi diğer ülkeleri de olumsuz etkileyebilecek, doğaya önemli oranda zarar verebilecektir. Bu sebeple santralin her türlü güvenliğinin yetkin kişilerce yapılması ve kontrol edilmesi gereklidir. Bu yetkinlik ve yetki mevcut durumda Rus uzmanlarda bulunmaktadır. İkinci önemli etmen santralin yönetiminin Rusya'da olmasıdır. İkili anlaşma ile yapılan santralin 5/4 maddesi uyarınca Rus şirketin santraldeki payı en az %51 olacaktır. Dolayısıyla Rusya'nın kendi şirketine/mal varlığına yönelik tasarrufları ikili ilişkiden bağımsız gerçekleştirme hakkı bulunmaktadır. Son olarak nükleer enerji için sağlanan altyapı aynı zamanda yüksek caydırıcılığı olan nükleer silahlar içinde altyapı niteliğindedir. Dolayısıyla ülkede nükleer santral inşa edilmesi aynı zamanda nükleer silah elde edilmesine yönelik ilk adımı teşkil edebilecektir. Nükleer silahların caydırıcılığı göz önünde bulundurulduğunda (nükleer mühendislik eğitimi için Türkiye'den Rusya'ya öğrenciler gönderilmektedir) gelecekte Türkiye'nin nükleer enerjiyi kendi üretme veya nükleer silaha sahip olma potansiyelini artırmaktadır. Böylesi altyapı güçlendirmesi, gelecekte diğer ülkelerle ilişkilerde göz önünde bulundurulması gereken potansiyeli göstermektedir. Çalışmanın iddiası, santralin gerek iki ülke arasındaki ilişkilerde gerekse orta vadede üçüncü aktör ile ilişkilerde dış politika kararları alınırken mutlaka göz önünde bulundurulması gereken bir aktörel olgu olduğudur.

Türkiye's Humanitarian Diplomacy Efforts During Pandemic Era: Scope and Challenges

Dr. Cansu Güleç⁵

Abstract

There is no universally agreed-upon definition of the term humanitarian diplomacy, which covers activities carried out to meet the urgent needs and alleviate the suffering of victims of humanitarian crises, natural disasters, or man-made disasters such as civil war. This concept, which has been widely used in the International Relations literature during the 2000s, aims to mobilize both public and government support and resources for humanitarian activities and programs. In this framework, various actors including International Organizations, Non-governmental Organizations, private sector, and individuals operate along with the states. The COVID-19 pandemic, which was first reported by officials in Wuhan City, China, on December 31, 2019, has caused the death of millions of people, disrupted the international economy, and changed all aspects of social life with its ravages. In the face of the COVID-19 pandemic, affecting the whole world and turning into a global crisis, all national and international actors, especially the states, have been insufficient in terms of their capacity to manage the crisis. During this humanitarian crisis process, where there has been a need for solidarity and cooperation at various levels among all national and international actors, Türkiye has taken initiatives for humanitarian diplomacy activities beyond its borders, while struggling against this disease within its own borders. In this context, Turkish authorities have stated that "Türkiye will continue to put forward its initiatives for the recuperation from this calamity of humanity in cooperation and solidarity, and use the lessons learnt to pave the way for a fairer, share-based and effective structure of the international system in the post-pandemic World". The aim of this study, in which Türkiye's humanitarian diplomacy practices during the COVID-19 pandemic process are analyzed, is to reveal how Türkiye's humanitarian diplomacy activities during the pandemic process have become operational. In this framework, this study focuses initially on the elaboration of the concept of Humanitarian Diplomacy. Then, the impact of the COVID-19 process on Türkiye's humanitarian diplomacy activities, and the domain and limitations of these activities will be discussed.

Keywords: COVID-19, Humanitarian Diplomacy, Türkiye's Humanitarian Diplomacy

Özet

İnsani krizlerin, doğal afetlerin veya iç savaş gibi insan eliyle yaratılan felaketlerin kurbanlarının acil gereksinmelerini karşılamak ve acılarını hafifletmek amacıyla yürütülen faaliyetleri kapsayan insani diplomasi kavramının uluslararası kabul gören ortak bir tanımı yapılmamıştır. Uluslararası ilişkiler literatüründe 2000'li yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlanan bu kavram, insani amaçlı faaliyet ve programlar için kamuoyu desteği ile hükümet desteği ve kaynaklarını harekete geçirmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, devletlerin yanında, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve bireyler dahil çeşitli aktörler faaliyet göstermektedir. Dünyanın ilk kez, Çin'in 31 Aralık 2019'da Vuhan kentinde kaynağı bilinmeyen bir solunum yolu rahatsızlığının ortaya çıktığını Dünya Sağlık Örgütü'ne bildirmesiyle haberdar olduğu COVID-19 salgını milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, uluslararası ekonomiyi sarsmış ve toplumsal hayatın tüm yönlerini yıkıcı bir etkiyle değişime uğratmıştır. COVID-19 salgının tüm dünyayı etkisi altına alıp küresel bir krize dönüşmesi karşısında, başta devletler olmak üzere yerel ve uluslararası tüm aktörler krizi yönetme kapasiteleri bakımından yetersiz kalmıştır. Ulusal ve uluslararası tüm aktörler arasında çeşitli düzeylerde dayanışma ve iş birliğine ihtiyaç duyulduğu bu insani kriz sürecinde, Türkiye kendi sınırları içinde bu hastalıkla mücadele ederken, sınırları ötesinde insani diplomasi faaliyetlerine yönelik girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Türk yetkilileri, "insanlığın bu felaketten iş birliği ve dayanışma içinde kurtulması ve bu süreçten çıkarılan derslerle uluslararası sistemin salgın sonrasında daha adil, paylaşımcı ve etkin bir yapıya kavuşması yönündeki girişimlerini sürdüreceğine" dair mesajlar ortaya koymuştur. Türkiye'nin COVID-19 pandemi sürecindeki insani diplomasi uygulamalarının analiz edildiği bu çalışmada, Türkiye'nin pandemi sürecindeki insani diplomasi faaliyetlerinin irdelenerek nasıl işlerlik kazandığının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu çerçevede öncelikle İnsani Diplomasi kavramı incelendikten sonra, COVID-19 sürecinin Türkiye'nin insani diplomasi faaliyetlerine olan etkisi ve bu faaliyetlerin yeterliliği ve sınırlılığı ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, İnsani Diplomasi, Türkiye'nin İnsani Diplomasi Faaliyetleri

1. Concept of Humanitarian Diplomacy

It can be argued that humanitarian diplomacy is an emerging concept in International Relations discipline. Since the beginning of the 21st century, a variety of new areas of global diplomatic activity have developed, regarding the issues such

⁵ Dr. Arş. Gör., MEF Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: cansu.gulec@mef.edu.tr ORCID: 0000-0002-6449-7242.

as climate change, the environment, access to water, culture, health, and knowledge, as well as classical diplomacy. Its definition does not congruous with conventional diplomacy which aims to regulate the international relations of states through negotiations. Instead, humanitarian diplomacy focuses on maximizing support for operations and programs and building the partnerships needed to achieve humanitarian goals (Re'gnie, 2011: 1212). Humanitarian diplomacy refers to the policies and practices of national and international organizations engaged in humanitarian assistance. This term is used not only by humanitarian organizations but also by national cooperation agencies and ministries including humanitarian aid departments, to respond to national or international emergencies (Re'gnie, 2011: 1212).

Several definitions of humanitarian diplomacy have arisen because each actor articulates its own practices and what it understands as humanitarian diplomacy according to the purpose of its activity. Therefore, there is not yet a universally agreed definition of humanitarian diplomacy. Due to the great difference between the emergence of the concept of humanitarian diplomacy and the use of the concept of humanitarian diplomacy actors, their reasons and, accordingly, their recognition in the international arena, a general definition could not be agreed upon.

According to International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC) definition: "Humanitarian diplomacy is persuading decision makers and opinion leaders to act, at all times, in the interests of vulnerable people, and with full respect for fundamental humanitarian principles". According to another definition: "Humanitarian diplomacy is the use of international law and the humanitarian imperative as complimentary [sic] levers to facilitate the delivery of assistance or to promote the protection of civilians in a complex emergency" (Whitall, 2009: 38).

The concept of humanitarian diplomacy encompasses the activities carried out by humanitarian organizations to obtain the space from political and military authorities within which to function with integrity. These activities comprise such efforts as arranging for the presence of humanitarian organizations in each country, negotiating access to civilian populations in need of assistance and protection, monitoring assistance programmes, promoting respect for international law and norms, supporting indigenous individuals and institutions, and engaging in advocacy at a variety of levels in support of humanitarian principles (Minear, 2007:1).

Humanitarian Principles

Humanity	Neutrality	Impartiality	Operational independence
Human suffering must be addressed wherever it is found. The purpose of humanitarian action is to protect life and health and ensure respect for human beings.	Humanitarian actors must not take sides in hostilities or engage in controversies of a political, racial, religious or ideological nature.	Humanitarian action must be carried out on the basis of need alone, giving priority to the most urgent cases of distress and making no distinctions on the basis of nationality, race, gender, religious belief, class or political opinions.	Humanitarian action must be autonomous from the political, economic, military or other objectives that any actor may hold with regard to areas where humanitarian action is being implemented.

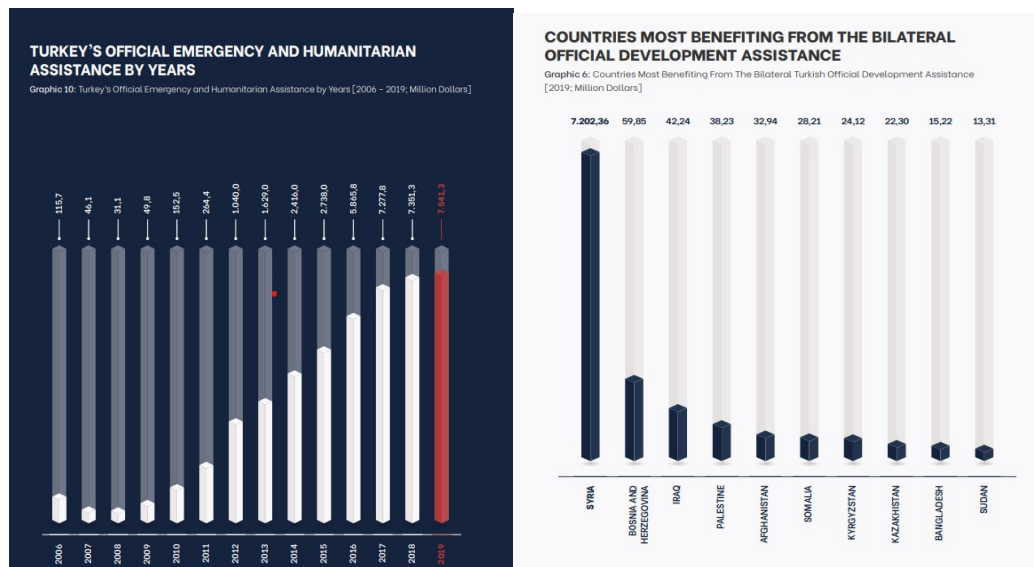
Source: Larry Minear, "The craft of humanitarian diplomacy" in Larry Minear and Hazel Smith (eds.), *Humanitarian diplomacy: Practitioners and their craft*, (Tokyo: United Nations University Press, 2007), p.15

2. Türkiye's Humanitarian Diplomacy

As mentioned above, the concept was first used primarily by humanitarian organizations such as the International Red Cross Committee (ICRC) to refer to the need to engage in some form of diplomacy with state and non-governmental actors in the context of the humanitarian crisis. As a status symbol and identity maker, Türkiye has seen humanitarian diplomacy as the most important component of its foreign policy since the late 2000s. Humanitarian diplomacy has been used to promote Türkiye's political and economic interests. In this regard, humanitarian diplomacy provides access and possibilities to strengthen and consolidate relations, create new political links, and strengthen existing relationships (Altunışık, 2019). According to Former Minister of Foreign Affairs Ahmet Davutoğlu, humanitarian diplomacy concerns a country's human-oriented attitude in crisis zones, and it concerns an inclusive humanitarian perspective at the global level. He states that to activate this foreign policy vision along the humanitarian diplomacy axis, Türkiye has different sources of power. First, Turkish Foreign Ministry is regarded as the major source of power. The experience and knowledge of the ministerial staff is seen as important dynamic at this context. In addition, durability of political authority, strength of political will and a commitment to the service of humanitarian diplomacy are considered as other significant forces. Another significant source of power is seen as the capability of interagency coordination between the ministries and related institutions (Davutoğlu, 2013: 870).

In 2014, Türkiye became a member of the UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OHCA) Donor Support Group, which shapes global humanitarian policies. The first-ever UN World Humanitarian Summit was held in Türkiye in 2016, and Davutoglu referred to it as "the most relevant" international event to take place in Türkiye. Foreign Minister Mevlut Cavuşoğlu described Türkiye's foreign policy as an "enterprising and humanitarian foreign policy" in 2021 when submitting the Ministry's budget to the parliament (Altunışık, 2022: 1).

According to latest TİKA indicators published in 2019, Turkish Development Assistance increased from 8.612 million Dollars in 2018 to 8.666 million Dollars in 2019. In this context, emergency and humanitarian assistance is the leading category provided by Türkiye. Syria is the most benefiting country from the bilateral Turkish official development assistance in 2019.

Source: TİKA, Turkish Development Assistance Report 2019.

2.1. Türkiye's Humanitarian Diplomacy During Covid-19

The COVID-19 pandemic, which was first reported by officials in Wuhan City, China, on December 31, 2019, has caused the death of millions of people, disrupted the international economy, and changed all aspects of social life with its ravages. In the face of the COVID-19 pandemic, affecting the whole world and turning into a global crisis, all national and international actors, especially the states, have been insufficient in terms of their capacity to manage the crisis. During this humanitarian crisis process, where there has been a need for solidarity and cooperation at various levels among all national and international actors, Türkiye has taken initiatives for humanitarian diplomacy activities beyond its borders, while struggling against this disease within its own borders. In this context, Turkish authorities have stated that "Türkiye will continue to put forward its initiatives for the recuperation from this calamity of humanity in cooperation and solidarity, and use the lessons learnt to pave the way for a fairer, share-based and effective structure of the international system in the post-pandemic World" (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2022).

In this study, the following questions would be analyzed:

- 1- Which countries received aid with the onset of the Covid -19 pandemic?
- 2- How were these countries determined?
- 3- How did these countries respond to Türkiye?
- 4- What kind of communication language was dominant in digital media channels?

Turkish Ministry of Foreign Affairs states that the human factor remains at the heart of Türkiye's efforts. During the coronavirus pandemic, Türkiye acted with the understanding of "a friend in need is a friend indeed"(Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2023).It is mentioned that the foreign aid that Türkiye have provided in the fight against the pandemic reflects its humanitarian and enterprising foreign policy. Türkiye have received assistance requests of different categories including material grants, cash assistance, purchase/export permits. In this context, Türkiye have provided grants to 133 countries, purchase and export permits to 76 countries, and cash assistance to 50 countries. Among the regions from which Türkiye receive aid requests, the African continent leads with 49 countries. Africa is followed by Europe (41 countries), Asia (35 countries), America (21 countries) and Oceania (15 countries) respectively.In addition, international organizations have requested assistance from Türkiye. The requests of 12 organizations including OCHA, UNICEF, PAF, SICA, CARICOM, NATO, IGAD, WHO, OSCE, IFRC, UNWRA, African Union-Africa CDC)have been met in part or in whole.

Turkish aid mostly consists of medical equipment particularly personal protective equipment. Also, Türkiye grant respiratory devices produced in Türkiye to the countries in need. Moreover, Türkiye have also provided food aid to the countries and regions having food security issues under pandemic conditions. Furthermore, Türkiye develop special assistance programmes for disadvantaged groups such as the elderly, the disabled and orphans under pandemic conditions.

A number of items of assistance have been provided to internally displaced persons, refugees and migrants in Bangladesh, Ethiopia, Kenya, Pakistan, Sudan, Syria, Tunisia and Yemen, street children in Bangladesh, disabled people and orphans in Guinea, children in orphanages in South Sudan, the visually impaired in Kazakhstan, orphans in Kenya, disabled people in TRNC, disabled people and orphans in Romania, Child Welfare dormitories and nursing homes for the elderly and the disabled in Mongolia, 15 social assistance centers including nursing homes, orphanages, educational facilities for orphaned children and shelters for homeless people in Moldova, nursing homes for orphans and the elderly in Mozambique, disabled children and their families in Namibia, women's shelters and other disadvantaged groups in Yemen (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2022).

Türkiye also carried out educational programmes in some developing countries for production of personal protective equipment. In that sense, Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA) has developed training programmes for production of personal protective/hygiene equipment by local means or provided materials for local production in Afghanistan, Bosnia and Herzegovina, Kingdom of Eswatini, Gambia, Georgia, South Sudan, Colombia, Moldova, Mozambique, Serbia, Sudan, Syria and Tajikistan.

The process concerning the medical aid at the international level is carried out through cooperation and coordination between different institutions. In addition to Foreign Ministry, the main institutions and organizations involved in this process include the Ministry of Health, the Ministry National Defence and Trade, Turkish Red Crescent, Turkish Cooperation and Development Agency (TİKA), Disaster and Emergency Management Presidency (AFAD), Presidency for Turks Abroad and Related Communities and Turkish Airlines.

As the emphasis shifts to vaccination efforts around the world in the fight against the pandemic, as of 20 April 2022, more than 6.3 million doses of vaccine have been donated to 19 countries in need. The countries to which Türkiye donates vaccines are Bosnia and Herzegovina, Montenegro, TRNC, Kyrgyzstan, North Macedonia, Libya, Moldova, Uzbekistan, Senegal, Tunisia, Turkmenistan and Burkina Faso (within the scope of the grant made on behalf of the Organization of Turkic States), Democratic Republic of Congo, Benin, Niger, Somalia, Tanzania, Mali and Sierra Leone. On behalf of the Organization of Turkic States, a vaccine grant was made to Burkina Faso and Togo with the contributions of Türkiye, Hungary, Uzbekistan and Azerbaijan. 200 thousand doses donated by Türkiye, 100 thousand doses of Sinovac vaccine donated by Azerbaijan and Uzbekistan were delivered to Burkina Faso, and 211.200 doses of Sinopharm vaccine donated by Hungary were delivered to Togo. As a result of the coordination established between Ministry of Foreign Affairs, Ministry of National Defence and Ministry of Health, a total of 1,730,000 doses (1.6 million Sinovac, 130 thousand TURKOVAC) of vaccines were sent to the Democratic Republic of Congo (DRC) with two different batches (20/21 February 2022); later on, on March 14th, 2022, 500 thousand doses of Sinovac vaccine were shipped to Benin and 200 thousand doses to Niger; on the 22nd of March, 2022, 1 million doses of Sinovac to Tanzania and 290 thousand 400 doses to Somalia, on April 14th, 500 thousand doses of Sinovac to Mali and 200 thousand doses to Sierra Leone were dispatched (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2022).

The international community has praised Türkiye for its effective responses to the Covid-19 Pandemic, as well as for sending teams and medical personnel to help other countries manage the pandemic and providing medical supplies and equipment to those in need. In that context, countries which had received support and assistance from the Turkish government have expressed their gratitude to the Turkish public and leaders. For example, Georgian Foreign Minister David Zalkaliani said "Thank you to #Turkey for arranging the flight to evacuate Georgian citizens from #Wuhan, China amid an outbreak of coronavirus. Such acts of support further reaffirm strong partnership and solidarity between our two countries" on Twitter (Twitter, 2020). NATO Secretary-General Jens Stoltenberg praised Türkiye for sending medical aid to Italy and Spain, worst hit in Europe by the coronavirus pandemic. He said "#NATO solidarity in action: Turkey sending a cargo plane with medical supplies to Italy & Spain today to support our joint fight against #COVID19" on Twitter. He added that "Proud to see NATO Allies supporting each other through our disaster relief center. #StrongerTogether". In response, Presidential Spokesman İbrahim Kalın tweeted "Turkey stands together with its allies in times of crisis and hardship. We hope our allies do the same" (Twitter, 2020) implying greater expectations of support and solidarity from NATO in fight against terrorism and other security issues.

Also, Chinese Foreign Ministry spokeswoman Hua Chunying thanked the Turkish government for sending medical supplies, including 1,000 biohazard jumpsuits, 93,500 filter masks and 1,000 single-use protective clothing (Anadolu Ajansı, 2020). On April 10, 2020, the United Kingdom became the next stop of Turkish medical aid to the NATO allies. In a letter sent to Prime Minister Boris Johnson, Erdoğan mentioned the cooperation and strong ties with the "friendly" and "ally" U.K. describing the medical aid as the latest manifestation of solidarity. The United States was another country that received Türkiye's medical aid packages on April 28, 2020. U.S. Ambassador to Ankara David Satterfield thanked the country in the name of the U.S. government for the "generous donation" (Yarar, 2020).

As Ankara considered several different factors in determining where to send foreign aid, Güngör claims that Türkiye's strategy is related to the three determinants of its previous aid behaviors. These are based on Türkiye's historical, cultural (including ethnic and religious affinities), and economic relations with other countries (Güngör, 2021: 341). Relying on a dataset that has been taken from the state-run news agency (AA) and a pro-government news outlet (DS), he explores whether Turkish medical aid during the coronavirus pandemic shows similar patterns with the determinants of Türkiye's

foreign aid policy without the role of common religion.⁶ He argues that receiving Turkish medical aid is greatly related to the determinants underlying Turkey's foreign aid policy. Recipient countries' historical links to the Ottoman Empire, the volume of imports from Turkey, and their requirements based on the state of their general health system are important predictors of receiving Turkish medical supplies during the coronavirus pandemic. According to him, Turkish medical aid shows that there is a statistically significant relationship between the aid and recipient countries' historical, cultural as well as economic relations with Turkey during the COVID-19 pandemic. Specifically, regarding cultural relations between Turkey and recipient countries, there is not any statistically significant relationship between Islamic affinity and being a medical aid-recipient, yet ethnic kinship indicates a significant association (Güngör, 2021: 347).

3. Conclusion

Türkiye has been using humanitarian diplomacy activities as a public diplomacy method. It tries to brand itself as a "donor country" with its efforts in this direction. In general framework, the AKP has focused on the role of equal partner and mutually beneficial interaction to differentiate itself from the "established donors" in defining its humanitarian diplomacy. The AKP, on the other hand, added its own role conception that frequently refers to an imagined closeness in history and culture. According to Altunışık, The AKP's humanitarian diplomacy has become more interventionist because of the language of cultural and historical affinity and responsibility (Altunışık, 2022: 17). However, this interventionism is also seen as different from the conditionality of the established donors. The most crucial component of Türkiye's humanitarian diplomacy has been to abandon the implicit distinction between compassion and interests that underlies much of traditional humanitarianism. As a result, the AKP has also faced dilemmas and contradictions that have made it difficult to bridge the embedded tensions between foreign policy and economic interests, on the one hand, humanitarian principles on the other, and between taking sides and impartiality. The Turkish case explains how the state's utilization of the humanitarian diplomacy causes the intersection of humanitarianism with its political, security and economic agendas. According to Altunışık, since Türkiye's foreign policy has become more assertive and militaristic in recent years, contradictory role performances may result in more role conflicts between serving as an actor focusing on humanitarianism and mutual benefit and a more assertive power utilizing hard power (Altunışık, 2022: 17).

At a time when Türkiye's international standing is not great, the humanitarian diplomacy effort was launched with the onset of the pandemic. At this sense, the argument that Turkey managed the crisis better than many other nations was supported by the narrative of Turkish policymakers that was directed at domestic audience. The government was underlining its "soft power" narrative as it worked to enhance Türkiye's stance and reputation overseas. There were Turkish flags, the presidential seal, and lines from the 13th-century poet Rumi's poem "There is hope after despair and many suns after darkness" on the medical assistance boxes that were delivered to NATO partners (NATO, 2020). Giving its neighbors medical assistance demonstrates Türkiye's regional commitment and it helps in reviving its soft power goals in the Balkans and the Middle East. The pandemic, on the other hand, offers a period to terminate a long-standing irritant in Ankara's ties with the US and other European allies within NATO. Italy and Spain were among the worst effected countries in Europe, but Türkiye's support allowed Ankara to express its gratitude to Rome and Madrid for installing air defense systems to protect Turkish airspace from a potential strike from Syria (Gülseven, 2021: 56-57). Italy and Spain requested assistance via NATO's Euro-Atlantic Disaster Response Coordination Centre (EADRCC), and the aids have been appreciated by the alliance. Moreover, Ankara declared that it would delay the activation of the Russian S-400 missile systems due to problems resulting from the pandemic. It can be argued that NATO membership is currently the strongest source of its claim to be a Western state. In short, the pandemic surely has helped enhancing Turkey's place within NATO and its neighborhood (Gülseven, 2021: 56-57).

In conclusion, it can be argued that Türkiye has carried out an effective humanitarian diplomacy during the pandemic process. Twitter posts from different regions and countries on different continents to Ankara, the contents of these posts and mutual dialogue are concrete indicators of this. Türkiye's humanitarian diplomacy activities during the pandemic process were also featured on Twitter, and Twitter was used as a public diplomacy tool. However, for the aids to achieve the purpose of building relationships, the right messages should be sent to the target publics with the strategic communication method. When these messages are not conveyed, aids may be ineffective in changing ideological attitudes, stereotypical perceptions, and counter-discourses.

References:

- Altunışık, Meliha Benli (2019). "Turkey's Humanitarian Diplomacy: The AKP Model", CMI BRIEF No. 8., September
- Altunışık, Meliha Benli (2022). "Humanitarian diplomacy as Turkey's national role conception and performance: evidence from Somalia and Afghanistan", Southeast European and Black Sea Studies, 1-17.

---

⁶ Güngör explains the distribution of Turkish medical aid across countries relying on a novel dataset which draws on online news published by Turkey's state-run news agency and a pro-government news outlet between February 1st and July 31st, 2020.

Anadolu Ajansı (12 April 2020). "COVID-19: Turkey model country with strong health system, social assistance" <https://www.aa.com.tr/en/health/covid-19-turkey-model-country-with-strong-health-system-social-assistance/1801007> (accessed 11 April 2023).

Davutoğlu, Ahmet (2013). "Turkey's humanitarian diplomacy: objectives, challenges and prospects", Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity, 41:6, 865-870.

Gülseven, Enver (2021). "Identity, Nationalism and the Response of Turkey to COVID-19 Pandemic", Chinese Political Science Review 6:40–62.

Güngör, Buğra (2021). "Foreign aid during the COVID-19 pandemic: evidence from Turkey", Southeast European and Black Sea Studies, 21:3, 337-352.

IFRC, https://www.ifrc.org/sites/default/files/Humanitarian-Diplomacy-Policy_EN.pdf (accessed on 11 January 2022).

Minear, Larry (2007). "The craft of humanitarian diplomacy" in Larry Minear and Hazel Smith (eds.), Humanitarian diplomacy: Practitioners and their craft, Tokyo: United Nations University Press.

NATO (2020). "Coronavirus response: Turkish medical aid arrives in Spain and Italy", https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_174826.htm 02 Apr. 2020.

Re'gnie, Philippe (2011). "The emerging concept of humanitarian diplomacy: identification of a community of practice and prospects for international recognition", International Review of Red Cross, Volume 93 Number 884

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/koronavirus-salginindaki-rol-ve-vizyonumuz-20-04-2022.en.mfa> (accessed 17 April 2023).

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, <https://www.mfa.gov.tr/genel-gorunum.tr.mfa> (accessed 17 April 2023).

TİKA, <https://www.tika.gov.tr/upload/sayfa/publication/2019/TurkiyeKalkinma2019WebENG.pdf> (accessed on 22 April 2023).

Twitter. David Zalkaliani's personal Twitter Account, https://twitter.com/DZalkaliani/status/1223526625737834496?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwtrm%5E1223526625737834496%7Ctwgr%5Eae4193e27b07d9241c3b504a4963acd305d6c9c9%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.aa.com.tr%2Fen%2Fturkey%2Fcountries-thank-turkey-for-airlifting-citizens-in-china%2F1721574 (accessed 23 March 2023).

Twitter. İbrahim Kalın's personal Twitter Account, <https://twitter.com/ikalin1/status/1245286965911719941> (accessed 23 March 2023).

Whitall, Jonathan (2009). "It's like talking to a brick wall: humanitarian diplomacy in the occupied Palestinian territory", in Progress in Development Studies, Vol. 9, No. 1.

Yarar, Eralp (31 December 2020). "Turkey's medical aid campaign during pandemic embodies humanitarian foreign policy", <https://www.dailysabah.com/politics/news-analysis/turkeys-medical-aid-campaign-during-pandemic-embodies-humanitarian-foreign-policy>.

Bill Clinton Döneminde Uygulanan Güvenlik Politikalarının Türkiye-ABD İlişkilerine Etkisi

Onur Gürel¹

¹Bursa Uludağ Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü, onurgurel@uludag.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-0007-8567

Özet: 1991 yılı Aralık ayı itibariyle sona eren Soğuk Savaş sürecinin akabinde George Bush, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) süper güç olarak "yeni dünya düzeni" içerisinde yerini alacağını belirtmiştir. Bush dönemi sonrası, Demokrat Parti adayı olarak başkan seçilen Bill Clinton, yeni düzen dizaynının gereklilikleri çerçevesinde, bir yol haritası oluşturmuştur. Realist parametreler ile hareket etmiş olan Bush yönetiminin aksine Clinton göreve gelir gelmez, güvenlik politikaları konusunda idealist bir bakış açısıyla hareket edileceğine dikkat çekmiştir. Clinton bu durumu, uluslararası örgütler, müttefikler ve diğer devletler ekseninde "sert güç"ten "yumuşak güç"e geçiş olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, 1990 yılı Ağustos ayında başlayan Körfez Savaşı'ndan itibaren ortak müttefik anlayışıyla sürdürülen Türkiye-ABD ilişkileri, Clinton dönemi ile birlikte yakın işbirliği hedefli olarak ilerlemiştir. Türkiye'nin, Irak Savaşı sırasında oynadığı etkin rol ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kapsamında ABD'nin yanında yer alması, Clinton dönemi itibariyle ilişkileri, kimileri tarafından kabul görmüş olmasa da "stratejik ortaklık" boyutuna taşımıştır. Çalışma, Clinton'un başkanlık dönemi içerisinde, Türkiye ile ABD'nin birbirlerine karşı aldıkları pozisyonu, dış politika analizleri üzerinden analitik bakış açısı doğrultusunda değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bill Clinton, Güvenlik, Türkiye

Dış Politikada Karar Alma Modelleri : Savunma Sanayi Ürünleri İhracatı Üzerinden ABD ve Türkiye'nin Karar Alma Modellerinin Karşılaştırmalı Analizi

Gözde Kılıç*

*TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Güvenlik Çalışmaları, gozdekilic@etu.edu.tr, ORCID: 0009-0004-2695-9807

Özet

Dış Politika Analizi, devletlerin uluslararası ilişkilerde karar alma süreçlerini ve bu sürece etki eden değişkenleri inceler. En temelde, birey, devlet ve sistem olmak üzere üç analiz düzeyi üzerinden, devletlerin ulusal güvenlik ve dış politikaya ilişkin kararları analiz edilmektedir. Dış politika analizinin, pozitivist ve rasyonel bir zemine oturabilmesi için, bir devletin karar verme süreçlerinin ve kararlarının, diğer devletlerin süreçleri ve kararları ile karşılaştırılması gerekmektedir. Devletlerin, savunma sanayi konusunda almış olduğu kararlar, ticari olmaktan ziyade ulusal güvenlik ve dış politika ile ilintilidir. Çalışmada, ABD'de savunma sanayi ihracatı konusunda, yasama ve yürütme erklerinin karar verme süreçleri ile Türkiye'nin yasama ve yürütme erklerinin bu konudaki karar verme süreçleri, karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Özellikle, silah ve savunma ürünlerinin ihracatı konusunda, her iki devlette de tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde inşa edilen bürokratik yapılar ve süreçler farklılıkları ve benzerlikleri vurgulanarak incelenecektir. Bu anlamda, Dış Politika Analizi yaklaşımlarından, kurumların ve yapıların karar vermede standardizasyonu ve standart davranış ilkelerini esas alan, Örgütsel Model yaklaşımının temel savlarına başvurulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika Analizi, Karar Alma Modelleri, Ulusal Güvenlik, Savunma Sanayi, Savunma Sanayi İhracatı

Abstract

Foreign policy analysis researches the decision-making process of states in international relations and the variables that affect this process. Primarily, decisions related to national security and foreign policy of states are analyzed through three levels of analysis, which are the individual, the state and the system. For foreign policy analysis to be based on a positivist and rational ground, it is necessary to compare a state's decision-making processes and decisions with those of other states. The decisions made by the states regarding their defense industry are related to national security and foreign policy rather than being commercial. In this study, regarding defense industry exports the decision making process of the legislative and executive branches in the US and in Turkey's will be comparatively analyzed on this issue. Especially, the bureaucratic structures and processes that have been constructed historically and socially in both countries regarding the export of arms and defence products will be examined by emphasizing their similarities and differences. In that way, from the approaches of foreign policy analysis, the basic arguments of the organizational model approach, which emphasizes standardization and standard behavioral principles in decision-making of institutions and structures, will be used.

Keywords: Foreign Policy Analysis, Decision Making Models, National Security, Defense Industry, Defense Industry Export

Giriş

Sosyal bilimlerde, silah ve savunma ürünleri ihracatı konusundaki akademik yazın, Soğuk Savaş sonrası kurulan "yeni dünya düzeni"nin dinamiklerine dayanır. Bu anlamda, yeni dünya düzeni olarak nitelendirilen çift kutuplu uluslararası sistem, iki başat aktörün askeri alandaki rekabetinin, ekonomik, politik ve sosyal alana yansımaları ifade eder. II. Dünya Savaşı sonrasında, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet, yeni nüfuz sahalarına da uzanmış, böylece Balkanlar, Ortadoğu, Asya-Pasifik ve Güney Amerika silahlandırılacak yeni pazarlar olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Özellikle, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek, dış saldırılara ve tehditlere karşı güvenliğin sağlanması adına, ABD menşeli silahlar, farklı coğrafyalara ihraç edilmiştir. 1960'lı yıllara değin tüm dünyada hızla ivme kazanan silahlanma, 1962'de Küba'daki Füze Krizi sonrası başlayan "yumuşama" dönemi ile birlikte farklı bir forma evrilmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği arasında, silahlanmanın kontrol altına alınması; "silahsızlanma" uzlaşısı; 1969'da SALT-1(The Strategic Arms Limitation) Anlaşmasının imzalanmasıyla resmîyet kazanmıştır. Benzer şekilde, 1970 yılında yürürlüğe giren, NPT Anlaşması ile nükleer silahların yayılmasını önleme adına adım atılmış, mevcut düzende nükleer silaha sahip güçlerin statüsü korunmuştur. Uluslararası sistemdeki bu durum, iki başat kutbun, silahlanmanın kontrolü konusunda uzlaştığını, bu yanı sıra da pazarı paylaştığını göstermektedir. 1970'lerde, özellikle Ortadoğu'da oldukça yoğun bir şekilde ABD menşeli silahların pazara girişi ve Vietnam'da öngörülemez hezimetin sonuçları, silah ihracatının kontrol edilmesi gerekliliğini beraberinde getirmiş, silah ihracatının kontrolü yasal düzenleme altına alınmıştır.

ABD'deki bu süreç, bir dış politika kararı olarak silah ve savunma ürünleri ihracatında yetki ve iktidarın yasama ve yürütme arasında paylaşılması, çalışmanın temel sorusunu oluşturmaktadır. Çalışma en temelde, uluslararası sistemde

temel aktör olarak devletlerin bir dış politika kararı olan, silah ihracatına neden başvurduğunu inceler. Bununla birlikte devletlerin, bu ihracatı neden ticaret serbestisine değil, ilgili otoriteler nezdinde devlet denetimine tabii kıldığını sorgular. Bu incelemeyi de, Dış Politika Analizi kavramsal çerçevesinden, Örgütsel Model yaklaşımı ile ABD ve Türkiye'deki silah ve savunma ihracatı konusunda karar verme süreçlerini karşılaştırarak gerçekleştirir. Bu çalışma ile, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalının Güvenlik Çalışmaları alanına katkı sağlamak hedeflemektedir. Tezin konusu, devletlerin savunma sanayi ürünleri ihracatında karar alma mekanizmaları ve süreçlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve analiz edilmesidir. Araştırmanın amacı, devletin savunma sanayi ürünleri ihracatı konusunda karar alma mekanizmalarının işleyişini, mukayeseli olarak anlamak ve analiz etmektir. Bu anlamda ABD'nin ve Türkiye'nin karar alma süreçleri ve işleyiş karşılaştırmalı olarak analiz edilecek ve tartışılacaktır.

Araştırma, sorusu ve konusu itibarıyla, akademik yazında önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Silah ve savunma ürünlerinde doğru ve güvenilir satış verilerine ulaşmada birtakım kısıtlılıklar söz konusudur. Özellikle silah ihracatı yapan uluslararası şirketlerin, kamuoyunca "ölüm tacirleri" (Vergne, 2012: 1034) olarak nitelendirilmesi, bu şirketlerin iletişimden kaçınmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte, devletlerin de savunma alanındaki ticarete dair bilgi paylaşmaktan kaçınması literatürdeki en temel sınırlılıklardır.

Ticaret, sınırlar ötesine yayılırken pek çok alanda sağlanan serbestinin aksine, silah ve savunma ürünleri ticaretinde kısıtlamalar artmakta, devletin bu alandaki müdahale ve kontrol yetkisi yasalar ve düzenlemelerle perçinlenmektedir. Bu durumun temel nedeni, silah ve savunma ürünlerinin yabancı bir devlete satışının ulusal güvenlik için bir tehdit oluşturma potansiyelidir. Bu alanda, ticaret serbestisinin olması, teknolojik ve ticari imkanların düşman bir başka devletin veya devlet dışı aktörlerin eline geçmesi potansiyelini barındırır. Bu tehdidin bertaraf edilebilmesi için, devletler savunma sanayi ürünleri ihracatında devletin tüm organlarıyla kontrol ettiği, kapsamlı düzenleme yollarına başvurmuştur. Silah ve savunma ürünleri ihracatında kontrol rejimlerinin uygulanmasının ulusal güvenlik haricinde bir diğer temel nedeni ise dış politikadır. Devletlerin savunma alanındaki kararları ve aksiyonları doğrudan iç ve dış siyasetle ilintilidir. İç politikanın dinamiklerinden ve dış politikanın gerekliliklerinden beslenir. Bu anlamda, ihracat kısıtlarının hangi kapsamda, "düşman" olarak addedilen hangi devletlere karşı uygulanacağı konusunda iç ve dış politikanın dinamiklerine göre, kontrol rejiminin çerçevesi belirlenir.

Uluslararası İlişkiler disiplinde de, devletlerin neden silah ve savunma ürünleri ihraç ettiği ve devletlerin silah ve savunma ürünleri ihracatında kısıtlamalara ve düzenlemelere neden başvurduğu sorusundan yola çıkan akademik metinler, temel olarak dört grupta kategorize edilir. Bunlar, ekonomi, alıcı devletin davranışlarını etkileme, devletçi çatışmalarda belirli bir ayaklanmacı grubun desteklenmesi ve devletlerarası çatışmalarda caydırıcılığın sağlanması adına silah ihracatı olarak karşımıza çıkar.

Akademik yazındaki ağırlıklı eğilim, savunma harcamalarına ve yatırımlara; savunma sanayinin ekonomi politikası üzerine odaklanmıştır. Silah ve savunma ürünleri ihracatı en temelde bu sektörde faaliyet gösteren devletler için ekonomik bir motivasyondur.(Ball, 1983: 507-524) Uluslararası silah pazarının yapısından dolayı, teknolojiye belirleyici ve yön tayin edici pozisyona ulaşabilmek, bu konumu koruyabilmek ve sürdürülebilir karlılık adına ihracat önemli bir unsurdur. İhracat temelli kalkınma ekonomi modeli sunması adına savunma sanayi önemli bir lokomotif güçtür. (Ayres, 1983: 813-823)İhracat temelli kalkınmanın doğrudan bir örneği olan Türkiye'de, endüstrideki mevcut durum, akademik yazına da yansımıştır. Türkiye'deki Ekonomi, İşletme ve Savunma Bilimleri alanında Türk Savunma Sanayisi ve ekonomideki etkilerine odaklanan pek çok akademik çalışma bulunmasına karşılık, bu çalışmaların nitelikli bir çoğunluğunun, savunma yatırımları ve savunma harcamalarına odaklandığı görülmektedir. Savunma kategorisindeki ürünler için ihracat, Türkiye için henüz çok yeni olduğundan, alandaki çalışmaların ithalat ve yatırım merkezli ele alınması da bu durumu doğrular niteliktedir. Ancak, 2000'ler sonrası başlatılan millileştirme adımlarının yansıması, akademik yayınlarda da etkisini göstermektedir. Özellikle havacılık sektöründe, savunma sanayi alanında ihracatın ivme kazanmasıyla birlikte, bu konuda akademik yayınlar da üretilmiştir. İHA ve SİHA ihracatının ve bu pazardaki rekabetçi gücüne dikkat çekilmiştir. (Kakaşçı ve Orhan, 2018 : 78-87) Savunma ürünleri ihracatı, Türkiye için oldukça yeni bir süreçtir. Son dönemdeki yerli ve milli ürün hedefine kadar, ithalat ağırlıklı bir model izlendiğinden, ihracat oldukça kısıtlı kalmıştır. Yurtdışı pazarda da müşterinin kazanılması ile birlikte, ihracat hedefleri geliştirilmiştir. İhraç edilen cihazların ve sistemlerin "combat proven" statü kazanması, uluslararası piyasada bu ürünlere, rekabet gücü sağlamış, pazar paylarını artırmıştır. (Özer, 2017)

Akademik yazında, silah ihracatını, silah veya teknoloji ithal eden devletin davranışlarını biçimlendirmede ve belirlemede kritik bir araç olarak ele alan pek çok çalışma mevcuttur. Devletler, silah ihraç ederek veya ambargo uygulayarak, ithalatçı devletin güvenlik endişeleri üzerinden, dış politikadaki davranışlarını etkilemeyi hedefler. Böylece teknoloji ihraç eden devlet, ithalatçı devlet üzerinden iktidarını perçinler. Blanton, ABD'nin silah ihracatı ile, demokrasi ve insan hakları ihracı arasındaki ilişkiselliği ortaya koyar.(Blanton, 2000: 23-131) Bu anlamda, ABD'nin demokrasi ve insan hakları ihraç etmek üzere, uluslararası barışı tehdit eden devletlere karşı yürütmüş olduğu operasyonlar, fiyat anlaşmaları ile indirimli silah satışı, "askeri yardım" adı altında bedelsiz silah satışı ABD'li şirketler için çok büyük bir pazardır. Uluslararası barışı tehdit eden düşman addedilen devlete, ABD'li askerlerin gönderilmesi ve savaşması, iç politikada soruna neden olmaması adına, doğrudan müdahale yerine, dış politikada "geriden liderlik" stratejisinin bir yansıması olarak, ABD menşeli silahlar yığılmıştır. Hegemonyanın, tahakkümünü yeniden inşası, silah ihracı üzerinden sağlanır. (Krause, 1991 :313-336.) İthal eden devletler "bağımlı devletler" olarak konumlandırılır. İhraç eden veya ambargo uygulayan devlet, ihracat ilişkisi

üzerinden bir tahakküm ilişkisi inşa eder. Böylece ithalatçının dış politika kararlarını kontrol etmeyi, davranışlarına yön tayin etmeyi amaçlar.

Akademik yazındaki bir diğer görüş ise, silah ihracatını devletiçi çatışmalar üzerinden ithalatçı devletin işlerine müdahale etme olarak değerlendirir. Jackson, devletiçi çatışmalarda, teknolojik ve öldürücü etkideki silahların isyancı grubun eline geçmesinin ayaklanmanın seyrini etkilediğini belirtir. Özellikle Bosna, Ruanda ve Filistin örnekleri üzerinden, küçük ve erişilebilir silahların çatışma bölgelerine transferinin, çatışmaların yıkıcılığında çarpan etkisi yarattığını ortaya koyar. Bununla birlikte, Sahra-altı Afrika'da silah ihracatının, bölgedeki askeri darbeleri de beslediğini ifade eder. Hartung'un, "The Boom at the Arms Bazaar" başlıklı makalesinde ise, ABD'deki askeri şirketlerin özellikle Körfez Savaşı sonrası artan kazançlarına dikkat çekilmiş, ABD'nin dış siyasetinde, silah endüstrisinin fonksiyonelliği ve araçsallığı ele alınmıştır. (Hartung, 1991: 15)

Akademik yayındaki bir diğer görüş ise, silah ihracatını devletlerarası ilişkilerde "caydırıcılık" üzerinden temellendirir. Huth, Sovyetler Birliği ve ABD'nin silahlanmasını, olası bir devletlerarası çatışma durumuna karşı geliştirilen kritik bir hamle olarak ele alır. Caydırıcılığı, askeri kapasite ve saldırganı kışkırtmadan onunla pazarlık edebilme gücü olarak tanımlar. Bu anlamda da devletler arası silah transferini, silahlanma yarışından farklı olarak, saldırgan devletle pazarlık edebilme gücünü besleyen bir unsur olarak inceler. (Huth, 1988: 423-43)

Silah ve savunma ürünleri ihracatı konusunda, akademik yazında temel olarak dört grupta kategorize edilebilecek ana görüşlerin dışındaki çalışmalar ise ülke incelemeleri veya vaka analizleri olarak sınıflandırılabilir. Iowa Üniversitesi bünyesinde kaleme alınmış "Under the influence of arms: The foreign policy causes and consequences of arms transfers" başlıklı Spencer Willardson'a ait tez, bu çalışma ile benzer biçimde, Dış Politika Analizi kavramsal çerçevesi üzerinden silah transferinin nasıl bir diplomatik araç olarak kullanıldığını ele alır. (Willardson, 2013) Bu anlamda tez, araştırma sorusu itibarıyla bu çalışma ile aynı sorudan yola çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde başat aktör olarak devletlerin, silah ve savunma ürünleri ihracatı konusunda düzenlemelere başvurmalarının temel nedenini sorgulayan tezde, yöntem olarak vaka çalışması modeli seçilmiştir. Örneklem olarak belirlenen üç ülkeye Rusya ve ABD'nin silah ihracatı verileri üzerinden, Rusya ve ABD'nin karar alma süreçleri analiz edilmiştir. Bu anlamda çalışma, Willardson'ın teziyle araştırma sorusu ve kavramsal çerçevesi itibarıyla aynı kaynaktan beslense de, söz konusu tezden, örneklemi ve metodu itibarıyla ayrılmaktadır.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde, silah ihracatı kontrol rejimini yürütme ve yasama arasındaki ilişki üzerinden inceleyen, Sheehan'ın makalesi de, bu akademik çalışma ile aynı sorudan yola çıkmıştır, ancak çalışmadan farklı olarak yalnızca ABD'nin silah ihracatı düzenlemelerini ele almış ve belirli bir dönemle sınırlandırmıştır. Silah ihracatına yönelik kısıtlamalara ilişkin yasal düzenlemeleri, Başkan ve Kongre arasındaki gerilimin bir yansıması olarak ele alır. Bu durum üzerinde, Vietnam Savaşının ve Watergate skandalının etkili olduğunu belirtir. (Sheehan, 1995 :179.) Özellikle Vietnam Savaşı sonrası, Başkan'ın dış politikada karar alıcı ve belirleyici pozisyonu değişmiş, dış politikada karar alma yetkisini Kongre ile paylaşması zorunlu hale gelmiştir. Yasama ve yürütme arasındaki yetki paylaşımını silah ihracatına yönelik düzenlemeler üzerinden ele alan çalışma, yalnızca ABD üzerinden konuyu ele alması ve farklı bir kavramsal çerçeve ile konuyu incelemesi bakımından, çalışmadan ayrılmaktadır.

Bu çalışmada, silah ihracatı konusu normatif boyutundan ziyade, siyasi etkinlik ve iktidarın silah ihracatı konusu üzerinden nasıl yeniden inşa edildiği ele alınacaktır. Çalışma karşılaştırmalı bir perspektif sunmasının yanı sıra, en temelde konuyu ele alış biçimi itibarıyla akademik yazındaki hukuki analiz metinlerinden ayrılmaktadır. Çalışmada, ABD'de savunma sanayi ihracatı konusunda, yasama ve yürütme erklerinin karar verme süreçleri ile Türkiye'nin yasama ve yürütme erklerinin bu konudaki karar verme süreçleri, karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Özellikle, silah ve savunma ürünlerinin ihracatı konusunda, her iki devlette de tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde inşa edilen bürokratik yapılar ve süreçler farklılıkları ve benzerlikleri vurgulanarak incelenecektir. Bu anlamda, Dış Politika Analizi yaklaşımlarından, kurumların ve yapıların karar vermede standardizasyonu ve standart davranış ilkelerini esas alan, Örgütsel Model yaklaşımının temel savlarına başvurulacaktır.

Çalışmanın amaçlarından biri de, Türkiye'nin çok yeni olduğu dış pazarda, payını geliştirebilmek adına savunma sanayi ihracatında başarılı olan modelleri tüm yönleriyle yapısal olarak analiz edilmesine katkı sağlamaktır. Çalışmada, SIPRI, Statista kaynaklarından edinilen veriler ve kurumsal veriler işlenerek, savunma ürünlerinin ticaretine yönelik uygulamaların ve yasal düzenlemelerin piyasa çıkarı yerine ulusal güvenlik ve ulusal çıkar gayesiyle verilen, çerçevesi yasal ve yönetsel düzeyde belirlenmiş olmasına karşılık tümüyle siyasi kararlar olduğu argümanı vurgulanacak, desteklenecektir.

Kavramsal Çerçeve-Yöntem

Araştırma, Dış Politika Analizi kavramsal çerçevesinde devletin, uluslararası politikanın tek olmamakla birlikte en önemli aktörü olduğu varsayımından hareket eder. Bu anlamda çalışmada, devlet-merkezli bir bakış açısı sunulmaktadır. Dış Politika Analizi, Holsti'ye göre "bir devletin dış çevreye yönelik eylemlerinin ve bu eylemlerin içerisinde bulunduğu şartların analizi" olarak kabul edilir. (Holsti, 1974:12) Rosenau'ya göre ise, bir yönelimler kümesi olarak dış politika, yükümlülükler seti ve eylemler kümesi olarak dış politika ve bir davranış biçimi olarak dış politika olmak üzere; dış politikanın üç farklı anlaşılış biçimi vardır. (Rosenau, 1976:16) Modelski ise, dış politikayı "toplumların, başka devletlerin davranışlarını değiştirmek ya da kendi davranışlarını uluslararası ortama uyumlu hale getirmek için geliştirdikleri faaliyetler dizisi" olarak tanımlamaktadır. (Modelski, 1978: 214-235.) Dış Politika Analizi literatüründe, dış politikaya ilişkin daha pek çok tanımlama

olmakta birlikte, tanımların ortak paydası; devlet (resmi bürokratik kurum ve temsilciler), dış dünya (iç ve dış ortam ayrımı) ve amaçlı siyasi faaliyetler bütünüdür. Devletin resmi bürokratik kurum ve temsilcileri, dış politikada temel karar alıcılardır. Bu anlamda, Yürütme organını oluşturan; Devlet başkanı, Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ve Ticaret Bakanı ve diğer bakanlar ve ABD örneğinde yasama oranını oluşturan iki meclisli Kongre, karar alıcı otoriteler olarak karşımıza çıkar. “Dış Dünya” kavramsallaştırması ise, mutlak olmayan, geçişken iç ve dış ortam ayrımına dayanır. Dış politika aracı olarak iç politikaya yönelik hamleler ve iç politika aracı olarak dış politikaya yönelik aksiyonlar arasında karşılıklı bir etkileşim ilişkisi söz konusudur. İç ve dış politika arasındaki ayrım, iktidar sahibi tarafından da kasten muğlaklaştırılabilir. Bu duruma, savunma sanayi ihracatı örnek teşkil eder. Devletlerin bir başka devlete silah veya savunma ürünü ihracatı, hem iç hem de dış politikaya etki eder. Silah ihracatı ithalatçı devletle ilişkilerde belirleyici rol oynadığı gibi, iç siyasette de iktidarın propaganda aracı olarak kullanılır. “Amaçlı siyasi faaliyetler bütünü” kavramsallaştırması ise, yönelimleri, plan, taahhütler ve davranışları içerir. Rosenau’nun bu sınıflandırmasına göre, yönelimler; davranışları yönlendiren genel eğilim ve ilkeleri; plan ve taahhütler; belirli hedeflere yönelik strateji ve kararları, davranışlar; yönelim, plan ve taahhüt temelinde alınan aksiyonları, eylemleri ifade eder. (Rosenau, 1976:16) Bu anlamda, bir devletin davranışlarını yönlendiren gelen eğilim, Batı yanlısı siyaset izlemesi örnek olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda bu devletin planlarının ve taahhütlerinin de bu yönelimle uyumlu olması gerekir. Batı yanlısı politika izleyen bir devletin, askeri doktrini de bu duruma göre belirlenir. NATO veya AB’nin askeri yapısı içerisinde yer almak adına plan geliştirilir, ilgili muhataplara bu konu ile ilgili taahhütlerde bulunulur. Bu yönelim ve planların davranışa dönüşmesi ise, Batı ile ortak savunma antlaşma veya protokollerin imzalanması ile olur. Silah ihracatının bir dış politika kararı olarak ele alınabilmesi için, öncelikle devletin belirli bir yönelimde olması ve yönelim doğrultusunda, stratejik bir plan belirlenmesi ve planların eyleme dönüşmesi gerekir. ABD ve Türkiye’nin silah ihracatı konusundaki yönelimi, gelecek planları ve bu bağlamda aldıkları diplomatik aksiyonlar, araştırmanın ilerleyen bölümlerinde detaylıca analiz edilecektir.

1970’li yıllarda, uluslararası sisteme yeni aktörlerin ve ideolojilerin eklenmesi ile, sosyal bilimlerin pek çok alanında hakim paradigmaya eleştirel yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu anlamda, pozitivist paradigmaya getirilen eleştirel doğrultusunda, hem fen bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve rasyonalite varsayımları sorgulanmaya başlamıştır. Bu durumun Dış Politika Analizi yaklaşımlarına bir yansıması olarak, sosyal bilimlerde pek çok akademik çalışmada nicel ve nitel yöntemler bir arada kullanılmıştır. Bu dönemde yürütülen çalışmalar, lider, küçük grup, karar alma, örgütsel süreç ve bürokratik politika, psikolojik faktörler ve toplumsal ortamı merkeze alır. Bu yaklaşımlardan, “Groupthinking”; grup karar verme çalışmaları, dış politika yapım sürecinde grupların yapıları ve karar verme süreçleri üzerine odaklanır. Örgütsel Süreç yaklaşımı ise, bürokratik kurumların işleyişi üzerinden dış politikaya yönelik karar alma mekanizmalarını inceler. Bu anlamda, bürokratik kurumların işleyişi ve aralarındaki rekabet gibi faktörler üzerine odaklanır. (Halperin, Clapp ve Kanter, 2006). Güvenlik ve dış politika alanında ABD hükümetinin kararları nasıl aldığı ve uyguladığını inceler.

Tarihsel süreç içerisinde evrilen Dış Politika Analizi yaklaşımları, merkeze nitel unsurların dahil edilmesiyle birlikte, en temelde üç modellemeye dayanır. Rasyonel Aktör Modeli, devlet liderlerini, devletin doğrudan bir tezahürü olarak kabul eder. Liderler tarafından alınan kararlar, devletin kararları olarak değerlendirilir. Rasyonalite kabulü, yalnızca karar verici olarak lider için değil, diğer başka aktörleri de kapsar. Bu yüzden, karar verici diğer aktörlerin neler yapabileceğini rasyoneller temellere dayandırarak tahmin eder. Karar verici çevre ve diğer aktörler hakkında varsayımlar üretilir. Tüm devletler, alternatif eylem usulleri hakkında fayda-maliyet hesaplamaları yapan üniter aktörler olarak kabul edilir. Bu yönleriyle yaklaşım, indirgemeci bir perspektif sunması bakımından eleştirilmektedir. Psikolojik ve toplumsal öngörülemeyen pek çok unsur ihmal edilmektedir.

Rasyonel aktör modelin ihmal ettiği unsurlardan, bürokratik birimler arası rekabet ve iktidar mücadelesine dikkat çeken Bürokratik Model’e göre, karar verici bürokratik birimler devlet adına hareket ederken, her birim kendi kurumsal çıkarlarını düşünerek ve kendi görüşlerinin sonuca hakim olmasını arzu ederek hareket etmektedir. Ancak, alınan kararlar rasyonel aktör modelinde olduğu gibi en iyi seçenek değil, herkesin bir şekilde uzlaşma sağladığı optimal seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. (Efeğil,2012:79)

Rasyonel Aktör Modelinin ihmal ettiği unsurlardan bir diğeri de liderlerin kişilik özellikleridir. Rasyonel Aktör Modeli, devleti temsilen karar alıcı her liderin, aynı saikle devlet adına karar aldığını iddia ederken, Bireysel Karar Alıcılar Modeli, her bir liderin farklı kişisel özelliklere, deneyimlere ve psikolojiye sahip olduğunu, bu anlamda alınan dış politika kararlarının liderin kişisel dinamikleriyle doğrudan ilintili olduğunu, her bir lider için öznel ve farklı karar alma süreçlerinin işlediğini savunur.

Örgütsel Model ise, rasyonel aktör modeline getirilen eleştiriler doğrultusunda bir diğer alternatif karar alma modelidir. Bu modelde, örgütsel süreç esas alır. Örgütsel Model’e göre, dış politikada karar vericiler standartlaştırılmış tepkiler veya standart işletim usulleri karar alırlar. Buna göre, her örgüt kendi kurumsal özelliklerinden kaynaklanan “standart davranış ilkeleri” geliştirmektedir ve örgütsel kararlar da bir prosedür ve teamüller dizisi sonucunda ortaya çıkmaktadır. (Mintz ve DeRouen, 2010: 71) Bu çalışmada da, silah ve savunma sanayi ürünleri ihracatına yönelik standart davranış ilkeleri temelli bir analiz sunulacaktır. ABD’deki, tarihsel süreç içerisinde yasalarla sistematik bir işleyiş kazandırılan, yasama ve yürütme erklerinin silah ihracatına yönelik başvurdukları ve uyguladıkları prosedür ve düzenlemeler, Türkiye örneği üzerinden karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. ABD’nin Başkan, Kongre, Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı üzerinden işlettiği örgütsel model, örgüt içi gerilimleriyle birlikte incelenecektir. ABD’de, yasama ve yürütme erkleri arası

gerilim ve çatışmalar sonucu bugünkü formunu alan, karar verme modeli “standartlaştırılmış” bir yapı arz eder. Bu anlamda, silah ve savunma ürünleri ihraç eden ülkeler arasında oldukça yeni olan Türkiye için, rol model oluşturmaktadır. Bu anlamda, Türkiye’deki örgütsel model, ABD’deki model üzerinden karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

Savunma Sanayi Ürünleri İhracatı Konusunda Karar Alma Modelleri

A.

ABD’

de Karar Alma Süreçleri

Ekonomik değer taşıyan bir metanın yabancı bir ülkedeki kullanıcıya satılması kararı ticari bir konudur. Bu anlamda, bir ihracat kararında karlılık, pazara giriş, pazar payını geliştirme, sürdürülebilirlik gibi iktisadi unsurların etkili olmasının beklenmesine karşılık, savunma sanayi ürünleri ihracatında piyasa kurallarının ötesinde, ulusal güvenlik ve uluslararası siyaset belirleyici rol oynamaktadır. Uluslararası antlaşmalar ve ulusal düzenlemelerle, askeri veya çift kullanımlı malzemelerin ithalatı ve ihracatı belirli kısıtlara ve kurallara tabi tutulmuştur. Bu bakımdan, devletlerin ihracat kontrol rejimleri ulusal ve küresel güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir.

Bu çalışmada, ABD’nin seçilmesinin en temel nedeni, ciddi bir iç pazara sahip olmasına rağmen, savunma sanayi alanında en fazla ihracat gerçekleştiren ülke olarak öne çıkmasıdır. (Bu durumun tarihsel, siyasi ve ekonomik nedenlerine araştırmanın farklı bir bölümünde değinilecektir.) ABD’nin en fazla ihracat gerçekleştiren devlet olma statüsü, aynı zamanda ihracat konusunda kontrolünü en etkin ve katı biçimde uygulayan devlet olma unvanını da beraberinde getirmiştir. Askeri ve savunma ürünlerinin ihracatı, bir dış politika kararıdır. ABD’de de doğrudan bu şekilde, bir uluslararası politika enstrümanı olarak düzenlenmiştir.

ABD siyasal rejiminde yürütme gücünün yasama organı Kongre önünde sorumlu olmayan Başkan’ın elinde bulunması, ülkenin yönetimi açısından bu iki erk arasındaki ilişkinin önemini artırmaktadır. Özellikle dış politika alanında Başkan-Kongre ilişkisinde inisiyatif Başkan’dadır. Bununla birlikte, Kongre birçok konuda Başkan’ın bu inisiyatifi tıkayabilecek yetkilere sahiptir. Dış politika konularında Başkan, Kongre ile bu türden bir gerilime düşmemek için, iyi diyalog oluşturma veya mevcut sınırlamalara yeni düzenlemeler getirme stratejisi izler. Bu anlamda Başkan, dış politika belirlenmesi ve yürütülmesinde, üstünlüğüne rağmen birçok dış politika eyleminde Kongre’nin onayını almak zorundadır. Kongre’nin Komite’leri üzerinden bu diyalog yürütülür. Başkan, Kongre ile iyi diyalog oluşturmak adına, “her iki tarafı da kollama” (bipartisanship) politikası izler. Bu politikaya göre hükümet, dış politika konularında işbirliği yapılacak hükümet dışı kişiler olarak muhalefet üyelerine de görev verir ve görüşlerini değerlendirir. (Sönmezoğlu, 2012) Bununla birlikte, Kongre’nin denetim imkanı bulunduğu, yasal olarak karar alıcı olarak belirlendiği birçok konuda, Başkan’ın ilk hareketi yaparak süreci başlatması ve Kongre’yi oldu-bitti ile karşı karşıya bırakması da mümkündür. Bu duruma en iyi örnek, dış politikada silahlı kuvvetlere başvurulması durumuna ilişkindir. Anayasa savaş ilan etme yetkisini Kongre’ye verirken, ülke silahlı kuvvetleri başkomutanı unvanını da Başkan’a verir. Bu durumda, ülkenin başkomutanı sıfatıyla Başkan, Kongre’nin savaş ilanını beklemeksizin, bu kararı alabilir. Truman zamanında Kore’ye, Johnson zamanında da Vietnam’a asker gönderme kararı bu şekilde alınmıştır. Bu tablonun yinelenmemesi adına 1973 yılında bir uzlaşya varılmış, Başkan’ın bir devlete asker gönderme kararı alması durumunda, bu kararı 30 gün içinde Kongre’ye rapor etmesi ve Kongre’nin onaylamaması halinde de geri çekilmesi düzenlenmiştir.

İhracat konusunda da Başkan ve Kongre arasında yetki paylaşımı söz konusudur. 1917’de yine Kongre’den geçen “Trading with the Enemy Act” (Düşmanla Ticaret Yasası), Amerikan Başkanına ihracat, ithalat, finansal işlemler ve yatırımları hasım ülkeler ve bunların vatandaşları aleyhine kısıtlama yetkisi vermektedir. Bu kanun kapsamında günümüzde Küba’ya çeşitli yaptırımlar uygulanmaya devam edilmektedir. ABD’nin ihracata ilişkin düzenlemelerinde, yürütmenin iki bakanlığı; Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı temel rol oynamaktadır. Düzenlemeler, askeri ve savunma sanayi ile birlikte uzay teknolojisi alanındaki ürün, bilgi ve teknolojiyi kapsamaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı yetkisindeki International Traffic in Arms and Regulation (ITAR-Uluslararası Silah Ticareti Regülasyonu) ve ABD Ticaret Bakanlığı yetkisindeki Export Administration Regulations (EAR-İhracat İdaresi Regülasyonu) önlemleri kapsamında ulusal güvenlik, suçla mücadele, terörle mücadele, bölgesel istikrar, kimyasal, biyolojik ve nükleer silahlanmanın önlenmesi gibi gerekçelerle, malzeme bazında ve ülkeler, kurumlar ve kişiler özelinde çeşitli ihracat kısıtlamalarını düzenlemektedir. Bu anlamda; liste bazlı ihracat düzeyinde, Dışişleri Bakanlığının düzenlediği listede (USML; United States Munitions List) bildirilen ürün ve cihaz grubu için ITAR, Ticaret Bakanlığının düzenlediği listede (CCL; Commerce Control List) bildirilen ürün ve cihaz grubu için EAR düzenlemeleri devreye alınır. ITAR kapsamına girecek USML listesini, Dışişleri Bakanlığının DDTC (Directorate of Defense Trade Controls) birimi belirlemektedir. Listenin içeriği genel olarak, yüksek seviyede askeri cihaz, mühimmat ve sistemden oluşmaktadır. ITAR kapsamındaki ihracat zaten lisansa tabi olduğundan, son kullanıcı kontrolü yapılmamaktadır. ITAR kapsamında “see through” kuralı oldukça kritiktir. Bu kural doğrultusunda, tedarik edilen malzeme USML listesinde yer alıyor ise, bu malzeme kullanılarak üretilen her ürün/sistem her koşulda ITAR’a tabiidir, lisans gerekliliği bulunmaktadır. Üretilen sistem içerisinde ITAR’a tabii malzeme ne kadar küçük olursa olsun, “see through” kuralı gereği üretilen ürün/sistem ITAR’a tabiidir. Malzemenin alındığı lisansta belirtilen taraflar dışındaki başka bir tarafa gönderilmesi /transfer edilmesi için de DDTC’den izin alınması gerekmektedir. Örneğin bu kapsamda ITAR malzemenin temin edildiği

lisansta yer verilmediyse bu malzeme Ankara içindeki bir işletmeye, tamir için dahi gönderilemez. Bu konuya en güncel örnek, Honeywell ve Rolls Royce'un ortak üretimi olan askeri taaruz helikopter motorunun kullanıldığı ATAK helikopterinin, Filipinler'e satışının onaylanırken, Pakistan'a satışının DDTC tarafından izin verilmemesidir. Bu durum nedeniyle Türkiye, ciddi satış potansiyeli olan Pakistan'a ATAK helikopteri satışını gerçekleştirememektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın "Debarred List" düzenlemesinde yer alan kurum ve kuruluşlar ise, ITAR kapsamındaki hiçbir ürünü tedarik edemez. Bu yanılla bu uygulama, bir tür ambargodur. ABD Ticaret Bakanlığı'nın ihracata yönelik hazırladığı CCL listesi, bakanlığın BIS (Bureau of Industry and Security) departmanı tarafından belirlenir. EAR kapsamındaki düzenlemeler, son kullanıcı bazlı kontroldür. EAR kapsamındaki cihazlar için firmalardan temin edilen son kullanıcı belgeleri, bakanlık tarafından incelenir. Son kullanıcı ülkenin, ambargo uygulanan ülkeler, ihracat yasağı getirilen ülkeler, nükleer faaliyet ve kitle imha silahı üreten ülkeler kategorisinde yer alıp almadığı denetlenir. EAR düzenlemesi için de en kritik konu "de minimis" kuralıdır. Bu kural kapsamında, yabancı menşeli ürünün ABD menşeli kontrole tabi malzeme ile birleştirilmesi; yabancı menşeli yazılımın ABD menşeli yazılımla birleştirilmesi/entegre edilmesi; yabancı menşeli teknolojinin ABD menşeli teknoloji ile birleştirilmesi durumunda, ABD menşeli malzeme, yazılım veya teknolojinin ürün içerisindeki oranı %25'ten fazla (şüpheli ülkeler için %10) olmamalıdır. Belirtilen orandan fazla olması durumunda, üretin nihai ürün de EAR düzenlemesine tabi olacaktır. EAR düzenlemelerinde de, ITAR'a benzer biçimde "yasaklılar" listesi bulunur. Bu doğrultuda, Ticaret Bakanlığı tarafından belirlenen "Denied Persons List, Entity List ve Unverified List" kapsamına giren kurum ve kuruluşlara EAR kapsamındaki cihazlar satılamaz.

Yasama bazlı işleyiş ise, temel olarak 1976 tarihli, Silah İhracatı Kontrol Yasası'na (AECA; The Arms Export Control Act) dayanır. 1970'lerde başlayan ve 1980'lerde giderek tırmanan, Soğuk Savaş'taki silahlanma yarışı, ABD'nin silah ihracatı konusunda yasal bir düzenleme yapmasını beraberinde getirmiştir. Bu yasa ile, ABD Başkanına, askeri ve savunma amaçlı silah ihracatı konusunda yetki verilmiştir. İhraç edilen ürünlerin, devletler tarafından hangi amaçlar doğrultusunda kullanılabilceğinin sınırları çizilmiş, meşru müdafaa dışında kullanımın önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Yine aynı yasa ile, Dışişleri Bakanlığı tarafından satış nihai olarak onaylanmadan önce, satışa ilişkin Kongre'nin bilgilendirilmesi şart koşulmuştur. Bu yasa ile Kongre'nin belirli bir satış teklifiyle ilgili aşağıda belirtilen koşullarda bilgilendirilmesi öngörülmektedir:

-NATO üyeleri, Güney Kore, Avustralya, Japonya, İsrail ve Yeni Zelanda için, 25 milyon dolar ve üzerinde değere sahip büyük çaplı savunma ekipmanı, 100 milyon dolar ve üzerinde değere sahip herhangi bir savunma malzemesi ya da hizmetleri, 300 milyon dolar ve üzerinde değere sahip tasarım ve inşaat hizmetlerinin satışı, geliştirilmesi ya da güçlendirilmesi

-Diğer ülkeler içinse 14 milyon dolar ve üzerinde değere sahip büyük çaplı savunma ekipmanı, 50 milyon dolar ve üzerinde değere sahip savunma malzemesi ya da hizmetleri, 200 milyon dolar ve üzerinde değere sahip tasarım ve inşaat hizmetlerinin satışı, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi

İlk gruptaki ülkelere satışlarda, bu işlemlerin neticelendirilmesinden 15 gün önce, bunun dışında kalan ülkelereyse 30 gün önce, Kongre'nin ilgili komisyonlarına resmi bildirim yapması gerekiyor.

Bu anlamda, ITAR kapsamına giren ihracat düzenlemeleri tutarsal olarak iş hacmi büyüklüğü nedeniyle Kongre kararına tabiidir. Özellikle, Düşmanla Ticaret Yasası kapsamına giren alanlarda yasama kanadı Kongre, en üst düzeyde yaptırım kararı alma yetkisindedir. Kongre tarafından alınan karara karşılık, ABD Başkanı'nın veto yetkisi saklıdır, ancak Kongre'nin nitelikli oy çokluğu ile vetoyu aşabilmesi mümkündür. Bir diğer yasama temelli denetim ve kontrol sistemi ise CAATSA yaptırımları olarak karşımıza çıkmaktadır. Kongrenin tek erk olarak devrede olduğu süreçte, Kongre kararıyla alınan yaptırım kararı, Başkan'ın kararıyla uygulanmaktadır. Bu anlamda, uluslararası barışı bozan devletlere yönelik alınan ambargo kararı, savunma sanayi ürünleri ihracatında yasama bazlı işleyişe örnektir.

Ülke bazlı program düzeyinde ise, ABD Hazine Bakanlığı Yabancı Varlıkları Kontrol Ofisi (Office of Foreign Assets Control- OFAC) birimi tarafından uygulanan yaptırımlar, ABD dış politikası ve ulusal güvenliğini desteklemek amacıyla ülkelere, kurumlara ve kişilere yönelik olarak uygulanan ambargo benzeri kısıtlamaları içermektedir. OFAC bu kapsamda yaptırıma tabi kişilerin tarafı olduğu finansal işlemleri bankacılık sistemi aracılığı ile izlemekte ve gerektiğinde işlemi dondurabilmektedir. OFAC, program bazlı ve ülke bazlı kısıtlama rejimi uygular. Bu anlamda; İran, Kuzey Kore, Suriye, Kongo, Irak, ülke bazlı kısıtlama uygulamasına örnek teşkil eder.

Savunma ve askeri ürünlerin ihracatı adına düzenlenen kanunların "extraterritorial" düzeyde uygulanmasının bir yansıması olarak, ABD dışında gerçekleşen ihlallerinde dahi para ve hapis cezası öngörülmektedir. Bu anlamda mevzuat, ceza hukukunun yer bakımından uygulanma ilkelerinden mülkiyet ilkesini ihlal etmektedir. Avrupa Birliği'nin 22/11/1996 tarihli ve 2271/96 sayılı Konsey Tüzüğüne ABD'nin Küba, Libya ve İran yaptırımlarının ABD sınırları dışında (extraterritorial) uygulanmasının uluslararası hukuku ihlal ettiği vurgulanarak bu uygulamalara karşı AB nezdinde yasal koruma getirilmiştir.

Ulusal düzenlemelerin yanı sıra uluslararası antlaşmalar da dikkate alınması gereken düzenlemelerdir. Örneğin Wassenaar Düzenlemesi konvansiyonel silahlar ile çift kullanımlı malzemenin uluslararası dolaşımını şeffaflaştırmayı amaçlamakta bu nedenle düzenlemeye taraf devletlerin altışar aylık periyotlar halinde taraf olmayan devletler ile bilgi paylaşmasını öngörmektedir. Son olarak, ulusal ve uluslararası düzenlemelere ilave olarak ABD, AB ve İngiltere başta olmak üzere bazı ülkeler tarafından uygulamaya konulan yaptırım programları ve kısıtlı üçüncü taraf listeleri savunma sanayi başta

olmak üzere birçok endüstriyi yakından etkilemektedir. Ülkelerin çeşitli sebepler ile (ihracat kontrol düzenlerini ihlal etmek, ülkelerin ulusal çıkarlarının aksine hareket etmek, terörizm, uyuşturucu ticareti vb.) ulusal yaptırım listelerine kişi, kurum ve kuruluşları dahil etmesi ve bu kişi ve kurumlar ile yapılacak iş ve işlemler ile ilgili terzi usulü yasaklar getirmesi ihracat kontrol mevzuatlarının ötesine uzanan ilave bir kontrol rejimi ortaya çıkarmaktadır. Örneğin 11 Eylül saldırısı sonrasında ABD'nin uyguladığı yaptırımlarda %933 artış görülmüştür. Bu durum da, yaptırımların hukuki olarak temellendirilmeye çalışılsa aslında yapılan düzenlemelerin ve bu düzenlemeler doğrultusunda uygulanan yaptırım politikasının, siyasi bir hamle olduğunu göstermektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesi ile birlikte dünya genelinde yaptırım listelerinde yer alan kayıt sayısı ciddi bir artış eğilimine girmiştir. Bu durum da, uluslararası kamuoyunun, Rusya karşısında aldığı siyasi tavrın bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Savunma sanayinde faaliyet gösteren firmalar açısından ihracat kontrol mevzuatı katı bir biçimde uygulama alanı bulmaktadır. Bu nedenle küresel ölçekte faaliyet gösteren savunma sanayi firmaları, ulusal ve uluslararası kurallara uyum politikaları geliştirmekte ve bunları uygulamaktadır. Söz konusu politikalar firmaların kritik malzemenin tedarikinden müşteriye teslimatına kadar hangi yol ile takip edildiğini ve hangi farklı usullerde kaydının tutulduğunu belirlemektedir. Savunma sanayi firmaları için buradaki en büyük kısıt, birbirinden farklı hukuki düzenlemelere aynı anda uyumlu olma yükümlülüğüdür. Bu kapsamda, örneğin AB'de mukim bir firma hem ABD hem de AB ihracat kontrollerine uymakla yükümlü olabilmektedir. Türkiye'de mukim bir firmanın ürettiği sistemde de ABD, AB ve Türk ihracat kontrolleri uygulanabilmektedir. Ayrıca, gerek başkanlık kararnameleri gerekse ilave kanuni düzenlemeler ile ortaya konulan yaptırım programları ve yaptırım listeleri kaynaklı ilave ihracat kontrol rejimleri, ihracat ve yeniden ihracat yapan firmalar için yaptırım listelerinde yer alan kısıtlı taraflar ile ilgili ilave kontroller yapma zorunluluğu getirmektedir. Savunma sanayinde faaliyet gösteren firmalar, malzeme tedarikinde yabancı firmalar tarafından son kullanıcı belgeleri aracılığıyla ilave sorgulama ve kontrollere maruz kalmaktadır. Bu çerçevede savunma sanayi firmalarının listelerde yer alan kurum ve kuruluşlara karşı uyum yükümlülüğünü yerine getirmek üzere gerekli izleme program ve prosedürlerini devreye alarak gerekli özeni göstermesi gerekmektedir. Bu kapsamda ABD lisans otoriteleri tarafından ihlallere ilişkin bulgular yayınlanmakta, ilgili tarafların görüşleri talep edilmekte ve son aşamada soruşturmanın sonucuna ilişkin karar ve anlaşma metni ilan edilmekte böylece bu kontrollere tabi firmaların farkındalık seviyesi arttırılmaya çalışılmaktadır.

Yaptırımlar temel olarak, çalışanlar ve yöneticiler için cezai ve maddi yaptırımlar, itibar kaybı, yasaklı firma listesine eklenmek olarak kategorize edilebilir. Yaptırımların temel hedefi ihlal riskinin minimize edilmesidir. Olası bir ihlal durumunda yabancı firmalar yaptırım listelerine girebilmekte, malzeme tedarik edemez hale gelebilmekte ve yüksek tutarlı cezalarla karşılaşabilmektedir. İhlalde rolü olduğu tespit edilen üst düzey yöneticiler açısından hapis de dahil olmak üzere çeşitli cezalar uygulanabilmektedir. Örneğin, ABD menşeli malzemeyi Kuzey Kore ve İran yaptırımlarını delerek ihraç ettiği gerekçesiyle Çinli ZTE Corporation firmasına 2017 yılında soruşturma açılmış, firma ABD Hazine Bakanlığı OFAC ve ABD mevzuatı kapsamında 832 Milyon ABD Doları ceza ödemeyi kabul etmiştir.

Türkiye'de de savunma sanayi ürünlerinin ihracına yönelik ulusal düzenlemeler uluslararası antlaşmalar ve angajmanlara uyumlu olarak düzenlenmiştir. Türkiye, bu kapsamda pek çok uluslararası silahsızlanma anlaşmasına taraftır. Bu anlaşmalar nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar gibi çeşitli konuları düzenlemekte ve bu kapsama giren silahların geliştirilmesine bazı sınırlamalar getirmektedir.⁷

Wassenaar Düzenlemesi (WD) ile konvansiyonel silahların ve çift kullanımlı malzeme ve teknolojinin ihracatını kontrol etmeyi hedeflenmektedir. Türkiye, antlaşmaya 1996 yılında taraf olmuştur.

- Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (FTKR) 1987 yılında kurulmuş olup, menzil ve taşınabilen yük kapasitesi belli bir eşğin üstünde olan balistik füzelerin, seyir füzelerinin ve diğer insansız fırlatma sistemlerinin yayılmasını sınırlamayı amaçlamaktadır. Türkiye, FTKR'ye 1997 yılında üye olmuştur.

- Zangger Komitesi (ZK) 1971 yılında nükleer madde, ekipman ve teknolojilerin ihracatını kontrol etmek üzere kurulmuştur. Türkiye, ZK'ye 1999 yılında üye olmuştur.

- Nükleer Tedarikçiler Grubu (NTG) nükleer ve çift kullanımlı malzemelerin ihracatını kontrol etmek için 1974 yılında kurulmuştur. Türkiye, NTG'ye 2000 yılında üye olmuştur.

- Avustralya Grubu (AG) 1985 yılında kimyasal ve biyolojik silahların yayılmasını önlemek için çift kullanımlı malzeme ve teknolojilerin ihracatını kontrol etmek üzere kurulmuştur. Türkiye, AG'ye 2000 yılında üye olmuştur.

Uluslararası antlaşmaların dışında, uygulanmakta olan silahların kontrolü ve silahsızlanma politikaları geneli itibarıyla Türkiye'nin Birleşmiş Milletler, NATO ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGIT) ile devam ettirdiği iş birliğinin bir yansımasıdır. Uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgütlerin getirdiği düzenlemelerin yanı sıra, ulusal düzeyde de savunma sanayi ihracatı kanun, yönetmelik ve tebliğlerle düzenlenmiştir. Bu anlamda ulusal düzeyde, Türkiye'nin savunma sanayi ürünleri ihracatı konusundaki mevzuatı aşağıda belirtilen yapı üzerine şekillenmiştir.

Kanun düzeyinde,

⁷ <https://www.mfa.gov.tr/silahlarin-kontrolu-ve-silahsızlanma.tr.mfa>

- 5201 Sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silâh, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun (03.07.2004 t. 5201 s. R.G.)
- 5202 Sayılı Savunma Sanayi Güvenliği Kanunu (03.07.2004 t. 25511 s. R.G.)
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu: (Madde: 6, 172, 173, 174)
- 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu (31.03.2007 t. 26479 s. R.G.)
- Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanun (21.12.2006 t. 6383 s. R.G.)

Yönetmelik düzeyinde,

- İhracat Yönetmeliği (06.06.2006 t. 26190 s. R.G.)
- Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik (13.09.2007 t. 26642 s. R.G.)
- Harp Araç ve Gereçleri İle Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Yönetmelik (06.05.2007 t. 26514 s. R.G.)
- Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretimi, Stoklanması ve Kullanımının Yasaklanması Hakkında Kanunun Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar İle Kanun Kapsamındaki Toksik Kimyasal Maddeler ve Prekürsörleri İle Farklı Kimyasal Maddelerin Bildirimlerinin Yapılması Hakkında Yönetmelik (19.12.2007 t. 26735 s. R.G.)

Tebliğ düzeyinde,

- İhracı Yasak ve Ön İzne Bağlı Mallara İlişkin Tebliğ (İhracat 2006/8 ile değiştirilmiş - 06.06.2006 t. 26190 s. R.G.)
- İhracı Kayda Bağlı Mallara İlişkin Tebliğ (İhracat 2006/7) (06.06.2006 t. 26190 s. R.G.)
- Transit Ticarete İlişkin Tebliğ (İhracat 2006/6) (06.06.2006 t. 26190 s. R.G.)
- Kimyasal Silahlar Sözleşmesi Ekinde Yer Alan Kimyasal Maddelerin İhracatına İlişkin Tebliğ (İhracat 2002/12) (07.01.2003 t. 24986 s. R.G.)
- Çift Kullanımlı ve Hassas Maddelerin İhracatının Kontrolüne İlişkin Tebliğ (Tebliğ No: 2003/12) (02.12.2003 t. 25304 s. R.G.)
- Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilere Dair Nihai Kullanım Sertifikalarının Kayda Alınmasına İlişkin Tebliğ (İthalat: 2007/24) (19.01.2007 t. 26408 s. R.G.)
- Nükleer ve Nükleer Çift Kullanımlı Eşyaların İhracatında İzne Esas Olacak Belgenin Verilmesine İlişkin Yönetmelik Kapsamına Giren Eşya Kalemlerini Belirten "Nükleer Transfer Uyarı Listesi" ve "Nükleer Çift Kullanımlı Eşya Listesi"ne İlişkin Tebliğ (TAEK/NGD: 2007/1) (07.12.2007 t. 26723 s. R.G.) (TAEK/NGD: 2007/1 sayılı tebliğ ekleri)
- 5201 Sayılı Kanun Gereğince Kontrole Tabi Tutulacak Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Bunlara Ait Yedek Parçalar, Askeri Patlayıcı Maddeler, Bunlara Ait Teknolojilere İlişkin Liste (29.02.2008 t. 26802 s. R.G.)

Diğer düzenlemeler,

- Transit Ticarete İlişkin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 2004/YB-107 Numaralı Genelgesi
- Özellik Arz Eden Bazı Malların Serbest Bölgeye Giriş Çıkışına İlişkin 2005/6 Sayılı Genelge (25.12.2005)
- Millî Savunma Bakanlığı Savunma Sanayi Güvenliği Yönergesi

Millî Savunma Bakanlığı tarafından, ihrac iznine tabi harp araç ve gereçlerinin listesi yılda bir kez Resmi Gazete'de yayımlanır. Bu liste kapsamındaki savunma sanayi ürünlerinin ihracatı kontrole tabiidir. 5201. Sayılı kanunun 5. Maddesi uyarınca, savunma sanayi şirketi tarafından alınan ve resmi gazetede yayımlanan liste kapsamındaki cihazın ihracatını konu alan sipariş, Millî Savunma Bakanlığı'na beyan edilir. Millî Savunma Bakanlığı da ulusal savunma ihtiyaçları dışındaki siparişlerin kabul edilip edilmeyeceği hususundaki kararını ülke güvenliği ve ekonomisi, kamu yararı açısından Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve gerektiğinde diğer bakanlıkların da görüşlerini inceledikten sonra en geç bir ay içinde ilgili kuruluşa bildirmek zorundadır. Bu anlamda ihrac izni konusunda en sorunlu hususlardan birisi, beyanın esas olmasıdır. Bakanlığın teknik bir inceleme yapma yetkisi veya ABD'deki gibi bakanlık ve kurumlar arası müzakere mekanizması; idarenin müzakere yetkisi (ABD'deki düzenlemeler; charging letter/voluntary discussion) bulunmamaktadır. Bu yüzden, aslında askeri amaçlı kullanılacak nitelikte pek çok ürünün, sivil kullanım esaslı olarak beyan edilmesi sebebiyle ihrac lisansı olmaksızın satışı gerçekleştirilmiştir. Bu yanı sıra mevzuatın ortaya çıkan ihtiyaçlar neticesinde, yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Aynı kanunun 7. Maddesinde de satıcının maruz kalacağı zarar ve ziyanın Cumhurbaşkanı kararı ile Hazine tarafından ilgili kuruluşa ödeneceği belirtilmiştir. (2018 yılındaki değişiklikte, söz konusu maddedeki Bakanlar Kurulu ibaresi yerine Cumhurbaşkanı ibaresi konmuştur.)

Söz konusu kanun kapsamındaki sanayi kuruluşu statüsündeki kurumların Millî Savunma Bakanlığına, faaliyet alanlarına ilişkin gereken bildirimleri yapmalarını durumunda, 1 aydan 6 aya kadar hapis ve 2 milyar liradan aşağı olmayan ağır para cezası yaptırımını uygulanacaktır. Millî Savunma Bakanlığı tarafından bildirilen ihrac iznine tabi ürünlerin bakanlığa

bildirilmeksizin yabancı bir devlete satışının gerçekleştirilmesi durumunda, 1 yıldan 5 yıla kadar hapis, 8 milyar liradan aşağı olmayan ağır para cezası yaptırım uygulanacaktır.

Türkiye’de savunma sanayi ihracatı konusunda, temel olarak yürütme erkinin iki bakanlığı; Ticaret Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı’nın karar alıcı olduğu görülmektedir. ABD’de yürütmedeki; Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ayrışmasından farklı olarak, Dışişleri Bakanlığı yalnızca bazı kritik hususlarda görüşüne başvurulmuş bir kurum olarak konumlandırılmıştır. Milli Savunma Bakanlığı’nın yıllık listesinde belirtilen kalemlerin ve son kullanıcı belgesi talep edilen ürünlerin ihracatında, Milli Savunma Bakanlığı; liste kapsamında olmayan; son kullanıcı belgesi sorgulanmayan, savunma sanayi ürünleri ihracatı ise Ticaret Bakanlığı’nın mevzuatına tabidir. Ticaret Bakanlığı tarafından düzenlenen tebliğ ve yönetmeliklerde bu durum daha detaylı olarak regüle edilmektedir.

Sonuç Yerine

Bu çalışmada, silah ihracatı konusu normatif boyutundan ziyade, siyasi etkinlik ve iktidarın silah ihracatı üzerinden nasıl yeniden inşa edildiği ele alınmıştır. Çalışma karşılaştırmalı bir perspektif sunmasının yanı sıra, en temelde konuyu ele alış biçimi itibarıyla akademik yazındaki hukuki analiz metinlerinden ayrışmaktadır. Çalışmada, ABD’de savunma sanayi ihracatı konusunda, yasama ve yürütme erklerinin karar verme süreçleri ile Türkiye’nin yasama ve yürütme erklerinin bu konudaki karar verme süreçleri, karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Özellikle, silah ve savunma ürünlerinin ihracatı konusunda, her iki devlette de tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde inşa edilen bürokratik yapılar ve süreçler farklılıkları ve benzerlikleri vurgulanarak incelenmiştir. Bu anlamda, Dış Politika Analizi yaklaşımlarından, kurumların ve yapıların karar vermede standardizasyonu ve standart davranış ilkelerini esas alan, Örgütsel Model yaklaşımının temel savlarına başvurulmuştur.

Çalışmanın amaçlarından biri de, ABD, Rusya, Çin, Fransa ve İngiltere’nin domine ettiği savunma sanayi ihracat pazarında, Türkiye’nin de pay elde edebilmesi için bir bakış açısı sunmaktır. Güney Kore ve İsrail’in izlemekte olduğu modele benzer biçimde, Türkiye’de de ulusal güvenliğin sağlanması ve bağımsızlığın güçlendirilmesi adına yerli savunma sanayi, bir kamu-özel teşebbüs ortaklığı olarak desteklenmektedir. Savunma sanayi, ulusal güvenlik, ekonomi ve dış politika kararlarının birbirleri üzerinde belirleyici olduğu en kritik alandır. Ekonomik anlamda, sürdürülebilir büyüme ve kalkınmanın lokomotifidir. Hem istihdam alanı sağlaması ve hem de savunma alanındaki teknolojilerin diğer sektörler de fayda sağlaması sayesinde ekonomide büyük bir çarpan etkisi yaratır. Sektörün, ekonomik öneminin yanı sıra, dış politika kararlarına da etkisi önemlidir. Hatta, sektörde ihracat veya yatırıma ilişkin alınan her karar, ekonomik motivasyondan ziyade, siyasi motivasyondan beslenir. Bu çalışma da temel olarak bu argüman üzerinden ilerlemekte, silah ve savunma sanayinde alınan ihracat kararlarının neden ve nasıl alındığını sorgulamakta, ekonomik kararların ardındaki siyasi motivasyonları araştırmaktadır. Türkiye’nin çok yeni olduğu bu pazarda, payını geliştirebilmek adına savunma sanayi ihracatında başarılı olan modelleri tüm yönleriyle yapısal olarak analiz edilmesine katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Kaynakça

Kitaplar

Efegil E., 2012, *Dış Politika Analizi*, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım

Holsti K.J., 1974, *International Politics, A Framework for Analysis*, London:Prentice/Hall

Morton H. Halperin, Priscilla A. Clapp ve Kanter, 2006, *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*, Washington: Brookings Institution Press

Rosenau J. N., 1976, *The Study of Foreign Policy*, James N. Rosenau, Kenneth W.Thompson, Gavin Boyd, eds., World Politics, An Introduction, New York: Free Press

Sönmezoğlu F., 2012, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, Der Yayınları

Makaleler

Ayres, R. (1983) Arms production as a form of import-substituting industrialization: The Turkish case, *World Development*.

Ball, N. (1983). Defense and development: A critique of the Benoit study. *Economic Development and Cultural Change*.

Blanton, S. L. (2000). Promoting human rights and democracy in the developing world: US rhetoric versus US arms exports. *American Journal of Political Science*

Hartung, W. (1991) The Boom at the Arms Bazaar *Bulletin of the Atomic Scientists*.

Huth, P. K. (1988) Extended Deterrence and the Outbreak of War *The American Political Science Review*

Kakaşçı, U., ve Orhan, B. (2018) Türkiye Savunma Sanayi İhracatının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler, *Sürdürülebilir Havacılık Araştırmaları Dergisi*.

Krause, K. (1991). Military statecraft: Power and influence in Soviet and American arms transfer relationships, *International Studies Quarterly*.

Mintz A. ve DeRouen K, (2010) Understanding Foreign Policy Decision Making, *Cambridge University Press*

Modelski, G. (1978). The long cycle of global politics and the nation-state. Comparative studies in society and history, *Cambridge University Press*

Rosenau J. N, (1976) The Study of Foreign Policy, James N. Rosenau, Kenneth W.Thompson, Gavin Boyd, eds., World Politics, An Introduction, *New York: Free Press*

Sheehan, K. P. (1995) Executive-Legislative relations and the US arms export control regime in the Post-Cold War era, *Colum. J. Transnat'l L.*

Vergne, J. (2012). Stigmatized Categories and Public Disapproval of Organizations: A Mixed Methods Study of the Global Arms Industry, 1996-2007, *Academy of Management Journal*.

Tezler

Willardson, S. L , 2013, *Under the influence of arms: The foreign policy causes and consequences of arms transfers* , University of Iowa (<https://iro.uiowa.edu/esploro/outputs/doctoral/Under-the-influence-Of-arms-the/9983776603402771#file-0>)

Özer, A.İ, 2017. *Nationalisation of the Defense Industry in Turkey : 2003-2017*, İstanbul Şehir Üniversitesi (https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=HtJYJxnPTm_cZxI2WsB1Vw&no=GS6-K6xNNQIJzY3sDIJDwQ)

İnternet Kaynakları

<https://www.mfa.gov.tr/silahlarin-kontrolu-ve-silahsizlanma.tr.mfa>

